

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER BİLİM DALI

İNSANİ DEĞERLER YÖNELİMLİ PSİKO-EĞİTİM
PROGRAMININ PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI VE
SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DOKTORA TEZİ
ADEM PEKER

DANIŞMAN
DOÇ.DR. MURAT İSKENDER

MAYIS 2013

**SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER BİLİM DALI**

**İNSANİ DEĞERLER YÖNELİMLİ PSİKO-EĞİTİM
PROGRAMININ PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI VE
SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

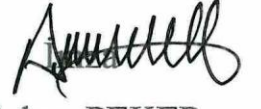
**DOKTORA TEZİ
ADEM PEKER**

**DANIŞMAN:
DOÇ.DR. MURAT İSKENDER**

MAYIS 2013

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Adem PEKER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

'İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi' başlıklı bu doktora tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

Başkan(İmza)

Prof.Dr. Ramazan ABACI

Üye(İmza)

Doç.Dr. Murat İSKENDER

Üye(İmza)

Doç.Dr. Mustafa KOÇ

Üye(İmza)

Yrd.Doç.Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN

Üye(İmza)

Yrd.Doç.Dr. Tuncay AYAS

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

10.5/2013

(İmza)

Doç. Dr. İsmail GÜLEÇ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez yazma süreci içerisinde maddi ve manevi elinden gelen desteği sağlayan ve araştırmanın tüm aşamasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Murat İSKENDER'e (Sakarya Üniversitesi) çok teşekkür ederim. Ayrıca tezimi değerlendirmek için zamanını ayıran, eleştirel ve yapıcı fikirleriyle tezime büyük katkılar sağlayan Prof. Dr. Ramazan ABACI'ya (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KOÇ'a, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN ve Yrd. Doç. Dr. Tuncay AYAS'a (Sakarya Üniversitesi) sonsuz teşekkürler.

Akademik ve sosyal anlamda bana hep destek olan Prof. Dr. Sırrı AKBABA'ya (Uludağ Üniversitesi) ve Yrd. Doç. Dr. Şükrü ADA'ya (Atatürk Üniversitesi) teşekkür etmek istiyorum. Akademik ve sosyal anlamda desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Erkan YAMAN'a (Sakarya Üniversitesi) en içten teşekkürlerimi sunarım. Akademik alanda beni sürekli destekleyen ve yetiştiren Sakarya Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalındaki tüm hocalarıma, araştırma verilerini topladığım katılımcılara ve ismini burada sayamadığım araştırmada emeği geçmiş tüm dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez uygulama sürecinde kolaylıklar sağlayan Mithatpaşa Şükrü Ayna Anadolu Lisesi müdürü Muammer YENER'e minnettarlıklarımı sunarım. Tez çalışmam boyunca desteklerini hiç eksik etmeyen, değerli dostum araştırma görevlisi Yüksel EROĞLU'na (Uludağ Üniversitesi) ve kadim dostum Türkçe öğretmeni Bayram ARICI'ya (Milli Eğitim Bakanlığı) en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her anında yanımda olan ve bana destek veren, beni hep koşulsuz seven, benden desteklerini ve güvenlerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili anneme ve babama, kardeşlerime sevgi ve saygılarımı sunarım.

Adem PEKER

06.05.2013

ÖZET

İNSANİ DEĞERLER YÖNELİMLİ PSİKO-EĞİTİM PROGRAMININ PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI VE SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Peker, Adem

Doktora Tezi Eğitim Bilimleri ABD

Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı

Danışman: Doç.Dr. Murat İSKENDER

Mayıs, 2013. xvi+225 sayfa

Bu araştırmanın amacı problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık sorunu yaşayan ergenlere yönelik insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı geliştirip etkililiğini incelemektir. Bu araştırma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 9. ve 10. sınıf öğrencileri arasından yansız olarak seçilmiş 24 öğrenci ile yürütülmüştür. İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği'nin siber zorbalık formundan en yüksek puanı ve İnsani Değerler Ölçeği'nden en düşük puanı alan öğrenciler arasından kura çekilerek denekler seçilmiş ve araştırma gruplarına (deney n=12, kontrol n=12) seçkisiz atama yapılmıştır.

Deney grubuna, problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarını azaltmaya yönelik olarak hazırlanmış insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulanırken, kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır.

Araştırmada 2x3'lük (deney/kontrol grupları X ön-test/son-test/izleme testi) split plot desen kullanılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere İnsani Değerler Ölçeği, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği farklı zaman aralıklarında (oturumlar başladığında, tamamlandığında ve sonlandıktan iki ay sonra) olmak üzere üç kez uygulanmıştır. Bu ölçümlerden elde edilen verilerin analizinde, ölçüm ve gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, tek faktör üzerinde tekrarlı ölçümler için iki faktörlü varyans analizi tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Üç ölçümden (ön test, son

test ve izleme testi) elde edilen veriler SPSS 16 paket programıyla analiz edilmiş ve anlamlılık düzeyi olarak .05 alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre; insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturan problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür ($p < .05$). Bu bulgu, öğrencilerin farklı deneysel koşullarda yer almalarının ön test, son test ve izleme testi puanlarını farklı düzeyde etkilediğini göstermektedir. Bu farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Varyans analizi ve Scheffe çoklu karşılaştırma testinden alınan sonuçlar, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık düzeyini azaltmada etkili olduğunu ve bu etkinin iki aylık izleme sonucunda kalıcılığını koruduğunu göstermiştir. Kontrol grubunda ise problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının düzeyinde bir değişme olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen diğer bir bulguda ise insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı deney grubundaki katılımcıların problemlerli internet kullanım ve siber zorbalık düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında araştırmadan elde edilen sonuçlar tartışılmış ve gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsani değerler, problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık

ABSTRACT

INVESTIGATION OF EFFECT OF HUMAN VALUES-ORIENTED PSYCHO- TRAINING PROGRAMME ON PROBLEMATIC INTERNET USE AND CYBER BULLYING

Peker, Adem

Doctorate Thesis, The Department of Educational Sciences

The Subfield of Psychological Services in Education

Supervisor: Assoc. Prof. Murat İskender

May, 2013. xvi+225 page

The purpose of this study is to develop human-values oriented psycho-educational programme towards adolescents who are bullies and problematic internet users and investigate its effects. This research was conducted with 24 high school students who were randomly chosen among the 9th and 10th students attend to Anatolian High School affiliated to National Education Ministry in Sakarya during 2012-2013 academic year. Subjects were selected to students who took most scores on Online Cognition Scale and Cyber Victimization Bullying Scale and lowest scores on Human Values Scale and selected students randomly assigned to experimental (n=12) and control groups (n=12).

Human values-oriented oriented psycho-training programme which aim to decrease cyber bullying and problematic internet use were applied to experimental group, whereas any program was not executed for control group students.

In this research, 2X3 (experimental/control groups X pretest/posttest/follow up measurements) split plot design was used. The Human Values Scale, the Online Cognition Scale, and the Cyber Bullying and Victimization Scale were administered to experimental and control groups three times at different time periods (at the beginning of sessions, at the end of sessions and three months after the study) to collect data. One-way ANOVA for Repeated Measures was used to determine whether difference between measurements and groups was happened. The scores

from three measurements (pre-test, post-test and follow-up) were analyzed by using SPSS 16 packet program with a significance level of 0.5.

According to findings of this study, it was seen that the effect of human values-oriented psycho-training programme on problematic internet use and cyber bullying, which were dependent variables of the study, was significant ($p < .05$). This results indicated that being in different experimental conditions influenced pre-test, post-test, and follow-up scores at different levels. Scheffe's Post-hoc test was utilized to determine sources of this differentiation. Results obtained analysis of variance and Scheffe's Post-hoc test indicated that human values-oriented psycho-training programme was effective to decrease cyber bullying and problematic internet behaviors and its effect for the duration of the 2-month trial. However, it was determined no significant changes in levels of cyber bullying and problematic internet behaviors were happened in control group.

Another finding of this study is that level of problematic internet behavior and cyber bullying of subjects in experimental groups where human values-oriented psycho-training programme was applied did not differentiate by gender. Conclusion was discussed in the light of the results and suggestions were proposed for further studies.

Key words: Human values, problematic internet use and cyber-bullying.

İÇİNDEKİLER

Bildirim	iv
Jüri Üyelerinin İmza Sayfası	v
Önsöz/Teşekkür.....	vi
Özet	vii
Abstract	ix
Tablolar Listesi.....	xiv
Şekiller Listesi.....	xvi
1.0 Giriş.....	1
1.1 Araştırmanın Denenceleri	8
1.2 Araştırmanın Önemi.....	8
1.3 Varsayımlar	10
1.4 Sınırlılıklar	11
1.5 Tanımlar	11
1.6 Simgeler ve Kısaltmalar.....	12
2.0 Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi ve İlgili Araştırmalar.....	13
2.1 Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	13
2.1.1 Değerler.....	13
2.1.1.1 Değer Nedir?	13
2.1.1.2 Değer Kavramının Özellikleri ve İşlevi	16
2.1.1.3 Değerlerin Diğer Bilimler İle İlişkisi	19
2.1.1.4 Değerlerin Sınıflandırılması.....	23
2.1.1.5 Değerler Eğitimi.....	29
2.1.1.6 Değerler Eğitiminde Yaklaşımlar	37
2.1.2 Problemlı İnternet Kullanımı	47
2.1.2.1 İnternetin Tanımı.....	47
2.1.2.2 İnternetin Tarihçesi	48
2.1.2.3 Problemlı İnternet Kullanımı Tanı Ölçütleri.....	52
2.1.2.4 Problemlı İnternet Kullanımı Görölme Sıklığı	58
2.1.2.5 Problemlı İnternet Kullanımının Etkileri	59
2.1.2.6 Problemlı İnternet Kullanımını Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar.....	65

2.1.2.7 Problemlı İnternet Kullanımın Tedavisi	71
2.1.3 Siber Zorbalık.....	77
2.1.3.1 Siber Zorbalık Nedir?.....	77
2.1.3.2 Geleneksel Akran Zorbalığı ve Siber Zorbalık Arasındaki Farklılık.....	80
2.1.3.3 Siber Zorbalık ve İlişkili Etmenler.....	83
2.1.3.4 Siber Zorbalığın Türleri	86
2.1.3.5 Siber Zorbalık Araçları	87
2.1.3.6 Siber Zorbalığın Etkileri	93
2.2 İlgili Araştırmalar	95
2.2.1 Değerler ve Eğitimi İle İlgili Araştırmalar	95
2.2.1.1.Değerler ve Eğitimi İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	95
2.2.1.2.Değerler ve Eğitimi İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	98
2.2.2 Problemlı İnternet Kullanımı İle İlgili Araştırmalar	100
2.2.2.1 Problemlı İnternet Kullanımı İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar ..	100
2.2.2.2 Problemlı İnternet Kullanımı İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.	105
2.2.3 Siber Zorbalık İle İlgili Yapılan Araştırmalar	108
2.2.3.1. Siber Zorbalık İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	108
2.2.3.2 Siber Zorbalık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	112
2.3 Alanyazın Taraması Sonucu	118
3. 0 Yöntem.....	120
3.1 Araştırmanın Modeli	120
3.2 Çalışma Grubu	120
3.3 Veri Toplama Araçları	125
3.4. Psiko-Eğitim Programının Geliştirilme Süreci	130
3.4.1 Programın Hazırlanması.....	130
3.4.2 Psiko-Eğitim Programının Genel Amaçları	131
3.4.3 Psiko-Eğitim Programının Öğeleri.....	132
3.5 Verilerin Toplanması	135
3.5.1 Deney ve Kontrol Gruplarının Oluşturulması.....	135
3.5.2 Deney ve Kontrol Gruplarına Uygulanan İşlemler	136
3.5.2.1 Deney Grubuna Uygulanan İşlemler.....	136
3.5.2.2 Kontrol Grubuna Uygulanan İşlemler.....	137
3.5.3 İç ve Dış Geçerlik.....	137

3.6 Verilerin Analizi.....	139
4. 0 Bulgular ve Yorum.....	142
4.1 Problemlı İnternet Kullanım Düzeyine Yönelik Denencenin Test Edilmesi.....	142
4.2 Siber Zorbalık Düzeyine Yönelik Denencenin Test Edilmesi	147
4.3 Cinsiyetin Problemlı İnternet Kullanım Üzerindeki Etkisine Yönelik Denencenin Test Edilmesi	152
4.4 Cinsiyetin Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisine Yönelik Denencenin Test Edilmesi	154
5. 0 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	157
5.1 Sonuç ve Tartışma.....	157
5.1.1 Problemlı İnternet Kullanım Düzeyine Yönelik Bulguların Tartışılması.....	157
5.1.2 Siber Zorbalık Düzeyine Yönelik Bulguların Tartışılması.....	159
5.1.3 Cinsiyetin Problemlı İnternet Kullanım Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması	161
5.1.4 Cinsiyetin Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması	162
5.2 Öneriler.....	162
5.2.1 Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler.....	162
5.2.2 İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler	163
Kaynakça.....	165
Ekler	198
Özgeçmiş	225

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Roceach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	24
Tablo 2. Spranger' e Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	25
Tablo 3. Dünya da Nüfusa Göre İnternet Kullanma İstatistikleri	50
Tablo 4. Problemlı İnternet Kullanımının Yaygınlığı İle İlgili Bazı Çalışmaların Sonuçları.....	58
Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubundaki Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler	122
Tablo 6. Deney ve Kontrol Grubundaki Katılımcıların Anne-Baba Özelliklerine İlişkin Bilgiler	123
Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test Puanlarının t-testi Sonuçları.....	124
Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ön Test Puanlarının t- testi Sonuçları.....	124
Tablo 9. Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puanlarına İlişkin Homojenlik Testi Analizi Sonuçları	139
Tablo 10. Deney ve Kontrol Gruplarının İnternette Bilişsel Durum Ölçeği Ön- test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Ait Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları	140
Tablo 11. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Ait Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları	140
Tablo 12. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	142
Tablo 13. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	143
Tablo 14. İnternette Bilişsel Durum Ölçeği Puanlarının Gruplar Arası ve Ölçümler Arası Farklarına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları.....	145
Tablo 15. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	147

Tablo 16. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	148
Tablo 17. Siber Zorbalık Ölçeği Puanlarının Gruplar Arası ve Ölçümler Arası Farklarına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları	150
Tablo 18. Katılımcıların Cinsiyete Göre Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	152
Tablo 19. Deney Grubundaki Katılımcıların Cinsiyete Göre Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları.....	153
Tablo 20. Katılımcıların Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	154
Tablo 21. Deney Grubundaki Katılımcıların Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Grohol'ün İnternet Bağımlılığı Modeli.....	66
Şekil 2. Davis'in Bilişsel-Davranışsal Patolojik İnternet Kullanım Modeli... ..	70
Şekil 3. Problemlı İnternet Kullanımının Ön-Son-İzleme Ölçümü Değişimlerinin Gruplara Göre Gösterilmesi.....	146
Şekil 4. Siber Zorbalık Ölçeği Ön-Son-İzleme Ölçümü Değişimlerinin Gruplara Göre Gösterilmesi	151

BÖLÜM I

GİRİŞ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmeler, bu araçları günlük hayatın önemli unsurlarından biri haline getirmiştir. Bu gelişim artık sadece sanayi, sağlık, eğitim vb. alanlara değil, toplumun her hücresine ve insan ilişkilerine de yansımaktadır. Böylece bilgi ve iletişim teknolojileri insanoğluna sağladığı hızlı iletişim ve kolaylıklar ile bireylerin yaşamında önemini artırarak vazgeçilmez hale gelmiştir.

Gelişen dünyada bilgi ve iletişim teknolojileri, iletişimi artırmak ve bilgi paylaşımını kolaylaştırarak bilgiye ulaşma olanağını çoğaltmak gibi işlevlere sahiptir. Bu paralelde bilgi ve iletişim teknolojileri günümüz eğitim hayatında ve eğitim ortamında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Yeni teknolojiler ve özellikle de internet, öğrencinin bilgiye ulaşma ve kullanma becerilerini geliştirmeye katkıda bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada bilgi ve iletişim teknolojileri eğitim öğretimde teknolojiyi iyileştirme, öğrenmeyi kolaylaştırma ve kalıcı yapma gibi değişimlerini eğitim ortamına yansıttığı görülmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitimde sağladığı olumlu gelişmelerin yanı sıra gençler için sonsuz yeni bir alan açmıştır. Günümüzde bilgisayar, internet, cep telefonu ve diğer teknolojik araçlar gençlerin yaşamlarının bir parçası olmuştur. Öyle ki yeni arkadaşlar edinme ve sürdürme toplumsal ve sosyal ilişkileri ve normları oluşturma bu teknolojik araçlarla meydana gelmektedir (Yaman, Eroğlu ve Peker, 2011). İnternet birçok gence bilgiye rahatlıkla ulaşabilme, duygularını ve düşüncelerini diğerlerinin kendisini tanıyacağı korkusuna kapılmaksızın rahatlıkla ifade edebilme ve sosyal arkadaşlıklar kurma olanağı sağlamaktadır (Subrahmanyam, Greenfield, 2008; Willard, 2007).

Dolayısıyla bugün cep telefonu ve internet, ergenler için akran kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Ergenlerin cep telefonuna ve bilgisayara sahip olup olmaması, sahip olunan cep telefonunun ve bilgisayarın markası, bu araçların teknik özellikleri ile bu teknolojik araçları kullanımları açısından sahip oldukları beceri düzeyleri sosyal grup içindeki yerlerini tayin edebilmektedir. Ayrıca bahsedilen teknolojik unsurların kullanım sıklığı ergenlerin grup içindeki iletişimi yakından takip edebilmeleri, grup içi dinamikten uzak kalmamaları ve dolayısıyla dışlanmamaları açısından büyük önem taşımaktadır (Soydaş, 2011).

İnternetin eğitim-öğretim başta olmak üzere pek çok alanda sağladığı yararlar tartışılmazdır. Bununla birlikte her teknolojik gelişmede yaşandığı gibi görünen yararların yanı sıra teknolojinin kötüye kullanılmasından kaynaklanan sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların başında diğerleriyle zararlı şekillerde tanışma ve etkileşime girme gelmektedir (Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007). Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin tahmin edilenden de hızlı yaygınlaşması bireylerin özellikle de çocukların ve gençlerin insan ilişkilerini bozacak düzeyde, amaçsız ve verimsiz bir şekilde kullanımına yol açtığı görülmektedir.

Araştırmacılar bilgi ve iletişim teknolojilerinin aşırı bir şekilde kullanılması ve ergenlerin yaşamlarını olumsuz bir biçimde etkilemesi durumunu problemlili internet kullanımı/internet bağımlılığı olarak ifade etmişlerdir. Problemlili internet kullanımı/internet bağımlılığı, internet kullanımına sınırlama getirememe, sosyal veya akademik zararlarına rağmen kullanıma devam etme ve internete ulaşımın kısıtlandığı durumlarda anksiyete duyma gibi belirtilerle kendini göstermektedir. (Ceyhan, 2008; Davis, 2001; Griffiths, 1999; Young, 1996).

Ergenlerin teknolojiye olan yakın ilgileri buna bağlı olarak interneti diğer yaş gruplarına göre daha fazla kullanmaları (Treuer, Fabian ve Füredi, 2001; Widyanto ve McMurrin, 2004) ve henüz psikolojik olgunluğa erişmemiş olmaları, bu gelişim dönemindeki bireyleri internet bağımlılığı açısından potansiyel bir risk grubu haline getirmektedir (Ceyhan, 2008).

Bu nedenle ergenlerin interneti hangi amaçlarla, hangi aktiviteleri ne kadar süre kullandıkları ve bunlarla internetin problemlili kullanımı ya da internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin yaygınlıkla incelendiği görülmektedir. Bu amaçla yapılan

araştırmalar incelendiğinde problemlı internet kullanımının/internet bağımlılığının yaygın bir sorun olduğu görülmektedir.

Kayri ve Gnc (2009), yaptıkları araştırmada niversite öğrencilerin %12'sinin internet bağımlısı olduğunu tespit etmiştir. Gnc (2009), 14-21 yaş arasında olan kişilerle yaptığı çalışmada araştırmaya katılanların %10'unda internet bağımlılığının görüldüğünü ve %26'sında bağımlılık için risk altında olduğunu bildirmiştir. Cömert ve Ögel (2009) İstanbul da lise öğrencileri arasında internet/bilgisayar bağımlılığının yaygınlığını %4.5 olarak ortaya çıkarmıştır. Sevindik (2011), niversite öğrencilerin %15'inde problemlı internet kullanımı davranışının olduğunu belirlemiştir. Alaçam (2012) niversite ğrencilerinde internet bağımlılığının %2, riskli internet kullanımının %21 olduğunu bulmuştur. kardeş (2010), niversite öğrencileri arasında internet bağımlılığının %0.6 ve riskli internet kullanımının %8 oranlarında olduğunu gözlemlemiştir.

Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde problemlı internet kullanımının/internet bağımlılığının giderek arttığı görülmektedir. Norveçli gençler üzerinde internet bağımlılığının yaygınlığını ölçmek için Johansson ve Gtestam (2004) tarafından bir çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların %2'sinin internet bağımlısı olduğu, %9'nun da riskli grupta yer aldığı grlmştir. Whang, Lee ve Chang (2003), Kore de yaptıkları çalışmada, katılımcıların %3,5'inin internet bağımlısı olduklarını, %18'inde internet bağımlısı olma riski taşıdıklarını tespit etmiştir.

Yang ve Tung (2007), Tayvan da lise ğrencilerinin %14'nn de internet bağımlılığının görüldüğünü ifade etmiştir. Niemz, Griffiths ve Banyard (2005), İngiliz ğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada katılımcıların %18'nin patolojik internet kullanıcıları olduğu gözlenmiştir. Pallanti, Bernardi ve Quercioli (2006) tarafından İtalya'da gerçekleştirilen çalışmada lise öğrencileri arasında internet bağımlılığının grlme oranının %5 olduğu rapor edilmiştir.

Problemlı internet kullanımı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bu durumun çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğu dikkati çekmektedir. İnternet kullanım süresi arttıa ocuk ve gençlerde yalnızlık, sosyal yalıtım, saldırganlık gibi duygusal ve davranışsal sorunların daha fazla görüldüğü, genel sağlık düzeylerinin düştüğü ve

depresif belirtiler görülme oranının arttığı tespit edilmiştir (Anderson ve Bushman, 2001; Kerberg, 2005; Yang, Choe, Baity, Lee ve Cho, 2005).

Sanders, Field, Diego ve Kaplan (2000), araştırmalarında yüksek düzeyde internet kullanımının, ergenlerde depresyon ve sosyal yalnızlıkla ilişkisine bakmışlardır. Sonuçta internet kullanım düzeyleri düşük olanların anne-baba ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin daha iyi olduğu görülmüştür. Yüksek internet kullanımının zayıf sosyal bağlarla, destek görememekle ilgili olduğunu göstermiştir.

Whang ve diğerleri (2003), internet bağımlılarının olası bağımlılara ve bağımlı olmayanlara göre daha fazla stres, yalnızlık ve depresyon hali içinde olduklarını ifade etmiştir. Kurtaran (2008), yaptığı araştırma sonucunda, internet bağımlılığının yalnızlığı pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Lin ve Tsai (2002) yaptıkları araştırmada, ergenlerin düşük benlik saygısı ve diğer uyum problemleri ile başa çıkma stratejisi olarak sağlıklı/problemleri internet kullanım davranışı sergilediğini saptamıştır.

Esen (2007), 15-17 yaş arası liseye devam eden öğrencilerin akran baskısı ve algılanan sosyal destek değişkenlerinin, internet bağımlılığını ne derece yordayıp yordamadığını incelemiştir. Çalışmasının sonucunda, ele alınan değişkenlerden, akran baskısının, internet bağımlılığını pozitif yönde anlamlı olarak yordadığını, algılanan aile ve öğretmen desteğinin ise negatif yönde anlamlı olarak yordadığını; bu üç değişkenin birlikte internet bağımlılığının, %33'ünü açıkladığını bulmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemli olumsuz sonuçlarından biri de, ergenler tarafından bu kadar sık ve kimi zaman yetişkin denetiminden uzak kullanılmasıyla birlikte, sanal ortamın ergenler için özellikle zorbalık türünden davranışlar açısından yeni bir riskli çevre haline gelmesidir (Soydaş, 2011).

Yine internetin çocuk ve gençler üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin akla ilk gelenler arasında internet bağımlılığı, internette cinsel tacize veya ırkçı/ayırıcı ya da pornografik sayfalara maruz kalma sayılabilir. Bununla birlikte internetten ödev kopyalama, cep telefonları ile kopya alıp verme, internetteki bomba yapmayı öğreten sayfalara erişim de yine çocuk ve gençler arasında internetin tehlikeli kullanımına örnek olarak verebilir (Arıcak, 2009; Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Ayrıca internetteki iletişimin bireyin kimliğini saklamaya olanak vermesi ve iletişimde önemli bir yeri olan sözsüz iletilerin ve kişisel fiziksel özelliklerin

algılanmasına olanak tanımaması nedeniyle iletişim sürecini ve sonuçlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Bargh ve MacKenna, 2004). Hinduja ve Patchin (2009), ergenlerin interneti hatalı kullanmaya başladığını ve bu hatalı kullanım sonucunda sosyal ilişkilerinde problemler, okul başarısında düşüklük, depresyon, stres gibi ruh sağlığında bozulmaların meydana geldiğini belirtmiştir.

İnternet, cep telefonu, kısa mesaj servisi gibi iletişim araçları günlük yaşamı kolaylaştırmalarının yanında kötü niyetli kullanıcıların ellerinde diğer insanlara zarar veren araçlara dönüşmektedir. İsimli çağrılar, gizli kimlikle gönderilen yararsız (spam) e-postalar, hakaret ve tehdit içeren, bir kişi ya da grubu karalamak için e-posta ya da kısa mesajlar ile yayılan ses, görüntü ve metinler, virüslü e-postalar, tüm bu zararlı eylemlerin *siber zorbalık* adı altında tanımlanmasına neden olmuştur (Arıcak, 2009).

Araştırmacılar siber zorbalık kavramını, internet ya da diğer dijital teknolojileri kullanarak kasıtlı ve tekrarlanan bir şekilde diğer bir kişiye zarar vermek olarak tanımlamışlardır (Agaston, Kowalski ve Limber, 2007; Belsey, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006; Strom ve Strom, 2005; Willard, 2005).

Çocuk ve ergenler arasında eskiden beri görülen ve özellikle okul iklimini olumsuz yönde etkileyen şiddet ve zorbalık, bilişim teknolojilerine erişimin artması ile siber ortama taşınmıştır (Erdur-Baker ve Topçu, 2008). Siber zorbalık olarak adlandırılan bu eylemlere gerek diğer ülkelerde gerekse ülkemizde çeşitli şekillerde medya da yer almıştır.

Basında çıkan haberlere paralel olarak Erdur-Baker, Yerin-Güneri ve Akbaba-Altun'un (2006) yaptığı bir çalışmada da ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin şiddete yönelik davranışlarının nedenleri arasında son yıllarda yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolü olduğu, cep telefonları, internet ortamında sohbetler (chat), msn messenger'la öğrencilerin birbirlerine gönderdikleri mesajlarla başlayan tartışmaların daha sonra teneffüslerde veya fiziksel ortamda devam ettiği saptanmıştır.

Son yıllarda sanal ortamda yaşanan bu problemlerin eğitim ve psikoloji alanında çalışan uzmanların bu konuya eğilmesine neden olmuştur. Bu konuda yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde ergenler arasında siber zorbalık ve mağduriyetin yaygın bir sorun olduğu görülmektedir. Düzenli internet kullanan ve

yaşları 10 ile 17 arasında değişen bir grupla yapılan çalışmada katılımcıların %15'inin siber zorba olduğu, %14'ünün çevrimiçiyken kaba yorumlar yaptığı belirlenmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004b). 13-18 yaşlarındaki öğrencilerle yapılan benzer bir araştırma da %49'unun siber mağdur olduğu, %21'inin siber zorba olduğu (Raskauskas ve Stoltz, 2007) saptanmıştır.

Williams ve Guarra (2007) 5., 8. ve 11. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin %9'nun siber zorbalık yaptığını bildirmiştir. Stys (2004) 14 ile 18 yaşları arasındaki kişilerin %34'nün siber zorbalık yaptığını bulmuştur. Dehue, Bolman ve Völlink (2008) araştırmalarında öğrencilerin %16'sının internet ve cep telefonuyla başkasına siber zorbalık yaptığını; %23'nün ise bu yollarla siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Ülkemizde okullarda bilgisayar ve internet erişiminin yaygınlaşması, internet kafelerin her geçen gün artması, ailelerin çocuklarına cep telefonu, bilgisayar ve internet erişimi sağlamaya çalışmaları gençlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini daha çok kullanmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuklar ve gençler bilgi ve iletişim teknolojilerinden olumlu olarak faydalanmalarının yanı sıra bazı olumsuz etkilerine de maruz kalabilmektedirler. Bu olumsuz etkiler hakkında görsel ve yazılı basında sıklıkla haberlere yer verilmektedir. Bunun sonucunda da ülkemizde araştırmacılar son yıllarda siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığı ile ilgili çalışmalara ağırlık vermeye başlamışlardır. Örneğin Erdur-Baker ve Kavşut (2007) bilgi ve iletişim teknolojilerini sık sık kullanan 14-19 yaşındaki öğrencilerin siber zorbalık yaptığını rapor etmiştir. Yine, Arıçak, Siyahhan, Uzunhasanoğlu, Sarıbeyoğlu, Çıplak, Yılmaz ve Memmedov, (2008) tarafından yapılan araştırmada Türk öğrencilerin siber zorbalık yapma oranı %36 olarak bulunmuştur. Diğer bir çalışmada lise öğrencilerinin %48'inin siber zorbalık yaptığı saptanmıştır (Topçu, 2008). Ayas (2011) yaptığı araştırmada orta öğretim öğrencilerinin %16'sının sanal zorbalık yaptığını, %17'inde sanal zorbalığa maruz kaldığını belirlemiştir. Başka bir araştırmada üniversite öğrencilerin %23'ünün en az bir kere siber zorbalık yaptıkları, %55'inin ise hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıkları gözlenmiştir (Dilmaç, 2009). Diğer bir araştırmada Arıçak (2009) öğrencilerin %20'sinin hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %54'ünün ise en az bir kez siber mağdur olduklarını tespit etmiştir.

Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar, basında çıkan haberler, çocuk ve

gençler arasında siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorbalık yapma oranlarının arttığı göstermektedir. Bu durum öğrencilerin akademik başarılarını, toplumsal, fiziksel, ahlaki ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde okullarda bilgi teknolojisi, sınıflarının ve bilgisayar laboratuvarlarının yaygınlaşmaya başlamasıyla daha çok öğrenciye daha sık internet erişimi sağlandığı göz önüne alınırsa, bu sorunun yakın zamanda daha çok kaygı verici boyutlara ulaşacağı düşünülmektedir. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde siber zorbalığı önleyebilmek ve gençleri siber zorba ya da siber zorbalık mağduru olmaktan korumak için geliştirilecek programlara gereksinim olduğu açıktır (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Ayrıca son yıllarda çocuklar ve gençler arasında iletişim teknolojilerini kullanırken sanal ortamda saldırganlık içeren davranışlardaki artış; sanal ortamda yaşanan saldırganlığın nedenlerini ve saldırganca davranışların ortadan kalkmasını sağlayacak yolları araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar siber zorbalığın önlenmesi için müdahale programlarının yapılmasını önermişlerdir (Bhat, 2008; Campbell, 2005; Dilmaç ve Aydoğan, 2010).

Bu müdahale programlarında değerler eğitiminin yer alması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle değerlerin insan kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunması ve bireyin düşünce, tutum, davranış ve eylemleri ölçüt olarak karşılaşılan ve toplumsal birliğin ayrılmaz bir unsuru olması, siber zorbalık davranışların önlenmesi için değerler eğitiminin ön plana çıkarmıştır. Nitekim siber zorbalık davranışların değerler ile açıklandığı ortaya çıkartılmıştır (Dilmaç ve Aydoğan, 2010).

Bu amaçla, bu araştırmada insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları azaltmada etkisinin test edilmesi hedeflenmiştir. Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşma hızı göz önüne alındığında, problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları azaltmaya yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın da bu ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1 ARAŞTIRMANIN DENENCELERİ

Araştırmanın problemine bağlı olarak incelenecek denenceler şunlardır:

1.İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programına katılan bireylerin problemlili internet kullanımını düzeylerinde, bu programı almayan kontrol grubunda yer alan kişilere göre anlamlı derecede azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.

2.İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerinde, bu programı almayan kontrol grubunda yer alan kişilere göre anlamlı derecede azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.

3.İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin problemlili internet kullanım düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.

4.İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin siber zorbalık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.

1.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişmeler modern dünyanın en belirgin özelliği olarak dikkat çekmektedir. Bu hızlı değişim ve gelişmeler yaşamın her alanına yansıdığı görülmektedir. Bu süreç bireyin hem kendisiyle hem de toplumla olan ilişkilerini etkilemekte; bireyi sürekli değişime zorlamaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerini yoğun bir şekilde kullanan ergenlerin bu inanılmaz değişiminden en çok etkilendiği düşünülmektedir.

Ergenler, internet ve cep telefonunu, arkadaşlarını, ailelerini arayarak ve onlarla mesajlaşarak iletişimde bulunmanın yanı sıra oyun oynayarak, film izleyerek ve müzik dinleyerek eğlenmek; yeni arkadaşlar edinerek ve var olan arkadaşlıklarını

sürdürerek sosyalleşmek; bir konu hakkında bilgi sahibi olmak ve derslerine destek sağlamak için araştırma yapmak gibi pek çok farklı amaçla kullanmaktadırlar (Soydaş 2011).

İnternet, ergenlerin yaşamlarına önemli bir biçimde olumlu katkılar getirdiği ve internet kullanımının artık çağımızın bir gerekliliği olduğu gerçeği yadsınamaz olmakla birlikte, tüm toplumlarda internet bağımlılığının ve sağlıksız/problemliliği internet kullanımının da pek çok yetişkin gibi bazı ergenler için de önemli bir tehdit olduğu bir gerçektir (Gürcan, 2010).

Bu tehditlerin başında cep telefonu ve internet gibi iletişim araçlarının sanal ortam sayesinde zorbalık ve şiddet içerikli davranışların artmasında etkili olması gelmektedir. İnternetin okullardaki şiddet ile ilişkisi ilk kez 1999 yılında A.B.D.'nin Colorado eyaletinde bir okulda meydana gelen şiddet olayına karışan gençlerin bilgisayar oyunu oynadıklarının ve şiddet içeren web sitelerini kullandıklarının ortaya çıkması ile gündeme gelmiştir (Slater, 2003; akt. Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Siber zorbalık adı verilen bu durum bireylerin duygusal ve sosyal yaşamında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Teknolojinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına koşut olarak ortaya çıkan siber zorbalığın bireysel ve toplumsal yaşamı ciddi biçimde tehdit etmesi araştırmacıların siber zorbalığın temelinde yer alan psikolojik süreçleri incelemeye ve siber zorbalık davranışların nasıl önleneceği konusunda araştırmaya yöneltmiştir.

Ergenlerin aşırı internet kullanımı nedeniyle aile, okul ve arkadaşlarıyla problemler yaşamaları onlar için diğer bir tehdit durumunu oluşturmaktadır. Ergenler, problemliliği internet kullanım davranışı nedeniyle giderek yaşamlarında daha çok sorunla ve psikolojik bozulmalar ile karşılaşır hale gelmiştir. Dolayısıyla, araştırmacılar problemliliği internet kullanımı ile ilgili dinamikleri belirlemeyi ve müdahale programına yönelik neler yapılabileceği konusunda çalışmaya başlamışlardır.

Problemliliği internet kullanımı ve siber zorbalık davranışların önlenmesi konusunda yapılacak çalışmalar bu probleme müdahale yöntemleri konusundaki bilgi ve tecrübe birikimini artırması açısından önemlidir. Problemliliği internet kullanımı ve siber zorbalık ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalar sorunu tanımlama ve ilişkili olduğu düşünülen değişkenlerle ilgilidir. Konuyla ilgili müdahaleye yönelik

çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışma, bu ihtiyacı dikkate alarak problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışların önlenmesini sağlamak ve insani değerlerin gelişmesine önemli bir etkisi olan bir değerler eğitimi programı geliştirmeyi ve bunun etkililiğinin araştırılmasını inceleme özelliğini taşımaktadır. “İnsani Değerler Yönelimli Eğitimi Programı”, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önlemek için kullanılabilir bir kaynak sağlaması açısından da önemlidir.

Problemli internet kullanımı ve siber zorbalığın bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında bu problemin erken dönemde fark edilmesi ve önleme çalışmalarının planlanmasının oldukça önemli olduğu açıktır. Bu bağlamda bu çalışmanın ergenlerde problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin sorunları ile ilgili olarak okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerinin önleyicilik rolüne önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Aynı zamanda bu araştırma sonucunda elde edilen verilerin psikolojik danışmanların ve eğitimcilerin, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları azaltmaya yönelik geliştirilecek olan rehberlik programlarının oluşturulmasında kullanılabilirliği ve kuramsal alana ciddi bir katkı getireceği ön görülmektedir.

1.3 VARSAYIM(LAR)

Bu çalışmanın uygulanmasıyla ilişkili temel varsayımlar aşağıda belirtilmektedir:

1. Araştırmaya katılan öğrenciler kendilerine uygulanan ölçme araçlarını içten ve doğru bir şekilde yanıtlamışlardır.
2. Araştırmaya katılan denekler, çalışma evrenini temsil edici niteliktedir.
3. Araştırma kapsamında öğrenciler oturumlara gönüllü olarak katılmışlardır.

1.4 SINIRLILIKLAR

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibi kabul edilmiştir.

1. Araştırma, “İnsani Değerler Ölçeği, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği” ve “Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği” nden elde edilen verilerle sınırlıdır.
2. Araştırmadan elde edilen veriler, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı ilçesinde milli eğitime bağlı bir Anadolu Lisesinde öğrenim gören ve deney ve kontrol gruplarında yer alan 24 öğrencinin yanıtlarıyla sınırlıdır.
3. Araştırmanın sonuçları psiko-eğitim uygulamasına katılan öğrencilerle sınırlıdır.
4. Psiko-eğitim programı 9 oturumla sınırlıdır.

1.5 TANIMLAR

Değer: Özel bir davranış tarzına veya karşıt bir duruma karşılık kişisel ve sosyal tercihlerin durumlarını gösteren inançtır (Rokeach, 1973; akt. Dilmaç, 2007).

İnsani Değerler Yönelimli Eğitim Programı: İnsanlardaki en iyi tarafı ortaya çıkarmayı ve onun kişiliğini bütünüyle geliştirerek insani mükemmelliğe erişmesini sağlamayı amaçlayan bir eğitim programıdır (Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2000).

Siber Zorbalık: Bir birey veya grubun bilgi ve iletişim teknolojilerini diğer bireylere zarar vermek amacıyla kötü niyetle ve tekrarlayan biçimde kullanmasıdır (Belsey, 2008).

Siber Zorbalık Düzeyi: Bireyin siber zorbalık davranışları yapma sıklığı ve çeşitliliğidir.

Problemlili İnternet Kullanımı/İnternet Bağımlılığı: Kullanıcının çevrimiçi kullanımını kontrol yeteneğini, ilişkisel, mesleki ve sosyal problemlere sebep olacak derecede etkileyebilen, yeni ve genellikle tanınmamış klinik bir rahatsızlıktır (Young, 2007).

Problemlili İnternet Kullanım Düzeyi: Bireyin problemlili internet kullanım sıklığı ve çeşitliliğidir.

1.6 SİMGELER VE KISALTMALAR

M.E.B :Milli Eğitim Bakanlığı

PİK: Problemlı İnternet Kullanımı

SZ : Siber Zorbalık

İDÖ : İnsani Değerler Ölçeği

İBDÖ: İnternette Bilişsel Durum Ölçeği

SMZÖ: Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği

TÜBİTAK :Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

ULAKBİM: Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi

MSN: Windows Live Messenger

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.1 Değerler

2.1.1.1 Değer nedir?

Sosyal bir varlık olan insanoğlu diğer insanlarla çeşitli nedenlerle bir arada yaşamak zorundadır. İnsanoğlunun bir arada yaşamasını olanaklı kılan bir takım toplumsal, siyasal, ahlaki ve kültürel ilke ve kurallar söz konusudur. Bu ilke ve kurallar toplum üyelerinin çoğunluğu tarafından benimsenerek kabul görürler. Toplumun çoğunluğu tarafından benimsenerek yaşatılan bu genel ilke ve yargıların önemli bir bölümünü toplumsal değerler oluşturmaktadır. Bu nedenle değer kavramı insanla ve insan yaşamıyla ilgili birçok disiplinin ilgi alanına girmekte ve değer kavramı üzerinde bu disiplinler tarafından bir takım çalışmalar yapılmaktadır (Yalar, 2010).

Değer kavramına ilişkin alanyazında çeşitli tanımlara yer verilmiştir. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir: Güngör'e (2000) göre değer, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Doğan (2000) değer kavramını, bir kişinin ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket tarzı olarak belirtmiştir. Aydın ve Gürler (2012) değer, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, yüksek ve yararlı nitelik, üstün, yararlı nitelikleri olan kimse ve bir değişkenin ve bilinmeyeninin sayı ile anlatımı gibi anlamlara geldiğini bildirmiştir.

Dilmaç (2007) değeri, insanı diğer canlılardan farklı kılan düşünebilme yeteneğiyle ürettiği inançlar bütünü olarak nitelemiştir. Halstead ve Taylor (2000) değeri davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar olarak dile getirmiştir. Erdem (2003) değeri, belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlamaktadır.

Çağlar (2005) ise değerleri, bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir. Değerler bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da hareket etme tarzıdır (Doğan, 2004). Bir diğer tanımda değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılık olarak görülmüştür (Yaman, 2012). Robbins (1995) değerlerin alınan kararların rehberi olduğunu vurgulamış; Erdem (2003) ise değerlerin, davranışlara kaynaklık eden ve onları karşılamaya yarayan anlayışlar olduğunu belirtmiştir.

Değerler insanın en iyi tarafını ortaya çıkarmayı ve onun kişiliğini bütünüyle geliştirerek, insanı mükemmelliğe erişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan değer, olgular ve nesnelere hakkında ihtiyaç ve ideallere göre verilen yargıyı ifade eder. Değerlerde inanç ön plandadır. İnsanlar hayatlarının her yerinde, her noktasında, çoğunlukla bilinçli olmasalar da zihinlerindeki çeşitli değerleri davranışa dönüştürürler. Bu nedenle değerler, tutumlar ve davranışlarla yakından ilişkilidir ve onlara yön verir (Aydın ve Gürler, 2012).

Değerler, bireylerin kendileri ve başkalarıyla ilgili davranışlarına yön verip, davranış kılavuzu görevi yapmaktadır. Herkes sosyal çevresinde hangi davranışın daha geçerli olduğuna hangisinin geçersiz olduğuna ilişkin önceden belirlenmiş yerleşmiş değer yargıları ile karşılaşır. Bireyler toplumsal kurallar, gelenek ve görenekler yoluyla “iyi” ve “kötüyü”, “doğru” ve “yanlış” ayırt ederek kendi ahlak ilkeleri doğrultusunda bir ölçü edinmeyi öğrenirler. Değerler bir anlamda toplumu ayakta tutan dinamiklerdir. Değerlerini yitirmeye başlayan bir toplum en güçlü sosyal kontrol aracını da yitirmeye başlamış demektir (Avcı, 2007).

Diğer taraftan değerler, sosyal yönü ve görüntüsü içinde, kişilerin özel hayatlarındaki eğilimlerden sosyal hayatta oluşturdukları imajlara kadar somutlaşan zihniyetlerini, süreklilik içinde ve mevcut değişkenlere de bağlı olarak, zaman ve mekân çerçevesinde günlük hayatı yansıtan bir ayna durumundadır (Uysal, 2004). Değerler insan davranışlarının incelenmesinde ve açıklanmasında, bir davranış biçimini diğerine tercih etmede önemli bir yere sahiptirler (Sarı, 2005). İnsanın, bireysel olarak hayatını, eylemlerini amaç ve ideallerini belirlemesi ve onlara uygunluk sağlaması değerlerle mümkündür (Aydın ve Gürler, 2012).

Yukarıda ifade edilen değer tanımlarına ve değerlerin özelliklerine bakıldığında, değerlerin hem toplumsal hem de bireysel yönünün olduğu, bireyin davranışlarını yönlendirmede önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

İnsanların yaşamında yer alan ve önemsedikleri en belirgin değerlerin bazıları özetle şöyle sıralanabilir (Dilmaç, 1999):

İnsanları Sevme: İnsan sevgisi sınırsızdır. İnsana ve hayata verilen önem çok büyüktür.

Uyumlu Olma: İnsanlar iç dünyalarında ahenkli olmayı tercih ederler. İnsanlar yaptıkları eylemlerde bunalıma ve bölünmeye giden yolları terk ederek denge kurmaya çalışırlar.

Hırsları Kontrol Altına Alma: İnsanlar kendi kendilerini eğiterek, arzu ve yetenekleri arasında denge kurmaya çalışırlar.

Başkalarının Mutluluğunu İsteme: İnsanlar kendi mutluluğu için harcadığı enerjiyi başkasının mutluluğu için de harcar.

Kendini Kontrol Etme: İnsanlar her zaman hatalarından ve kusurlarından kurtulmaya çabalar. Bazen bunun için iç dünyasının muhasebesini yapar.

İyi İnsan Olma: Gönlü insan sevgisi ile dolu, kainatın sevgi mabedine inanmış kimsedir.

Manevi Değerlere İnanma: Manevi değerler insanın kötü özelliklerini yok etmeye çalışırlar. İnsanlar arasında dine göre ayırım söz konusu değildir.

Yardımsaver Olma: Yardımsaver insanlar, ağlayan sözlere gülümsemeyi ve insanların kötü günlerinde yanı başlarında olmayı bilirler.

Tecrübeli ve Bilgili Olma: Bilgili insanlar çevresindeki insanları eğitmek ve topluma yararlı olmak için uygulama yaptığı zaman görevlerini yapmış olurlar.

Dost Edinme: Maddi ve manevi zenginlikleri dostları ile paylaşmak, almaktan çok vermek dost edinmek açısından çok önemlidir.

Evlat Yetiştirme: İnsanlar evlatlarının iç dünyalarını ve gönüllerini zenginleştirecek iyi prensipler öğretir.

Eser Yaratma: İnsanlar akılları, bilgi ve tecrübeleriyle bir heykeltraş gibi ortaya mükemmel bir eser çıkarmak için çaba sarf eder.

Değerler, insanların bütün yaşamı süresince davranışlarını yönlendirmede etkili olan ve hayatının şekillenmesinde önemli olan öğelerdir (Aladağ, 2009). Kişiler arası ilişkileri düzenleme, karar verme, seçme, değerlendirme süreçlerinde de değerler birer ölçüttür. Saygı, sevgi, kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına erişmede itici güçtür. Bu yönüyle değerler insan hayatında düzenleyici, yönlendirici ve güdüleyici bir rol üstlenir (Aydın ve Gürler, 2012).

2.1.1.2 Değer kavramının özellikleri ve işlevi

Değerlerin işlevlerinin başında bireysel ve toplumsal huzur gelir. Ahlaki değerler, bireylere, olumlu hedefler göstererek davranış ve eylem imkânı verir. Birey, toplum ve insanlığın varlığı, gelişmesi değerlere ve onların gerçekleşmesine bağlıdır. İnsanları bir arada tutan etkenler, sahip oldukları değerlerdir (Aydın ve Gürler, 2012).

Fichter (2006), değerlerin kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olduğunu vurgulayarak, değerlerin aşağıdaki özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir:

- Değerler paylaşırlar. Kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır.
- Değerler herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.
- Değerler ciddiye alınırlar. Kişiler değerleri ortak refahın korunması ve gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görürler.
- Değerler coşkularla birlikte bulunur. Kişiler yüce değerler uğruna özveride bulunur, dövüşür hatta bu uğurda ölürler.
- Değerler kişilerarası uzlaşma gerektirdiği için kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilir.

Çakıcı (2010) değerlerin özelliklerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

- Değerler kalıtsal değildir. Çevrenin etkisiyle, taklit ya da model alınarak öğrenilir. Bir çocuğun sokak hayvanlarına karşı gösterdiği tepki, çevrenin sokak hayvanlarına gösterdiği tepkiyle doğru orantılıdır. Çevrede sokak hayvanlarına eziyet ediliyorsa çocuk çevresindekileri model aldığı için çocukta 'hayvan sevgisi ve duyarlı olma' değerleri gözlenemeyecektir. Sağlığına önem vermeyen bir baba çocuğun yanında sigara içerse, çocuk da sigaranın bir eğlence aracı olduğunu düşünerek sigara ile oyun oynamaya çalışacak, fırsatını bulduğunda yanmıyor olsa da ağızına alarak onu içmeye

çalışacaktır. Böylelikle çocukta sağlıklı olmaya önem verme değeri gelişmeyecektir.

- Değerler, kişiler arası değişkenlik gösterebildiği gibi, bölgesel, kitlesel, milletler arası değişkenlik de gösterilebilir. Ortak evrensel değerlerin (saygı, sevgi, hoşgörü vb.) var olduğuna inanılır. Ancak evrensel değerler her toplumda farklı algılanıp, farklı uygulanabilir. Örneğin Türk toplumunda da saygı değeri vardır; Fransız toplumunda da vardır. Fakat saygı değerinin uygulanışında ölçüsel anlamda farklar mevcuttur. Türk çocuğunun babaya, anneye gösterdiği saygı; Fransız toplumunda yoktur.
- Değerler zamanla değişebilir. 40-50 yıl önce büyüklerin yanında çocuğunu sevmeme, çocuğunla ilgilenmeme büyüklere saygı olarak algılanırken günümüzde böyle bir durumun oranı oldukça azalmıştır. 40-50 yıl önce var olan bu değer değişmiştir.
- Değerler arasında kesin bir sınır çizgisi yoktur. Bir değer içerisinde birden çok değeri bulundurabilir. Örneğin toplumumuzda düğün evlerine, cenaze evlerine komşular yemek getirir (yardımseverlik); yatacak yeri yoksa misafirlere kendi evini açar, en özel yeri komşusunun misafirine sunar (duyarlılık). Bunun yanı sıra düğünse sevincine, cenaze ise acısına ortak olur (dayanışma). Verilen bu örnekte, yardımseverlik, duyarlılık, dayanışma değerlerinin iç içe girdiği görülmektedir.
- Değerler bireyleri toplumsal çerçeve etrafında birleştirir. I.Dünya Savaşı sonrasında yurdu işgal eden İtilaf Devletleri'ne karşı Anadolu insanının bağımsızlık, vatanseverlik değerleri etrafında toplanması değerlerin bu özelliğine örnektir.

Uygulanmakta olan ilköğretim Programında (M.E.B. 2009), değerlerin özellikleri şöyle sıralanmıştır:

- Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
- Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
- Sadece bilinç değil duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
- Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.

- Değerlerin normlardan farkı normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır. Değer normu da içerir.

Sıralanan bu özelliklerin yanı sıra değerler, genel olarak toplumdan topluma ve zaman içinde değişir. Ayrıca, değerler toplum için değerlidir, değerlere uygun davranan insanlar da toplum gözünde değerli insanlardır (Dökmen, 2004).

Fichter (2006), sosyal değerlerin genel işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır: Değerler;

- Kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar.
- Kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli görülen maddi kültür nesnelere üzerinde odaklaştırırlar.
- Her toplumdaki ideal düşünme ve ideal davranma yolları işaret edilirler.
- Sosyal olarak kabul edilebilir davranışların bir anlamda şemasını çizerler.
- Kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve bunları gerçekleştirmesinde rehberlik ederler.
- Sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir.
- Toplumsal yaşamda dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar.

Değerler, bireylerin hayatında işaret levhaları gibidir. Tehlikeli eğimlerde kaygan zeminlerde bireylerde hazır bulunuşluk oluşturup yol gösterirler. Değerler göz ardı edilerek yaşandığında olumsuzluklar yaşanması kaçınılmazdır. Bununla birlikte değerler, kişinin varlık sebebinin farkında olmasını, değerlendirmede ölçütler oluşturmasını sağlar (Aydın ve Gürler, 2012).

Yavuz'a (2007) göre değerlerin fonksiyonu üç türdür:

- Bilinçli varlığın kendini zaman ve mekânda gerçekleştirmesi olarak ortaya çıkması
- Kültürel anlam tarafından şekillenen tarihi kimliğin tezahürü
- Tarihi öznenin sürekliliği

İnsan iradesi mekanik özellikte değildir, kendisini harekete geçirecek pekiştireçlere ihtiyaç duyar. Değerler de bu nokta da etkin bir güdüleme ve pekiştirme unsurudur. Örneğin, iş ahlaki değerini içselleştiren, işini bu bilinçle samimi bir şekilde

yaptığında, huzurlu olan, kurum ve toplumun takdirini kazana birey, toplumun hatta insanlık için faydalı bireydir (Aydın ve Gürler, 2012).

Yazıcı (2006), değerlerin işlevleri şu şekilde belirtmiştir:

- Bireye amaç ve yön tarif eder.
- Bireysel ve toplumsal faaliyetlerin esaslarını ve genel yönünü verir.
- Bireylerin davranışlarını yargılamaya yardımcı olur.
- Bireyin başkalarından ne beklemesi gerektiği ve kendisinden ne beklendiğini bilmesini sağlar.
- Bireyin doğru ve yanlış, haklı ve haksız, hoşgiden ve gitmeyeni, ahlaki ve ahlaki olmayı ayırt etmesini sağlar.

2.1.1.3 Değerlerin diğer bilimler ile ilişkisi

2.1.1.3.1 Psikoloji ve değerler

Güngör (1993), psikolojide değerın önemini, objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değil, insan davranışlarının yol göstericisi olarak oynadığı rol olarak belirtmektedir. Bu açıdan psikoloji de değer kavramı sadece bir inanç olarak ele alınmaktadır. Değer bir tek inanca değil, bir arada organize olmuş bir grup inanca tekabül eder. Değerler, belli bir durum ve şartlara bağlı kalmaksızın, arzu edilen, yararlı görülen ve beğenilen şeyleri gösteren kıstaslar olarak da tarif edilebilir. Bir varlığın psikolojik, sosyal, ahlâki veya estetik açıdan taşıdığı düşünölen yüksek ya da yararlı davranışlar onun niteliğini belirtir (Güngör, 1993).

Bireylerin ve grupların değerleri hakkında bilgi edinmek, onların tutum ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak verir. Duygusal bir gerilim taşıyan her hangi bir durumun gerektirdiği davranış yapmak doyum, gerekli bu davranışın yerine getirilmemesi ise doyumсуzluk doğurur. Bu durumda bireylerin davranışlarını ve tutumlarını tahmin edebiliriz. Psikolojik olarak, yiyecek, giyecek, barınak ve karşı cins gibi temel gereksinimler bizim için değerli olanların başında gelir. Bir yemek, adamakıllı yenildikten sonra kişi için yine acıkıncaya kadar çok değerli bir şey olmaktan çıkar. Bu durumda ihtiyaçlar, kişinin sergilemiş olduğu tutum ve davranışlara yön verir (Şerif, 1985).

2.1.1.3.2 Felsefe ve değerler

Değer kavramı felsefede, değerlendirme problemi ve değerler problemi olarak ortaya çıkar. Çünkü “iyi nedir?”, “güzel nedir?”, “faydalı nedir?”, “doğru nedir?”, “hangi değer doğrudur?”, “hangi değer öğretilmesi” gerekir gibi sorular sormak, değerlendirme aktivitesini belli açılardan problem haline getirmektir (Germaine, 2001; Noll, 1997).

Bu açıdan bakıldığında zaman değer, bir şeyin değeridir hep, o şeyin bir çeşit özelliği onun aynı türden şeyler arasındaki yeridir. İnsanın değeri, insanın diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ve durumun sonucu olarak sahip olduğu kimi haklardır, onun değerini oluşturmaktadır (Tepe, 2003).

Antikçağda değerler sorununa bakıldığında, sofistler en ünlü sofist Protogoras’ın “İnsan her şeyin ölçütüdür” önermesinden de anlaşılacağı üzere, öznelci ve insan-merkezci bir felsefi anlayış içinde olmuşlardır. Burada değerlerin, öznenin şeylere attıkları nitelermeler olarak sayıldıkları açıktır. Ortaçağda, Hristiyan ve İslam felsefeleri değerler konusunda Platon ve Aristoteles’in fikirlerini onaylayacak bilgiler sunmuştur. Bu anlayışa göre, “Varlık, değerle doğmuştur”. Ortaçağda Augustinus, Platon’unkine benzer bir varlık hiyerarşisi geliştirmiş ve varlıkların asli değerlere sahip olduklarını belirtmiştir; en değerli varlık Tanrı, sonra melekler ve sonra da fiziksel varlıklar yer alır. Thomas da varlıkta mükemmellik derecelerinden söz ederken her dereceye karşılık gelen değerlerden söz eder. Yeniçağda ise, Hümanizma ve Aydınlanma yaklaşımında akıl ve bilim esas alınmaktadır; bilim sadece olgularla ilgilenir ve ahlaktan, siyasetten, ideolojiden değer yönünden yansız bir faaliyettir. Bu görüş, varlık kavramını metafizik kavramı saydığı için olguya değer yüklemekten kaçınır ve bilgiyi yalnızca duyu organları tarafından işlenen bir ürün olarak ele alır. “Değer” diye bir varlığı kabul eder; ancak onu insanın nesnelere yüklediği öznel bir nitelme olarak kavramlaştırır (Özlem, 2004).

Değer kavramı, felsefe tarihinde, öznelci ve nesnelci açılarda çok değişik şekillerde tanımlanmıştır. Öznelci tanımlar, birey veya toplum açısından yapılmalarına göre kendi içlerinde de iki grupta toplanabilirler. Nesnelci değer tanımlar ise, değerlerin bir gerçekliklerinin bulunduğu hareket edilir. Bu gerçeklik, ideal, mutlak ve kutsal nitelikte olabilir. Bu demektir ki, değerler öznenin kendilerini hissetmesinden veya bilmesinden bağımsız olarak vardır (Özlem, 2004 ve Tepe, 2003).

2.1.1.3.3 Sosyoloji ve değerler

Sosyologlarında uzun süren tartışma konuların başında da değer kavramı yer almaktadır. Pozitivist sosyoloji okullarının etkisiyle, değerleri uzun süre incelemekten kaçınan sosyologlar değerlerin, hiçbir sosyal gerçekliğe sahip olmadığı, bilimsel açıdan ele alınamayacakları öznel ve ahlaki kriterlerle incelenebileceklerini savunmuşlardır. Fakat özellikle Weber'in "verstehende" (anlayıcı) sosyolojisinin ve post-testan ahlaki tezi etkisiyle değerlerin önemli bir sosyal olgu olduğu, bilimsel analiz ve incelemeye tabi tutulabileceği üzerinde durulmuştur (Dilmaç, 2007).

Sosyologlar değer kavramını sosyal kurallar, normlar, örfler, gelenekler vb. birlikte davranışa yön veren önemli bir etmen olarak düşünmektedir. Sosyoloji, çeşitli sosyal ve kültürel yapıları şekillendiren, insan hayatında ve toplumların hayatında bir insanı diğerinden ayıran veya bir toplumu diğerinden ayıran özelliklerden biri olarak değere yer vermiştir (Çalışkur, 2008).

Hançerlioglu (1986), sosyolojik olarak bakıldığında değer kavramını, nesnelere ve bilinç olgularının toplum, sınıf ve insan açısından taşıdıkları önemi ifade eden nitelikler olarak belirtmiştir. Değerler, içinde bulunduğumuz toplumun sosyo-kültürel unsurlarına değer ve anlam katan en önemli ölçütler arasında yer alır. Bundan dolayıdır ki, toplum içinde bireyler ve bu bireylerin davranış örüntü boyutları sosyolojik çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturur (Weber, 1985 ve Özensel, 2003).

Bir toplumun, kültürün etkisi altında kalan davranışları, o kültürün değerlerini yansıtmaktadır. Her toplumun kendisine ait kültürü olduğundan, her kültürün kendine özgü değerleri vardır.

Değerler toplumdan topluma değişiklik gösterebileceği gibi, bazı değerler bazı toplumlarca ortak olarak da benimsenebilir. Bunun yanı sıra, her bireyin farklı değer yargıları olabilir (Aydın, 1994). Bu ifadeler doğrultusunda bakıldığında değer kavramının sosyo-kültürel anlamda toplumları ve toplumları meydana getiren insanların davranış örüntülerini de etkilediği görülmektedir.

Gökçe (1994), değer kavramın önemli boyutları da aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

a. Sosyo-kültürel bir değer temelde seçici oryantasyonun standardıdır. Diğer bir ifade ile bu bağlamda değer, bilinçli ve amaçlı davranışın genel kriteridir. Bir başka deyişle

değer, eylemlerde bulunan bir kişinin kabul edilebilir arzu ve istekleri için bir referans noktası olarak görevini yerine getirir.

b. Değerler, bir kültür içinde şekillenir ve aynı zamanda kültür üzerinde yönlendirici olarak etki eder. Bunu başka bir şekilde ifade edilecek olursa; bir kültürün gelişme süreci içinde değerler bir şekil almaktadır.

c. Değerler insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısacası, kişinin kişilik yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

d. Değerler, bireyin hem zihinsel hem de duygusal yönünü yansıtan ifadelerdir. Yukarıdaki boyutlarına bakacak olursak değer, bir insanın sahip olduğu değerler sisteminin bir parçasıdır. Değerler birbirinden bağımsız değildirler. Değerlerin davranışları düzenleyici bir fonksiyonu olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Değerler sistemindeki dönüşümleri belirleyen pek çok farklı değişim dereceleri bulunmaktadır. Her gün değerlere ilişkin küçük değişimler gerçekleşir, bunların farkı 5 veya 10 yıllık dönemler sonucunda anlaşılabilir. Örneğin; eğitim, iş, cinsellik, tüketim, boş zaman görüşleri. Ayrıca tarih boyunca değerlerde büyük değişimler de gerçekleşir. Örneğin; köleliğin ortadan kalkması, ekonomik veya siyasal devrimler. Değerler sisteminin özünde bir değişikliğe gidilmeden büyük değişiklikler kurumsallaştırılabilir. Ancak değerler sistemindeki temel değişiklikler normlar sistemi değişmeden yapılamaz. Örneğin; Ortaçağ toplumundan modern çağ toplumuna geçmek, radikal norm değişimleri yaşanmadan gerçekleşemez (Sagan, 2001).

2.1.1.3.4 Din ve değerler

Bireyler dinin hayat anlayışını, günlük hayatın düzeni ile ilgili kavramakta ve sosyal hayat içindeki yerini belirlemekte zorlanabilir. Ayrıca dini hayat ile hayat felsefesi arasında herhangi bir ilişkinin olmamasında, insanların hayat anlayışının yeterince belirginleşmemesinin de etkisi olabilir (Kula, 2006). Din, duygular, arzular, inançlar, dünya ve toplumla ilişki ve davranışları içinde kendini gösteren bütün psikolojik hayatı üzerine alır ve kişiliğe nüfuz eder (Gürses, 2006). Demokratik değerler sistemini, ekonomi, sağlık, eğitim gibi yaşamın her alanıyla ilişkilendirdiğimiz gibi,

din ile de ilişkilendirmemiz mümkündür (Dunlop, 1996). Din eğitiminin temel amaçlarından birinin ruh sağlığı yerinde kişilik bütünlüğüne sahip bireyle yetiştirmek olduğu tartışmasızdır. Başka bir ifadeyle, din eğitimi, karakter eğimini içerir göstererek şahsiyet bütünlüğünü sağlamayı amaçlar (Ekşi, 2006).

Değerler ve inançlar, hayatı anlayıp yorumlamada davranışların şekillenmesinde rehberlik eder. Dine ait olan değer sistemleri, davranış geliştirme sürecinde belirleyici durumdadır. Böylece insanlar, hayata ve olaylara karşı bir bakış açısı geliştirilmiş olur. Dinler arasında, yaratılış, hayatın amacı ve anlamı, insanların uyması gereken ahlaki değerler sistemi, ölüm ve ölüm sonrası gibi konularda birtakım farklılıklar olmasına rağmen, temel konularda birbirine benzerdir (Akıncı, 2005).

Değer yargılarının bir toplumun işleyişinde hayati bir yeri bulunmakla olup, bu şekil altında değerler çok önemli toplumsal gerçeklikler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bir toplumda din, toplumsal değerlerin yaratılması ve beslenmesinde önemli bir kaynak oluşturur (Coşkun, 2005).

2.1.1.4 Değerlerin sınıflandırılması

Doğuştan itibaren, gerek ailemizden gerekse çevreden edindiğimiz birçok değer mevcuttur. Bu değerlerin sayısı, cinsi, niteliği büyük oranda yaşadığımız çevre ve sahip olduğumuz kültürle ilgilidir. Birçok özel ve genel sebep, kazandığımız değerlerin niteliğini etkilemektedir. Bu yönüyle değerler, hem kişisel hem de yereldir. Bir diğer ifade ile kişiden kişiye, toplumdan topluma değişkenlik gösterebilir. Bir kişi veya toplum için değer kabul edilen bir özellik, başka bir kişi veya toplumca değer kabul edilmeyebilir (Yaman, 2012).

Değer kavramı ve değerlerin özellikleri açıklanırken bu değerlerle ilgili birçok farklı şekilde değer türleri ile karşılaşılmakta ve birçok değer sınıflandırılması yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan en çok kabul görenler: Rokeach (1973, akt. Yazıcı, 2006), Spranger (1928, akt. Yazıcı, 2006), Schwartz (1992), Prencipe ve Helwig (2002) ve Fichter'in (2006) sınıflandırmalarıdır.

2.1.1.4.1 Rokeach değerler sınıflaması

Rokeach, (1973, akt. Yazıcı, 2006) değerler üzerinde uzun süren çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların sonunda değerleri, amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır.

a. Amaç Değerler: Yaşamın temel amaçlarını (özgürlük, mutluluk, aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dinî olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecan verici bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk) kapsar.

b. Araç Değerler: Bu değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını (bağımsız olma, bağışlayıcı, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol eden, kibar, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever, yaratıcı olma) içermektedir.

Rokeach'ın değerler ile ilgili sınıflandırması Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Rokeach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Amaç Değerler		Araç Değerler	
İç huzur	Aile güvenliği	Bağımsız olma	Kibarlık
Kendine saygı	Barış içinde bir dünya	Bağışlayıcılık	Kendine hâkim olma
Mutluluk	Başarılı olma	Cesaret	Mantıklı olma
Gerçek dostluk	Bilgelik	Dürüstlük	Neşelilik
Özgürlük	Dini olgunluk	Entelektüellik	Sevecenlik
Rahat bir yaşam	Eşitlik	Geniş görüşlülük	Sorumluluk
Sosyal kabul	Gerçek dostluk	Hırslı olma	Temizlik
Ulusal güvenlik	Güzellikler dünyası	İtaatkârlık	Yardımseverlik
Zevk	Heyecan verici bir yaşam	Kendini kontrol etme	Yaratıcılık

Tablo 1 incelendiğinde Rokeach'ın değerleri amaç ve araç değerler olmak üzere iki boyutta sınıflandırdığı görülmektedir.

2.1.1.4.2 Spranger değerler sınıflaması

Spranger (1928, akt.Yazıcı, 2006), değerleri altı grupta sınıflandırmıştır. Bunlar: Estetik, bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerlerdir.

Spranger' in değerler ile ilgili sınıflandırması Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Spranger' e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Değerler	Açıklama
Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Sosyal Değer	Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattir. Bencil değildir.
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dünyevi hazları feda eder.

Tablo 2 incelendiğinde Spranger 'ın değerleri altı boyutta sınıflandırdığı gözlenmektedir.

2.1.1.4.3 Schwartz'a göre değerlerin sınıflandırılması

Schwartz (1992) ise değerleri; bireysel ve kültürel olmak üzere, iki düzeyde incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel düzeydeki inceleme birimi kültürel grubun (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayırımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır.

Schwartz (1992), belirlediği 10 temel değer şu şekilde sıralanmıştır:

Güç (Power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü. Değerler: Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü koruyabilmek ve insanlar tarafından benimsenmek.

Başarı (Achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi. Değerler: Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak ve zeki olmak.

Hazcılık (Hedonism): Bireysel zevke, hazzaya yönelim. Değerler: Zevk, hayattan tat almak.

Uyarılım (Stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı. Değerler: Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak ve heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak.

Özyönelim (Self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık. Değerler: Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak ve kendisine saygısı olmak.

Evrenselcilik (Universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve tüm doğanın iyiliğini gözetmek. Değerler: Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak ve iç uyum.

İyilikseverlik (Benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme. Değerler: Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat ve anlamlı bir hayat.

Geleneksellik (Tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık. Değerler: Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak ve dünyevi işlerden el ayak çekmek.

Uyma (Conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması. Değerler: Kibarlık, itaatkar olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek ve kendini denetleyebilmek.

Güvenlik (Security): Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği. Değerler: Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu ve sağlıklı olmak.

2.1.1.4.4 Prencipe ve Helwig'e göre değerlerin sınıflandırılması

Prencipe ve Helwig (2002) değerleri altı genel gruba ayırmıştır. Bu değerler şöyle sıralanmıştır:

- Diğerlerinin refahı ya da adalet ve haklarını içerdiği için doğrudan ahlaki değerler
- Diğerlerinin refahı ya da hakları için fakat aynı zamanda bireysel kişilik veya karakter özelliklerini kapsayan ahlaki karakter değerleri
- Diğerlerinin refah ve hakları için doğru sonuçlar gözetmese de bazen bireyler ve kültürel değer sistemleri tarafından kişisel erdem olarak belirlenen karakter özellikleri ile ilgili ahlaki olmayan karakter değerleri
- Politika dünyasında adalet ve doğruluk için demokratik değerler gibi potansiyel anlamlara sahip değerlerle ilgili siyasi ahlaki değerler
- Vatan sevgisi ya da vatanseverlik gibi diğer politik değerleri içeren geleneksel politik değerler
- İnanç ya da inanç uygulamasının dinsel sisteme bağlılığını yansıtan değerlerle ilgili dinsel değerler

2.1.1.4.5 Fichter'a göre değerlerin sınıflandırılması

Fichter (2006), sosyal değerlerin toplumun tabakalaşma sistemine olduğu kadar davranış örüntülerine, sosyal rollere ve süreçlere de yakından bağlı olduğunu belirtmiştir. Fichter (2006) değerleri üçe ayırarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflama şu şekilde sıralanmıştır:

Değerler zorlayıcılık derecelerine göre sınıflandırılabilir. Böylelikle değerler sosyal kişiliği etkileme derecesine göre düzenlenmiş olurlar. Değerlerin çiğnenmesi normal kişide suçluluk duygusu uyandıracaktır. Kişi bu değerlere rıza göstermeye kendini bilinçli olarak zorunlu hisseder.

Sosyal değerler süreklilik gösteren ortaklaşa işlevler temelinde de düzenlenebilir. Bu noktada en yüksek değerler toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin istendiğine ve hatta neyin önemli olduğuna işaret eder. Bu alan sevgi ve hakkaniyet ilişkilerinin en yoğun olduğu alandır.

Değerlerin en anlamlı sınıflandırılması değerlerin kurumsal işlevlerine göre sınıflandırılmasıdır. Bir kültürdeki değerlerin sistematik analizi sonunda her temel kurumda kullanılan bir değer dizisinin varlığı saptanabilir.

Güngör (2000) ise değerleri; estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dinî değerler olmak üzere altı grupta toplamak ve bu değerlerin insan hayatının belirli temel sahaları olduğu ve bireylerin, kendi hayatında bunlara değişik oranda kıymet vererek bunlar karşısında tavır almakta olduğunu ifade etmektedir. Ercan (2001) ise yapmış olduğu çalışmada, değerleri ulusal ve evrensel değerler olarak ele almıştır. Bu çalışmada ulusal değerler; millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, kahramanlık, dil, gelenek görenekler ile ulusal marş, bayrak ve ulusal bayramların oluşturduğu ulusal simgelerdir. Yine bu çalışmada; demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, bağımsızlık, uygarlık, barış, hoşgörü, saygı, sevgi, anlayış, uzlaşma, bilim, eşitlik, çevre duyarlılığı, sanat değerleri ise evrensel değerler olarak belirtilmiştir.

Değerler nasıl tanımlanırsa ve sınıflandırılırsa sınıflandırılınsın, değerlerin toplumsal yaşamda insanlar için önemli oldukları gerçeği değişmemektedir. Çünkü değerler davranışlarımıza çoğu kez yön vererek toplumsal yaşamı belirli boyutlarıyla etkilemekte ve hatta şekillendirmektedirler. Değerlerin hem insan için hem de toplumsal yaşam için önemli bir yere sahip olması değerler eğitimi gündeme getirmiştir.

2.1.1.5 Değerler eğitimi

Günümüzde, dünya ülkelerinin birçoğunda ve Türkiye’de insani değerlerde ciddi aşınmalar gözlenmektedir. Bu olumsuz süreç, toptan insanlık ailesini tehdit eder boyutlara ulaşma eğilimindedir. İnsanlar, her türden değerden uzaklaştıkça, insanlığını da kaybetmeye yüz tutmaktadır. Yaşanan bu olumsuz gidişatı olumluya çevirmek üzere, neredeyse bütün dünya arayışa girmiştir. Bu arayış sonucunda eğitim basamaklarında uygulanmak için “değerler eğitimi” diye ifade edilen yeni bir eğitim modeli öngörülmüştür (Yaman, 2012).

Günümüz toplumunda da şiddet, sorumsuzluk, saygısızlık, hırsızlık, dolandırıcılık, sigara ve alkol kullanımı, madde bağımlılığı, kurallara uymama, bencillik, argo kelimelerin kullanılması vb. gibi bir takım değerlerden yoksun olumsuz davranışların giderek yaygınlaşmasına engel olmak amacıyla; gençlere sevgi, saygı, sorumluluk, hoşgörü, duyarlılık, çalışkanlık gibi değerlerin kazandırılmasında değer öğretimi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında değerler eğitimi kavramı daha fazla önem kazanmakta ve bu kavram olumlu değerlerin uygun yöntem, teknik ve stratejiler kullanılarak öğretilmesini içermektedir (Aladağ, 2009).

Günümüz olayları, birçok veli ve eğitimeciyi, akademik başarının tek başına yeterli olmadığını; öğrencinin bilgi anlamında dolu olmasının onu hayatta başarılı kılmaya yetmeyeceğini; sosyal hayatta başarılı olabileceği özellikleri, hayata dair tercihlerinde sağlıklı karar verebilecek bilinci, kendinin rahat ifade edebilecek özgüveni, ne pahasına olursa olsun, haktan ve doğrudan ayrılmayacak dürüstlüğü kazandırmanın dünyada ona verebilecek en önemli değer olduğunu, bu güzel hasletlerin değerinin hiçbir şeyle ölçülmesinin mümkün olmadığını düşünmeye ve bu konuda çalışmalar yapmaya itmiştir (Aydın ve Gürler, 2012).

Değerler öğretimi anne karnında başlar, çocuğun dünyaya gelmesiyle okula başlamasına kadar geçen dönemde ailede; çocuğun okula başlamasıyla hem okulda hem ailede-çevrede devam eder (Çakıcı, 2010).

Değerler öğretimini, ailede değerler öğretimi ve okulda değerler öğretimi biçimde ele alınabilir.

2.1.1.5.1 Ailede değerler eğitimi

Her insan, bir aile içinde dünyaya gelir. Dolayısıyla bireyler aile içinde var olurlar ve yine varlıklarını aile içinde sürdürürler. Bireyin ruh sağlığı ve beden sağlığı için aile en vazgeçilmez mekândır. Güvenli ve huzurlu bir toplumun temeli de sağlıklı ailelerdir (Yaman, 2012).

Aile, değerler eğitiminin başlangıç noktasıdır. Çocuk ilk değerler eğitimini ailen alır ki bu eğitim kişilik gelişimin, değer oluşumu ve toplumsallaşmanın temelini atıldığı kritik dönemlere rast gelir. Aile çocuk için eşsiz bir eğitim yeridir. Çocukların davranış biçimi kazanmasında, değerleri tanınması ve içselleştirmesinde ilk kurumdur. Aile çocuğun doğuştan getirdiği güzel duyguların uyandırılması ve doğru, güzel, iyi davranışların kazandırılması yoluyla değerler eğitimi görevini yerine getirir (Aydın ve Gürler, 2012).

Çocuğun ilk toplumsal çevresini oluşturan ailenin çocuk üzerindeki etkisi yoğun olarak görülür. Aile çocuk için, beslenmesini, korunmasını, diğer fiziksel gereksinimlerini, sevgi ve güven gibi duygusal gereksinimlerini karşılayan bir mekanizmadır. İhtiyaçlarının karşılanması çocukta güven ve sevgi duygusunun gelişmesini sağlar. Ayrıca çocukları yetiştirme biçimleriyle ve tutumlarıyla da çocuğun kişiliğinin oluşmasını büyük ölçüde etkilerken toplumsal değerler sistemini çocuğa aktararak sosyalleşme sürecine de katkıda bulunur (Dilmaç, 2007; Yavuzer, 1990).

Gerek bilişsel gerek duyuşsal gerek psikomotor beceriler donanımlı aileler tarafından kazandırılmakta; çocuğun ileride yaşayacağı sıkıntılı süreçler zamanında halledilmektedir. Güven, sevgi, saygı, temizlik, duyarlılık, özgürlük, sorumluluk gibi değerler ailede çocuklara kazandırılırsa çocukların sosyalleşmesi daha da kolaylaşacak, topluma faydalı bireyler olacaklardır (Çakıcı, 2010).

Anne baba tutumları, gerek bir değerın öğretilişiiyle ilgili özel tutum, gerekse her konuda çocuğa modellik eden genel tutum olsun, çocuğun model alması sonucu taklit ve özdeşleşme yoluyla çocuk tarafından benimsenir ve alışkanlık haline gelerek kişiliğinin ayrılmaz parçasını oluşturur. Bu nedenle anne baba tutumları çocuğun eğitilmesinin temel taşıdır. Anne baba çocuklarına doğru ve yanlışları bu tutumları sayesinde öğretirler (Aydın ve Gürler, 2012).

Zamanla kültürel yapıdaki değişmeler, aile yapısında da kendi içinde bir takım değişikliklere yol açmıştır. Meydana gelen bu değişikliklerden en çok etkilenen ailenin küçük bireyleri olan çocuklardır. Bu aşamada ailenin ona sunmuş olduğu bazı değerler çocuk için çok fazla öneme sahip olmadığından dolayı aile içerisinde çatışmalara neden olmaktadır (Dilmaç, 2007).

Değişen dünya ile popüler kültür değerlerinin saldırısı artmakta ailelerin neyin doğru; neyin yanlış olduğu konusunda karar verememektedir. Bu ortamda yetişen çocuk da popüler kültürün saldırılarından etkilenmekte, farklı anlayışlara sürüklenmektedir. Gençlerde sorumluluk, sevgi, saygı gibi değerlerin azalması bu durumu özetlemektedir. Bir toplum değerlerinden yoksunlaştırılmışsa, değerleri ile olan bağı kopmuşsa o toplumun ayakta durması zorlaşacaktır (Çakıcı, 2010).

Doğru ya da yetkin yapılmayan değer kazanımı çocuk için ileriki dönemlerde mutsuzluk ve uyumsuzluk kaynağı olabilir (Aydın ve Gürler, 2012). Bu olumsuz durumu önlemek için araştırmacılar ailenin çocuğa değer kazanmasını sağlaması konusunda bazı önerileri olmuştur. De Ruyter (2002), aileler çocuklarına değer sistemi kazandırma süreçlerinde çocukların kendi değerlerini seçme konusunda özgür davranmalarına izin verilmesini, çocuğa ayrılan zamanın kaliteli ve nitelikli olması etkili eğitim ortamının sağlanmasına olanak sağlar (Dilmaç, 2007).

Sonuç olarak anne babanın çocuk yetiştirme tutumları çocuktaki değerlerin oluşmasını etkilemekte ve nasıl bir kişilik yapısında olacağı konusunda da önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.1.5.2 Okulda değerler öğretimi

Öğrencilerin sosyalleşmesinde aileden sonra en etkili kurum okul olduğu belirtilmektedir (Doğan, 2000). Toplumun değer ve normları ilk önce ailede çocuğa öğretilir. Değer ve normlar aileden sonra okulda da öğretilmeye devam eder. Bu sebeple okulda işlenen derslerin programları toplumun değer ve normlarını aktarabilecek mahiyette olmalıdır. Eğer okulda verilen dersler toplumun değer ve normlarını aktarmada etkisiz kalırsa, okuldan yetişen fertlerin topluma uyumu mümkün olmaz. Bu türden sosyal çevrelerde yetişen bireylerin karakterinde toplumun değer ve normlarından sapmalar görülür. Bu da toplumsal çatışmalara zemin hazırlar (Çakıcı, 2010).

Artık okullarımızda akademik başarı kadar, çağdaş hayatın vazgeçilmez haline gelen, dürüstlük, saygılı olma, ahlaki değerlere uyma, rahat iletişim kurma, insan ilişkilerine özen gösterme, nezaket kurallarına uyma, inisiyatif kullanma, iş disiplini, temizlik, düzen vb. kavramlarda ön plana çıkmaktadır. Birey bir bütün olarak ele alınmakta, insanı insan yapan özelliklerin geliştirilmesine çaba harcanmaktadır. (Aydın ve Gürler, 2012).

Okullar, yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyebilmelidirler. Çağın getirdiği olumsuz durumlar karşısında, okullar öğrencilerine iyi tercihler yapabilmek için seçenekler gösterebilmeli ve aynı zamanda bu tercihleri yapabilmeye stratejilerini ve amaçlarını sunabilmelidirler. Bir toplumun geleceğinin iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir ve insanlar iyi ahlakî karaktere kendiliğinden sahip olamazlar. Bundan dolayı öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlakî kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel hedefleri arasındadır (Ekşi, 2003).

Okulda değerler eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise “her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de “iyi insan”, “iyi vatandaş” olmalarını sağlamak için gerekli bilgi ve beceri, tutum ve davranış ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlak anlayışına göre yetiştirmektir. Bu birinci amaç, yani “öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak” eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan, belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile çok fazla bir anlam ifade etmez (Aydın ve Gürler, 2012).

Bütün öğretme-öğrenme süreçlerinde olduğu gibi değerler eğitiminde de öğretmenler öğrenmeyi planlama ve uygulama, öğrenmeyi kolaylaştırma, rehberlik ve model olma gibi özelliklerle öğretme-öğrenme sürecinin en önemli ögesidirler (Yalar, 2010). Günümüzde öğretmenin rolü her şeyi bilen ve anlatandan çıkarak, öğrencisi ile birlikte öğrenen ve onları yönlendirene dönüşmüştür. Öğretmen artık “sahnedeki bilge” rolünden çıkmış, “yanımdaki rehber” rolüne girerek öğrencileriyle birlikte sınıftaki yerini almıştır. Öğretmenlerin öğrencilerine eleştirel düşünme becerilerini kazandıran, onların yaratıcılıklarını teşvik eden, işbirliği ve ekip çalışmasına yönlendiren, teknolojik araç gereçlerden yararlanmaları için gerekli ortamları

sağlayan bireyler olmaları zorunlu hale gelmiştir (Çetin, Varoğlu, Bulkan ve Levendoğlu, 2009).

Sınıfta değerlerin etkileşimi sırasında öğretmenler hem katılımcı, hem de lider olarak rol alırlar. Öğretmenler içeriğe katkı yaparlar fakat kendi eğitim bilimsel hâkimiyetlerinden dolayı, bu katkı kendi öğrencileri tarafından kıyaslanamaz. Öğretmenler uygulamada eğitim programından daha güçlü bir etkiye sahiptirler.

Öğretmen bunların dışında değerleri öğrencilere aktarırken birçok yaklaşım, strateji, yöntem ve materyal kullanabilir. Biyografiler, hikâyeler ve gerçek tarihî kahramanlar, önemli hadiselerin yaşandığı gerçek mekânlara çevre gezileri, gerçek kanıta ve tanığa dayalı sözlü tarih çalışmaları ve güncel olaylar vb. şeyler özellikle sosyal bilgiler öğretiminde değerlerin en iyi şekilde öğretilbileceği konulardır (Aladağ, 2009).

Öğretmenlerin özellikle de ilköğretim öğrencileri için birer rol modeli olduğu göz önünde bulundurulursa değer eğitiminde öğretmenlerin iyimser olmaları ve daha iyi bir dünya fikrini taşımaları ve bunu öğrencilerine hissettirmeye çalışarak onların duyarlılıklarını artırmaya çabalamaları değer eğitiminde öğretmenlerin oynadığı rolün anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır (Yalar, 2010).

Değer eğitiminde başarılı olabilmek için öncelikle, uygun değerleri oluşturmak ve bu değerleri davranış haline getirmenin yollarını aramak gerekir. Değerleri özellikle çocuklara ve gençlere benimsetmenin ve özümsetmenin yolu, sözlü uyarılardan daha çok söz konusu değerleri yaşamakla ve örnek olmakla mümkündür. Ebeveynler, eğitici ve yöneticiler bu noktada örnek modeller olabilirlerse, değerler eğitimi süreci doğal mecrasında ve daha fazla ilerler. Bu bağlamda, değerler eğitiminin hedef kriterlerine değer vermek, serbest ortamlar oluşturarak onları dayatma, baskı ve şartlandırma dışında tutmakta yarar vardır (Yaman, 2012).

18. Milli Eğitim Şurası değerler eğitimi konusunda aşağıdaki kararlar alınmıştır.

18. Milli Eğitim Şurası Değerler Eğitimi Önerileri

1. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemeye yönelik ülke çapında alan araştırması yapılmalı ve bu araştırma her 4 yılda bir güncellenmelidir.

2. Öğretim programlarında, değerler eğitiminde değer aktarımı yerine ulusal ve evrensel değerler birlikte düşünülerek farkındalık kazandıracak yaklaşımlara öncelik verilmelidir.
3. Değerin bir tercih olduğu ve toplumların benzer tercihlere sahip kişilerden oluştuğu vurgulanarak öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalıdır.
4. Öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitimine yönelik bir ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitimine yer verilmelidir.
5. Ortak değerlerin vurgulanması ve değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilincinin kazandırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
6. Tüm eğitim-öğretim kademelerinde değerler eğitimine yönelik, STK'larla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmelidir.
7. Değerler eğitimine, okul öncesinden başlayarak yaygın eğitim dâhil olmak üzere eğitim öğretimin her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmeli ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile iş birliğine gidilmeli, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
8. Ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.
9. Medya ve değerler eğitimi ilişkisi konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmeli; bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
10. Öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zekâ gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalıdır.
11. Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır.

12. İlköğretim ve ortaöğretim ders kitapları, Türkçemizi doğru kullanmaya katkı sağlayıcı olmalı; fen ve teknoloji, matematik vb. derslerde kullanılan terimler Türk Dil Kurumu ile iş birliği yapılarak yeniden düzenlenmelidir.

13. Tüm ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında 26 Eylül tarihi “Türk Dili Bayramı” olarak kutlanmalı ve bu alanda yetişmiş Türk dili uzmanlarının katılacağı etkinlikler düzenlenmelidir.

14. Anayasa'nın 24. maddesinin “Din kültürü ve ahlak eğitimi-öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.” hükmü gereğince isteyen anne ve babaların çocuklarının ahlaki ve manevi değerlerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla seçmeli din eğitimi verilebilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır (M.E.B., 2010a).

Milli Eğitim Bakanlığının, 2010/53 sayılı genelgesi değerler eğitimi konusunun okullarda nasıl yürütüleceğine ve değerler eğitimi konusunda ne tür etkinlikler yapılacağına ilişkin etkinlik öneriler listesi oluşturarak eğitimcilerle yol gösterici olmuştur. Bu öneriler;

Değer Eğitimine Yönelik Etkinlik Örnekleri

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda yer alan Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ile Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi, ilgi, yetenek ve Öğrenim seviyeleri etkinliklerde dikkate alınacaktır.

1. Büyük Öğrencilerin küçük öğrencilere dersler ve okul içi etkinliklerde rehberlik yapmalarını sağlayacak programların rehber öğretmenler eşliğinde oluşturulması
2. Alt sınıflardaki öğrencilere yönelik olarak “Nasıl iyi, doğru, hoşgörülü ve başarılı olursun?” konulu bir mektubun yazılması
3. Okulda rol model olma, yaratıcı etkinlikler vb. faaliyetlerde bulunan öğretmenlerin diğer sınıflarda etkinlik yapmasının sağlanması
4. Bir spor karşılaşmasında oyuncuların ve seyircilerin centilmence davranışlarının ön plana çıkarılması

5. Gönüllülük esasına göre öğretmen, öğrenci ve diğer okul personelinin müzik, şiir, tiyatro vb. yeteneklerini gösterebilecekleri ortamlar oluşturularak yeteneklerin taltif edilmesi
6. Bütün paydaşlar (okul İdaresi, öğretmen, öğrenci, aile vb.) arasında karşılıklı güven, hoşgörü ve dürüstlük ilkelerine dayanan bir sözleşme yapılması, her türlü iletişimde olumlu ve güler yüzlü davranılması
7. Öğrencilerin çözmek istedikleri sorunları kâğıda yazmaları ve öğretmen rehberliğinde seçilen sorunların çözümüne yönelik beyin fırtınası yapılması
8. Öğrencinin kendisinin ve arkadaşlarının iyi örnek gösterilebilecek davranışlarını sınıf ortamında paylaşması ve her bir iyi örneğin sınıf panosuna yerleştirilecek ağaca yaprak olacak şekilde yapıştırılması
9. Her öğrencinin sınıfındaki arkadaşlarının takdir ettiği veya beğendiği davranışlarını yazılı veya sözlü olarak sınıfla paylaşmasının sağlanması
10. Bütün sınıflarda öğretmen ve öğrencilerin sınıf içinde uyulması beklenen davranışlar listesini birlikte belirlemesi ve bu listenin sınıfın uygun bir yerinde ilan edilmesi
11. Ders etkinlikleri kapsamında tarihe damgasını vuran kişilerin insanlığına katkıları konusunda senaryo yazılması
12. Değerlerimizin gelişimine hizmet etmiş şahsiyet, fikir insanlarının araştırılması ve sınıfla paylaşılması
13. Toplum hizmeti çalışmalarını tanıma ve bu çalışmalarda bulunma
14. Resim, şiir, kompozisyon, öykü, film, seyahat, tiyatro, drama etkinlik günleri vb. yarışmalar yapılması
15. Sevgi, barış, hoşgörü, yardımlaşma ve dayanışma konulu şarkıları içeren konserler düzenlemesi
16. Değerlerimizi konu alan panel, konferans, açık oturum, seminer, şiir dinletileri ile okul gazetesi çıkarılması, afiş ve slogan hazırlanması
17. Geliri yardım kuruluşlarına verilmek üzere kermes (yiyecek, içecek ve teknoloji tasarım dersinde yapılan ürünlerin satılması), yardım organizasyonları, doğum günü ve özel günlerde ziyaretler düzenlenmesi

18. Değerlerimiz konusunda paylaşımı ve katılımı sağlamak amacıyla bir web sayfası oluşturulması (M.E.B., 2010b).

2.1.1.6 Değerler eğitiminde yaklaşımlar

Hayat boyu bireyin çabaları ve çevrenin etkisiyle oluşan değer kazanımı, ailede başlar, okul ile devam eder. Değerler eğitiminde “Nasıl öğretmeliyim? sorusu, hemen her öğretmenin sürekli zihnini kucaklayan bir soru olmuştur. Değerler eğitiminde hangi yaklaşımların ve yöntemlerin uygulanacağı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Değerler konusunda farklı düşünceler olsa da hemen hepsi de değerlerin yetişmekte olan nesillere aktarılması ve kazandırılması düşüncesindedir. Nitekim değerler eğitiminin tarihi gözden geçirildiğinde, değerlerin, eğitimin öğretiminin bir parçası olması gerektiğine dair fikir birliği olduğu görülmektedir. Ancak bunun nasıl yapılacağı konusu özellikle 20.yüzyılda çok tartışılmıştır (Aydın ve Gürler, 2012).

Alanla ilgili kaynaklar incelenerek değer öğretiminde kullanılan farklı yaklaşımlar aşağıda verilmiştir.

2.1.1.6.1 Değerlerin doğrudan öğretimi / telkin yaklaşımı

Bu yaklaşım da yetişkinlerin çocuklara değerleri, doğrudan söyleyerek öğretilmesi amaçlanmaktadır. Yaklaşım uygulanırken öncelikle kazandırılacak değer belirlenmekte ve etkinlikler aracılığıyla değer kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım farkında olarak veya olmayarak en çok ve en eskiden beri uygulanan değer öğretim yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Öztürk ve diğerleri, 2006). Bu yaklaşımda öncelikle kazandırılacak değer belirlenir, zamanlanmış ve programlanmış etkinlikler aracılığı ile değerler kazandırılmaya çalışılır (Doğanay, 2006).

Değeri telkin etmek, yani öğüt vermek daha çok ebeveynlerin kullandığı yaklaşımlardandır. Bu yaklaşımda, “Yeterince söyler ve gösterirseniz insanlar sonunda sizin istediğiniz gibi davranacaktır” (Akbaş 2004). Ailede, “Küçükler büyüklerine karşı gelmez”, “Oyuncaklarını arkadaşına vermelisin”, “Ödevlerini zamanında yapmalısın” gibi telkinlerde bulunmak sırasıyla “saygı”, “paylaşma” “sorumluluk”, değerlerini kazandırmaya yöneliktir. Ayrıca öğretmenlerin “Okula geç kalmayın”, “sorumluluk” ; “Yerlere çöp atmayın” “temizlik” değerlerini söylemesi;

yine öğretmenlerin öğretici nitelikli hikayeler, kitaplar okuması da değerlerin telkin yoluyla öğretimine örnektir (Çakıcı, 2010).

Telkin yönteminde oldukça çok kullanılan tekniklerden biri ahlaki yönü bulunan tarihsel veya kurgusal hikayeler kullanmaktır. Yaşam öyküleri istediğimiz değerleri telkin eder. Bu öykülerin anlatılması, diğer bireylerin davranışlarının ahlaki sorumluluğu konusunda düşünmelerini sağlar (Akbaş, 2004).

Öztürk ve diğerleri (2006) bu yöntemin uygulanırken amaç belirlenme, ölçütün ne olduğu belirtilme, davranışları pekiştirici yöntem kullanma, tartışmadan kaçınarak yöntem uygulama, değerlendirmesi yapılarak gerektiğinde tekrarlanması basamaklarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulamıştır.

Telkin yaklaşımı, çokça kullanılan ve yüksek düzeyde öğretmen merkezli bir yaklaşımdır. Bu öğretim yaklaşımı, anlatım, gösteriler, alıştırma- tekrar yapma, didaktik soru sorma gibi yöntemleri içermektedir. Tümünden gelimci bir yapıya sahip olan doğrudan öğretim stratejileri, bilginin verilmesinde etkilidir. Bu yaklaşım, tümünden gelimci bir mantığa sahip olduğu için, önce kural veya genellemeler sunulur, daha sonra verilen örneklerle bu kural ve genellemeler desteklenir (Çakıcı, 2010; Dilmaç, 2007).

Doğrudan öğretim yaklaşımında, öğrenciye sunulacak materyallerin yapılandırılması ve aşama aşama öğrenciye sunulduğunda öğretmen etkin rol üstlenmektedir. Öğrenciye kazandırılacak hedefler, hedeflere ulaştırılacak etkinlikler için ayrılan zaman bellidir. Öğrencinin performansı izlenir ve öğrenciye anında dönüt verilerek öğrenci yönlendirilir. Bu yaklaşımda öğrenci katılımı önemli bir fonksiyona sahiptir (Senemoğlu, 2003).

Dilmaç (2007) telkin yoluyla değer aşılama sürecinde uyulması gereken ve birbirini takip eden belirli basamakları şu şekilde belirtmiştir.

- Telkin edilecek değeri belirleme
- Değer seviyelerini belirleme
- Davranışsal amaçları belirleme
- Uygun yöntemleri seçme
- Seçilen yöntemleri uygulama
- Sonuçları değerlendirme

2.1.1.6.2 Değer açıklama/belirginleştirme yaklaşımı

Değerler, değişen hayat deneyimlerine karşılık, zamanla değişir. Bu değişikliklerin tanınması ve kişinin davranışlarını nasıl etkileyeceği, değer açıklama sürecinin amacıdır. Değer açıklama, sana senin değerlerinin ne olması gerektiğini söylemez, sadece değerlerini keşfetmen için bir araç sağlar. Değer açıklama (değer belirginleştirme), öğrencilerin kendi duygu ve düşüncelerini anlatmaları için, onları cesaretlendirici bir tekniktir. Böylece öğrencilerin kendi değerleri hakkındaki farkındalıkları zenginleşir (Uysal, 2008).

Değerleri belirginleştirme öğrencilerin kendi tutumlarını, inançlarını ve değerlerini incelemelerini ve değer verme, seçme ve yapma sürecinde kendi değerlerine uygun olarak meşgul olmayı içerir. Bu yaklaşımın hedefi, öğrencilere kişisel değerlerini tanımlarken ve netleştirirken yardımcı olmaktır (Naylor ve Diem, 1987). Doğrudan yaklaşımda bireyin neye değer verip vermeyeceğine başkalarının telkiniyle karar verirken bu yaklaşımda, alternatifler ve olası doğurgularını inceledikten sonra, özgürce kendisinin karar vermesi esastır (Doğanay 2006).

Değer açıklama yaklaşımının uygulanmasında öncelikle bir olay/konu ortaya atılır. Bu konuyu öğretmen, öğrenci, aile ya da başkası ortaya koyabilir ve olay, arkadaşlık, aile, sağlık, din, çalışma, sevgi, politika, okul, kişisel zevkler, cinsellik, para, kurallar, otorite ve ölüm gibi herhangi bir olayla alakalı olabilir. Daha sonra öğretmen öğrencilerden bu olay hakkında okuma, düşünme, yazma gibi çeşitli aktiviteleri yapmalarını ister. Ardından öğretmen olay hakkında herkesin kendi bakış açısını ve değerlerini söylemesini isteyerek tartışma başlatır. Burada başkalarının görüşlerini kabullenme kritik bir noktadır. Herkes olay hakkında belirginleşen kendi değerini açıklar. Öğretmen, öğrencilerin değerlerinin belirginleşmesi için sorular sorabilir (Kirschenbaum, 2000).

Bu yaklaşımda her düşünceye saygı göstermek esastır. Öğretmen belli değerleri öğrencilere kabul ettirmeye çalışmaz. O gerçek anlamda “kolaylaştırıcıdır” ve sınıfta bu konuların konuşulmasını ve görüşülmesini kolaylaştırmaya çalışır (Bacanlı, 2001).

Değer açıklamasının amacına yönelik, Raths, Harmin ve Simon (1978) yedi kriter belirlemişlerdir. Bir değer, tam bir değer olarak sayılması için bu kriterlere uyması

gerekmektedir. Bu kriterler, seçme (choosing), ödüllendirme (prizing) ve hareket (acting) olarak üç kategoriye bölünebilir. Bu kategoriler ve kriterleri şunlardır:

I. Seçme

1. Çocukların özgürce seçim yapmalarını özendirme.
2. Seçme durumuyla karşılaşıldığında, alternatif seçenekler oluşturmaya yardımcı olma.
3. Her bir alternatifin olası sonuçları üzerinde düşünülerek alternatifleri değerlendirmede çocuklara yardımcı olma.

II. Ödüllendirme

4. Çocukları neyin ödüllendirilip korunduğu konusunda düşünmeye özendirme.
5. Seçeneklerini başkalarının onaylaması için fırsatlar sunma.

III. Davranma (Harekete Geçme)

6. Çocukları seçimleriyle tutarlı yaşama ve davranmaya özendirme.
7. Yaşamın daha sonraki anlarında bu davranışın tekrarlanması için çocuklara yardımcı olma (akt. Dilmaç, 2007).

Değerlerin belirginleştirilmesi yaklaşımında hangi değere sahip olunması gerektiği vurgulanmaz, öğrencinin kendisi için önemli olan değeri kazanması esas alınır. Bu değerlendirme süreci bireyin baskı altında kalmaksızın kendi değerlerini netleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Bu yaklaşımda öğrencilerin, yaşamlarındaki değerleri seçerken bağımsız olarak kendilerinin tercih yapmalarını esas alır. Burada değerleri doğrudan öğretim yaklaşımı yerine öğretmenler, öğrencilerin kendi değerlerini belirlemeleri sürecinde yardımda bulunurlar (Ekşi, 2003).

Bu yaklaşım bireylerin süreç içerisinde bilinç, empati, sorumluluk gibi olumlu özellikler kazanmasına katkı sağlar. Bireylerde eleştirel düşünme becerisinin gelişmesine yardımcı olur. Aynı zamanda bireyler birbirlerini dinleyerek saygı ve hoşgörüyü öğrenirler (Kirschenbaum, 2000). Bu yaklaşım, öğrencinin kişisel alanına girme tehlikesi, öğretmenin bir psikolojik danışman gibi hareket etmesi gereği, ahlaki ve ahlaki olmayan konuların ayırımında başarısızlık doğurabilmesi ve bütün değerlerin eşit doğrulukta olduğu varsayımından yola çıkıldığı gibi noktalar açısından eleştirilen bir yaklaşımdır (Akbaş, 2004).

Değer açıklamada rol oynama, grup tartışması, düşünce kâğıtları, açık uçlu sorular, otobiyografi, oylama, görüşme, alıntılama, öğrenci raporları vb. gibi pek çok öğretim tekniği kullanılabilir (Bacanlı, 2006).

Değer açıklama etkinlikleri uygulanırken şunların yapılmamasına dikkat edilmelidir (Öztürk, 2006).

- Öğrencilerin belirttiği değerler kesinlikle eleştirilmemeli,
- Öğrencilere yanıt vermeleri için baskı yapılmamalı,
- Tartışmalar uzun olmamalı,
- Grup için uygun sorular bireysel olarak sorulmamalı,
- Öğrencilerin sahip olduğu duyuşsal özelliklerin hepsi değer belirginleştirme için kullanılmamalı.

2.1.1.6.3 Değer analizi yaklaşımı

Değerler eğitiminde ele alınan bir diğer yaklaşım ise analiz yaklaşımıdır. Değer analizi yaklaşımı, değer eğitiminde dikkati, düşünceyi ve ayırt etmeyi gerektiren bir analizdir. Bu yaklaşımda ahlaki gelişim kuramının tersine öğrenciler bir pozisyon alır ve yargılar. Değer analizi yaklaşımı gerçek ya da yapay bir problemle karşılaştığında uygulanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda öğrenciler örnek olaylarla ahlaki düşünme becerisini kazanırlar. Öğrencilerin değerlerle ilgili soruları anlamaları için analiz yeteneklerinin ve dikkat yeterliliklerinin geliştirilmesi gereklidir (M.E.B., 2009).

Değer analizi yaklaşımı, değer öğretiminde dikkati, düşünceyi ve ayırt etmeyi amaçlayan bir öğretim yoludur. Bu yaklaşımda öğrenci, gerçek ya da yapay bir sorunla karşılaştığı zaman, duygusal olmadan, akılcı bir şekilde mantıksal düşünme süreçlerini kullanarak sorunu çözümlenmeye çalışır (Aydın ve Gürler, 2012).

Bu yaklaşımda, değerlerle ilgili konu ve sorulara karar vermek için öğrencilerin mantıksal düşüncelerine ve bilimsel incelemeler yapmalarına, kendi değerlerini kavramsallaştırmalarına, bunlar arasında karşılıklı bağlantılar kurmalarında mantıksal ve analitik süreç izlemelerine yardım etmek amaçlanmaktadır (Öztürk, 2006). Bu yaklaşımda öğrenciler, araştırma konuları veya değer konuları ya da doğruluk hakkında kanıtlanabilir gerçekler elde etmeye teşvik edilirler. Bu

gerçeklerden oluşan inançlar, yargılanan gerçekler ve bilişsel yöntem değer kazandırma olarak ifade edilmektedir (Huitt, 2004).

Bu yaklaşım değer açıklama yaklaşımına benzese de kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi aşamalarını içermektedir. Bu yönüyle problem çözme yöntemine de benzeyen yaklaşım bilişsel açıdan hem değer açıklama hem de telkin yaklaşımından daha güçlü yönlere sahiptir (Tokdemir, 2007).

Bu yaklaşımda, öğrenciler değerleri öğrenirken, kendilerine sunulan ve önerilen değerleri öğrenmelerinden ziyade, kendilerinin seçmiş oldukları değerleri öğrenmeye çalışırlar. Öğrenilecek değerleri seçerken muhakeme ve akıl yürütme sürecini kullanmış olurlar (Dilmaç, 2007).

Değerler telkini yaklaşımında, değerler öğrencilere empoze edilir. Değerler açıklama yaklaşımında ise öğrenciler kendi kişisel tercihlerini ifade etmeye ve onlara uygun olarak davranmaya teşvik edilirler. Değerler analizi yaklaşımında odak, değerler kararının yeterliliğini değerlendirme ve öğrencilerin değer kararları alırken kullandığı süreçler üzerindedir (Huitt, 2004; Naylor ve Diem, 1987).

Bacanlı (2006), değer analiz yönteminin değer öğretiminde hedeflerini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

- Öğrencilere bir değer nesnesini belli bir şekilde değerlendirmeyi öğretmek.
- Öğrencilerin söz konusu değer nesnesi hakkında en akılcı yargıya ulaşmalarına yardım etmek.
- Öğrencilere en akılcı yargıya ulaşmayı öğretmek.
- Öğrencilere bazı değer nesneleri hakkında genel bir değer yargısını paylaşan bir grubun üyesi olunabileceğini öğretmek.

Değer analizi yapılırken şu sekiz aşama göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar:

- Değer sorununu belirleme.
- Karşılaşılan değer sorununu açıklığa kavuşturma.
- Sorun hakkında bilgi ve kanıtlar toplama.
- Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme.
- Olası çözüm yollarını belirleme.
- Çözüm yollarının her birinin olası doğurgularını belirleme ve değerlendirme.
- Seçenekler arasından birini seçme.

- Seçilen öneri doğrultusunda davranımda bulunmadır.

(Welton ve Mallan, 1999).

Değer analizi çoğu kez desteklenen ve çok az eleştirilen bir yaklaşımdır. Değer analizinde de birçok basamak öğretmenin soracağı seri sorulara bağlıdır. Öğretmen sınıfta öğrencinin biriyle meşgulken, diğer öğrenciler ilk başlarda dikkatlice dinleyecektir. Diyalogun uzaması durumunda diğer öğrenciler ilgilenmemeye başlayacaklardır. Bu durumu aşmak için aşağıda verilen çözüm yolları izlenebilir (Akbaş, 2004; MEB, 2009):

- Öğretmen öğrencinin ilgi seviyesine dikkat etmelidir,
- Mümkün olduğu zaman yaklaşım küçük gruplar halinde uygulanmalıdır.
- Öğrencinin dikkati dağıldığı zaman özetleme yapılmalıdır.
- Değer analizine, çözüme ulaşmayı görmeye yetecek kadar zaman ve konunun yeterli içeriği olmadıkça başlanmamalıdır.

Değer analizi yaklaşımı, sıkça kullanılan konuları ifade etme, açıklamalarla ilişkili olarak sorgulama ve kanıtlama, değer durumlarını süzme ve nitelendirme için benzer olaylara başvurma, tartışmalardaki deneyimsel ve mantıksal tutarsızlıkları işaret etme, karşıt fikirleri tartışma, benzer durumları analiz etme, kanıtları arama ve sınama gibi metotları içermektedir (Doğanay 2006; Huitt 2004; Superka ve diğerleri, 1976, akt. Aladağ, 2009).

2.1.1.6.4 Bilişsel ahlaki gelişim/ ahlaki ikilem tartışmaları yaklaşımı

Ahlaki gelişim ya da ahlaki ikilem tartışması yaklaşımı, Kohlberg'in ahlaki gelişimi açıklamak için ortaya koyduğu örnek olayların tartışılarak ahlaki değerleri öğretme esasına dayanmaktadır (Aydın ve Gürler, 2012).

Kohlberg tarafından geliştirilen bu yaklaşımda amaç, öğrencilere verilen ahlaki ikilem içeren hikâyelerle onların ahlaki yargılarını ortaya çıkarmaktır (Akbaş 2004). Bu hikâyelerde, birey sorunun çözümünde bir ikilemle karşı karşıyadır. Önemli olan, bireyin sorunu nasıl çözdüğü değil, çözümü gerçekleştirirken yürüttüğü akıl yürütme süreci ve niçin böyle davranması gerektiğine ilişkin mantıksal dayanaklarıdır (Aydın 2003; Çiftçi, 2003).

Kohlberg çocuklara ahlaki ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak araştırmasını yürütmüştür. Bu

yaklaşımında amaç, ahlaki ikilem içeren hikâyelerle öğrencilerin ahlaki yargılarını ortaya çıkarmaktır. Kohlberg'in yaptığı araştırmalarda, aynı hikâyelere farklı yaş grubunda bulunan öğrencilerin farklı yargılarda bulunduğu saptanmıştır. Kohlberg'in araştırmaları sonucunda, öğrencilerin gelişme dönemlerinin üç düzey ve altı aşamada toplandıkları görülmüştür. Bu düzey ve basamaklar şöyle sıralanmıştır (Aydın 2000; Bacanlı, 2001; M.E.B., 2009; Selçuk, 2000; Senemoğlu, 2003):

I- Gelenek Öncesi Düzey: Değerler dışı bağımlı ve kişinin kendi ihtiyaçları ön plandadır. Bu dönemde çocuk bencildir.

1. Aşama: Ceza ve itaat (4- 6 yaş); kişi cezadan kaçtığı için kurallara uyar.

2. Aşama: Çıkara dayalı alış veriş (6-9 yaş); kişi ödüle ulaşmak için kurallara uyar.

II- Geleneksel Düzey: Başka kişilerin ve grupların ihtiyacını dikkate alır. Geleneksel değerler benimsenir. Geleneksel düzey, yasalara uyma dönemidir.

3. Aşama: Kişiler arası uyum (10-15 yaş); iyi çocuk evresinde olup başkalarının onayını almak için kurallara uyar.

4. Aşama: Kanun ve düzen (15-18 yaş); otoriteye sosyal kurallara ve suçluluk ve dışlanma kaygısıyla uyar.

III- Gelenek Ötesi Düzey: insan Haklarının gözetildiği evrensel değerleri benimser. Bu dönem, toplumsal ve bireysel değerlerin, evrensel ahlâk ilkeleri ile sentezlendiği bir aşamadır

5. Aşama: Sosyal anlaşma (18-20 yaş); davranışlarına insanlığın ortak mutluluğu için gerekli olan ahlaki ilkeler yön verir.

6. Aşama: Evrensel ahlaki ilkeler (20 ve üstü); davranışlarına insan hakları, eşitlik, demokrasi ve özgürlük gibi evrensel ilkeler yön verir.

Üst düzey değer dizisine dayanan karmaşık ahlaki muhakeme geliştirmede öğrencilere yardım etmek, aynı zamanda öğrencilerin muhakeme düzeylerindeki değişimi geliştirmek bu yaklaşımın amaçları arasındadır. Bu yaklaşımda küçük gruplarla görel olarak yapılandırılmış ve tartışmalı olan ahlaki ikilem hikâyeleri kullanılır (İşcan, 2007).

Kohlberg'in kuramı, temelinde ahlaki yargı problemlerinin bulunduğu, hem felsefi, hem de gündelik ahlak anlayışını kapsar. Birey neden sonuç-ilişkisinin ürünü

değildir, tersine gerçeklik anlayışını, sosyal doğasının ve ben doğasının (içsel) çevresi ile etkileşiminde etkin rol alarak yapılandırır. Ahlaki gelişim, ahlaki kuralların ve onların izlenmesinin geçerlilik nedenlerine ilişkin gittikçe artan bir bilinçlenme ile oluşur.

Bu yaklaşımda öğretmenin ilk görevi, bir davranış hakkında iyi ve kötünün ne olduğunu çocuk bakış açısıyla anlamaktır; çünkü çocuğun yargılaması gelişimsel bir sıra izler. Öğretmen, çocuğun öğretmenin inanç ve yargıları ile uyum göstermesinden çok, onun kendi ahlaki yargılamalarıyla ilgilenmelidir. Çocuk, yargının en üst düzeyi ile uyumlu davranmaya teşvik edilmelidir. Yargı ve eylem arasındaki ayrılıklar gelişimi desteklemek, yargı ve davranış arasındaki iletişimi cesaretlendirmek için hizmet eden bilişsel tartışma biçimini yansıtır (Kohlberg ve Selman, 1972, akt. Aslan, 2011).

Öğretmen, ahlaki muhakeme yolunu değer öğretiminde kullanırken örnek olaylardan yararlanabilir. Örnek olaydaki davranışların doğruluğu üzerinde tartışma yapılır. Öğrencilere, “... davranışı doğru mu, yoksa yanlış mı?” sorusu sorulur. Bu tartışma ile bireyin, davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmeleri hedeflenmektedir (Şen, 2007).

Ahlaki muhakeme yaklaşımında öğretmenin rolü, ahlaki ikilemlerin olduğu örnekler vererek öğrencilerin kendi çıkmazlarını çözmelerine yardım etmektir. Öğretmen her öğrenciyi ahlaki ikilemle karşılaştırır ve diğer öğrencilerin verilen örnek olayla ilgili söylediklerini duyma fırsatı verir. Öğretmen uygulamada sınıfı gruplara bölerek örnek olayda yapılacak örnek davranışın ne olduğunu sorar. Her grup bu soru etrafında tartışır. Çıkmazlar, öğrencilerin deneyim ve gelişim seviyelerine göre çözülür. Bu yöntemde esas amaç, öğrencilerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine yardım etmektir. Bu yaklaşım tüm okul seviyelerinde kullanılabilir (Akbaş, 2004; M.E.B., 2009).

Ahlâki ikilemler oluşturulurken ikilemlerin şu özellikleri taşımasına dikkat edilmelidir:

- İkilem, derste ele alınan konuyla ilişkili olmalıdır.
- İkilem, mümkün olduğunca basit olmalıdır.

- İkilem, açıkça belirgin tek bir yanıt yerine, farklı yanıt seçeneklerini içerecek şekilde açık uçlu olmalıdır. Burada amaç öğrenciler arasında bilişsel çatışma, tartışma ve akıl yürütmeyi sağlamaktır.
- İkilem, öğrencilerin olgusal bilgiler üzerine değil, çatışmanın akıl yürütme boyutuna odaklanılmasına yardımcı olmalıdır.
- İkilem, öğrencilerin düzeylerine uygun olmalıdır (Doğanay, 2006).

Bu yöntemde esas amaç öğrencilerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine yardım etmektir. Öğrenci değerlendirme yaparken kullandığı dayanaklar bireyin ahlaki gelişimi hakkında bilgi verir. Burada öğrencinin çözümü önemli değildir. Önemli olan, neden o çözüme ulaştığıdır. Yaklaşım, tüm okul seviyelerinde kullanılabilir (Akbas 2004).

Değerler eğitiminde, ahlaki ikilem yaklaşımının kullanımında şöyle bir yol izlenmektedir (Superka ve diğerleri, 1976, akt. Aladağ, 2009):

- Öğrencinin ikilem durumuyla karşılaşması: Bu noktada yapılması gereken ikilemi tanıtmak, ikilemde kullanılan kavramları tanımlaması için öğrenciye yardım etmek ve ikilemin içeriğini ifade etmektir.
- Öğrencinin orijinal ya da alternatif ikilemdeki durumu ifade etmesi: Bu noktada eylemde/davranışta öğrencilerin kendi bireysel durumlarını oluşturmalarına yardım etmek, eylemdeki/davranıştaki durum için sınıfın cevabını oluşturmak, öğrencilere kendi bireysel durumları için nedenler oluşturmalarına yardım etmek gerekmektedir.
- Ahlaki ikilemde yer alan bir durum için muhakemeyi test etme: Öğrencileri gruplamak için uygun bir strateji seçmek, öğrencilerin grup ya da sınıf olarak bireysel nedenlerini incelemelerine yardımcı olmak, ahlaki problem hakkında ek muhakemeleri ortaya çıkarmak için ek sorular sormak, ek sorularla bağlantılı olarak nedenleri incelemek gerekmektedir.
- Muhakemeyi yansıtma: Burada yapılması gereken öğrencilerden dinledikleri farklı nedenleri özetlemelerini istemek, öğrencileri ahlaki ikilem için en iyi cevap olan ve onların duygularını yansıtan bir nedeni seçmeye teşvik etmek, öğrencilere bu problem/ikilem için en iyi cevabın, seçtikleri cevap olduğuna inanıp

inanmadıklarını sormak, öğrenci tartışmalarından ortaya çıkmamış ek nedenleri eklemektir.

2.1.2 Problemlı İnternet Kullanımı

2.1.2.1 İnternetin tanımı

Günümüzde, sosyal ilişkilerimizi ve yaşantımızı şekillendiren en önemli teknolojilerin başında hiç şüphesiz hayatımızın hemen her alanına girmiş bulunan internet teknolojisi gelmektedir. Son yıllarda gelişme gösteren internet teknolojileri, beraberinde insan yaşamına yenilikler getirmekte, bilgi ve iletişim süreçlerine yeni boyutlar kazandırmaktadır.

Dünyanın her tarafındaki bilgisayarların birbirine bağlanmasını sağlayan, küresel bir iletişim aracı olarak toplumsal değişimlere neden olabilen internet ise son yıllarda hızla gelişmiş ve bilgisayarın önemli bir parçası haline gelmiş olup gün geçtikçe daha fazla kullanıcıya sahip olmaktadır (Üçkardeş, 2010). Alanyazın incelendiğinde internete farklı tanımlamalar da getirildiği görülmektedir. İngilizce “international” ve “network” kelimelerinden meydana gelen internet, bireylerin, devlet kurumlarının ya da özel kuruluşların ürettikleri, derledikleri bilgileri yayımlayabilecekleri ve aynı zamanda gereksinim duydukları her türlü bilgiye kolayca ve hızlı bir biçimde erişebilecekleri bir araçtır (Tsai ve Lin, 2003).

Yıldız’ a (2007) göre internet, birden fazla bilgisayarın belirli bir yöntemle uyarak birbirleri arasında bağlantı kurmalarına olanak sağlayan bir uluslararası bilgi iletişim ağıdır. İnternet dünya üzerindeki bilgisayarların birbirleriyle iletişimine belirli elektronik dil ve kurallar çerçevesinde imkân veren internet aynı zamanda “çok yönlü” bir kitle iletişim aracıdır (İnan, 2010). Yalçın (2003), interneti, dünyanın farklı coğrafi mekânlarında bilgisayarların birbirlerine bağlanarak oluşturdukları ve milyonlarca kullanıcının aynı anda veya farklı zamanlarda kullandığı bir iletişim ağı veya ağlar ağı olarak tanımlanmaktadır.

Aksu ve İrgil (2003), interneti, dünya çapında bilgisayarların birbiri ile bağlandığı ağ olarak ifade etmektedir. İnternet, birçok bilgisayar sisteminin birbirine bağlı olduğu, dünya çapında yaygın olan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır (Yılmaz, 2006). İnternet, yüz milyonu aşkın insanın kendi arasında etkileştiği, bilgi değiş tokuşu yapabildiği ve kendi yazısız kuralları olan çok büyük bir topluluktur (İnan, 2000; Sabancı, 2005).

2.1.2.2 İnternetin tarihçesi

2.1.2.2.1 Dünyada internetin yaygınlaşması

İnternet ortaya çıkış itibariyle askeri kökenlidir. Sovyetler Birliği'nin 1957'de Sputnik uydusunu uzaya göndermesinden sonra Amerika Birleşik Devletleri hükümeti savaş sırasında veya savaştan önce klasik haberleşme kanallarının kullanılmayacak derecede tahrip edilmesi halinde tek bir merkezden yönetilmeyen ya da başka bir deyişle tek bir ana bilgisayar ünitesinden bağımsız olarak çalışabilen bir bilgisayar ağı kurulabilmesi için harekete geçmiştir. Bu dönemde olası bir nükleer savaşta askeri iletişim kurmak ve ana bilgisayardaki bilgileri diğer bilgisayarlara aktarmak amacıyla internet gündeme gelmiştir. Bu amaçla İleri Araştırma Projeleri Ajansı'nın (ARPA) kurulmasına karar verilmiştir (İçel, 2001; Kır, 2008; Subaşı, 2001).

1966 yılı sonunda "ARPANET" isimli projenin önerisini yapılmıştır. ARPANET çerçevesinde ilk bağlantı 1969 yılında dört merkezle (University of California at Los Angeles (UCLA), Stanford Research Institute (SRI), University of Utah ve University of California at Barbara (UCSB)) yapılmış ve ana bilgisayarlar arası bağlantılar ile internetin ilk şekli ortaya çıkmıştır (Dede, 2004; İçel, 2001).

1971 yılında ilk e-posta ARPANET içinde kullanılmaya başlamıştır. 1980'li yılların ortasında Savunma Bakanlığı'na bağlı Amerikan Askeri Bilgisayar Ağı, ARPANET'ten ayrılıp MILITARY NET adı ile kendi ağını kurmuştur (Yılmaz, 2006).

1986 yılında Amerikan bilimsel araştırma kurumu 'Ulusal Bilim Kuruluşu' (NSF), ARPANET için ülke çapında beş büyük süper bilgisayar merkezi kurulmasını içeren kapsamlı bir öneri paketi öne sürdü. ARPANET Amerikan hükümetinin sübvansiyonu ile NSFNET olarak düzenlendi (Kırık, 2007).

İlk zamanlarda internet, karmaşık bir sistemin öğrenilmesiyle ve sadece elektronik posta amacıyla kullanılıyordu. Daha sonraları 1991'de WWW (World Wide Web, Dünya Çapında Ağ) icat edildi. Bu sistem daha görsel bir temele dayanıyordu ve bilgilerin paylaşılmasını kolaylaştırmak amacını taşıyordu. WWW'in ortaya çıkması sonrası bilgisayar ağı bugünkü "internet" adını almıştır (Arısoy, 2009a).

1995 yılında, 1990 yılında NSFNET ile özel şirketlerin ortak işletmesi ile başlayan

özelleştirme süreci, Mayıs ayında NSF'nin internet omurga işletmeciliğinden tamamen çekilmesi ile tamamlanmıştır. 1995 yılından itibaren ABD internet omurga işletimi tamamen özel işleticilerin eline geçmiştir. Bu tarihten internet kullanıcı sayısı ve fiziksel yapısı katlanarak artmıştır. Ticari kurumlar, üniversiteler, organizasyonlar ve devlet kurumları bu gelişime ayak uydurmuşlardır. Bağlantı noktalarına isim verilmeye başlanmış ve bu kurumlar kendi adlarına internet siteleri açmaya başlamışlardır (Arısoy, 2009b ve Kırık, 2007).

Dünya çapında internet kullanımı dramatik bir şekilde artmaktadır. 30 Haziran 2012 tarihi itibarıyla dünya çapında internet kullanıcı sayısı 2,405,518,376'ya ulaşmıştır. Yani Dünya'nın %34,3'ü internet kullanmaktadır. Nüfusla orantılı rakamlar dikkate alındığında Kuzey Amerika ön plana çıkmaktadır. Kuzey Amerika nüfusunun yüzde 78.6'sı internet kullanırken, Afrika kıtasında bu oran yüzde 15.6'da kalmaktadır (<http://www.internetworldstats.com>, 2012).

Dünyada nüfusa göre internet kullanma istatistiklerine bakıldığında ilk sıralarda İngiltere, Almanya ve Kore'nin olduğu görülmektedir (Tablo 3). En fazla internet kullanıcılarına sahip ülkeler ise 538 milyon kullanıcısıyla Çin ilk sırada, Büyük Britanya'nın 245 milyon kullanıcısıyla ikinci sırada yer aldığı, 137 milyon kullanıcısıyla Hindistan'ın üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise yaklaşık 36 milyon kullanıcısıyla dünyada internet kullanan ülkeler arasında 15.sıradadır. Dünyada nüfusa göre internet kullanım istatistikleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Dünya da Nüfusa Göre İnternet Kullanma İstatistikleri

	Ülkeler	Tahmini 2012 Nüfus	İnternet Kullanıcı Sayısı	İnternet Kullanım Oranı (%)
1	İngiltere	63,047,162	52,731,209	83,6
2	Almanya	81,305,856	67,483,860	83
3	Kore	48,860,500	40,329,660	82,5
4	Fransa	65,630,392	52,228,905	79,6
5	Japonya	127,368,088	101,228,736	79,5
6	ABD	313,847,465	245,203,319	78,1
7	İspanya	47,042,984	31,606,233	67,2
8	İtalya	61,261,254	35,800,00	58,4
9	İran	78,868,711	42,000,000	53,3
10	Rusya	142,517,670	67,982,547	47,7
11	Türkiye	79,749,461	36,455,00	45,7
12	Brezilya	193,946,886	88,494,756	45,6

Kaynak: <http://www.internetworldstats.com>, 2012

Tablo 3 incelendiğinde İngiltere, Almanya, Kore, Fransa ve Japonya'nın nüfusa göre internet kullanım istatistikleri yüksek olduğu gözlenmektedir.

2.1.2.2.2 Türkiye'de internet ve yaygınlaşma süreci

İnternetin ülkemizdeki gelişimi, 1990'lı yılların başına dayanmaktadır. Türkiye'de internetin yaygınlaştırılmasına, öncelikle akademik ortamlardan başlanmıştır. İnternet teknolojisi Türkiye'ye ilk olarak 1987'de Ege Üniversitesi'nin öncülüğünde kurulan, TUVAKA (Türkiye Üniversite ve Araştırma Kurumları Ağı) ile gelmiştir. Ancak asıl internetle tanışma 12 Nisan 1993'te Ankara - Washington arasında kiralık

hatla kurulan bağlantı ile olmuştur. Türkiye’de internet hizmeti Nisan 1993’te verilmeye başlanmıştır. İlk bağlantı Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile gerçekleştirilmiştir Daha sonra Ege Üniversitesi (1994), Bilkent Üniversitesi (1995), Boğaziçi Üniversitesi (1995), İTÜ (1996) bağlantıları gerçekleştirilmiştir (Odabaşı Kabakçı ve Çoklar, 2007).

Türkiye’deki iletişim hizmetlerini bünyesinde toplayan Türk Telekomünikasyon A.Ş.’nin, 1995 yılında açtığı “Ulusal İnternet Altyapı Ağı: TURNET” ihalesini Sprint-Satko-ODTÜ konsorsiyumu kazanmış ve 1 Mart 1996 tarihinden itibaren internet alt yapı hizmetleri bu konsorsiyum tarafından yürütülmüştür (Özçağlayan, 1998). TURNET’in yanısıra 1996 Haziran’ında TÜBİTAK bünyesinde Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) adıyla yeni bir merkez kurulmuştur. ULAKBİM’in temel görevi ise en yeni teknolojileri kullanarak Türkiye çapında tüm eğitim ve araştırma kuruluşlarını birbirine bağlayacak Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET) adıyla hızlı bir iletişim ağı kurmak ve bu ağ aracılığı ile bilgi hizmetleri vermektir (İçel, 2001).

1999 yılında, ticari ağ yapısında büyük değişiklikler olmuş ve TTnet (Türk Telekom Net) adında yeni bir oluşum adı altında internete bağlanılmaya başlanmıştır. 2000’li yılların başında; ticari kullanıcılar TTnet üzerinden, akademik kuruluşlar ve ilgili birimler ise ULAKnet (Ulusal Akademik Network, Ulusal Akademik Ağ) omurgası üzerinden internet erişimine sahip olmaya başlamışlardır (Arısoy, 2009a).

Türkiye nüfusunun %45.7’si internet kullanmaktadır. Türkiye internet kullanıcısı sayısının nüfusa oranı bakımından avrupa da 5., dünya da 11. sıradadır. Facebook kullanıcıların sayısı da yaklaşık 32 milyon civarındadır (<http://www.internetworldstats.com>, 2012).

2011 yılı Nisan ile 2012 yılı Mart aylarını kapsayan son on iki aylık dönemde internet kullanan bireylerin kişisel amaçla kamu kurum/kuruluşları ile iletişimde internet kullanma oranı %45,1’dir. Bu oran önceki yılın aynı döneminde (2010 Nisan-2011 Mart) %38,9 idi. Kullanım amaçları arasında kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme %42,9 ile ilk sırayı almaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>, 2012).

İnternet Türkiye’de yaygın bir şekilde kullanılıyor gibi görünse de aslında Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında bu durumun pek de öyle olmadığı görünmektedir.

İnternet kullanım oranı AB genelinde %73 iken, Türkiye'de bu oran yaklaşık olarak %46'dır. Türkiye, internet kullanımında AB üyeleri arasında sadece Romanya'yı geride bırakmıştır. Avrupa Birliğine aday olan ülkeler arasında ise Türkiye İzlanda, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'ın ardından son sırada yer almaktadır.

2.1.2.3 Problemlı internet kullanımı tanı ölçütleri

İnternetin kullanımının ve popülerliğinin artması ile insanların internet kullanımında aşırılıklar ortaya çıkmıştır. İnternetin aşırı kullanılması ise insanların hayatlarını olumsuz etkilemeye başlamaktadır. Konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde, insanların davranışlarında olumsuz etkilere neden olan aşırı internet kullanımının, problemlı internet kullanımı/internet bağımlılığı olarak adlandırıldığı ve günümüzde bu problemin yaygınlaştığı vurgulandığı görölmektedir (Griffiths, 2000; Kandell, 1998; Tsai ve Lin, 2003).

Çok yeni olan bu kavram, araştırmacılar tarafından aşırı internet kullanımı, problemlı internet kullanımı, patolojik internet kullanımı, bilgisayar bağımlılığı gibi kavramlarla adlandırılmıştır. Morahan-Martin, Schumacher (2000), Davis (2001), Caplan (2002) gibi bazı araştırmacılar tarafından "patolojik internet kullanımı", Young (1998), Griffiths (1999), Chou, Condron ve Belland (2005) gibi bazı araştırmacılar tarafından da "internet bağımlılığı" olarak nitelendirilmiştir.

Bu konuda tam bir görüş kararlılığı yoktur. Bu kavramlar genel olarak interneti aşırı kullanma isteğinin önüne geçilememesi, internete bağlı olmadan geçirilen zamanın önemini yitirmesi, yoksun kalındığında aşırı sinirlilik hali ve kişinin iş, sosyal ve ailevi hayatının giderek bozulması şeklindeki istenmeyen durumları tarif etmektedirler (Griffiths, 1995;1996; 2000). Temelde tüm bu kavramlar benzer olarak kullanılmakta olup, çıkış noktası olarak aşırı ve problemlı internet kullanımı kapsamında ele alınabilmektedir (Beard ve Wolf, 2001; Ceyhan, E, Ceyhan, A.A. ve Gürcan, 2007). Bir diğer ifadeyle bu kavramların, daha çok internet kullanımı ile oluşabilecek olumsuz sonuçları ve durumları ifade etmektedir. Aynı zamanda bu olumsuzluk ifade eden kavramların, internetin doğru ve sağlıklı kullanılmamasından dolayı kaynaklandığı da söylenebilir.

İnternetin en önemli işlevleri bilgiye daha hızlı ulaşmak ve iletişimdir. Bu yüzden sadece ev değil, özel ve resmi hizmet kurumlarının internet üzerinden hizmetlerinin sunabilmesi insan yaşamını daha da kolaylaştırmaktadır. Bu kadar kolay ulaşılabilen

ve yaşamı kolaylaştıran internetin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu artık kabul edilen bir gerçektir. Fakat internet kullanımının hızla yaygınlaşması ve kullanım alanının genişlemesi bazı olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir. İnternetin aşırı kullanılması ve bunun sonucunda meydana gelen sosyal yaşamdan çekilme, kişiler arası iletişimde bozulma, zarar gören evlilikler, akademik başarı oranlarında düşme, kişisel gelişimde problemler, finansal problemler, uykusuzluk ve yorgunluk gibi şikayetler ve uzun süreli bilgisayar başında hareketsiz kalmaya bağlı oluşan fiziksel problemler internet kullanımının olumsuz yönleri olarak sayılabilmektedir (Chou ve diğerleri, 2005; Nalwa ve Anand, 2003).

Araştırmalar incelendiğinde, insanların davranışlarında olumsuz etkilere neden olan aşırı internet kullanımı, problemlili internet kullanımı olarak adlandırılmakta ve çağdaş bilgi topluluğunda oldukça yaygınlaştığı vurgulanmaktadır (Kandell, 1998; Tsai ve Lin, 2003; Young, 1998). Kandell (1998), problemlili internet kullanımını psikolojik bir kontrol altında kalma durumu olarak nitelemekte ve bir defa girildiğinde her şeye rağmen gerçekleşen bir aktivite, çevrim içi olmayınca kendini kötü hissetme, çevrim içi olabilmek için toleranslı olma ve problemlili davranışları inkar etme gibi davranışların görüldüğü durum olarak bildirmiştir. Widyanto ve Griffiths (2006), problemlili internet kullanımını kimyasal olmayan ya da insan ve mekanik etkileşimi içeren davranışsal bağımlılık olarak, teknolojik bağımlılığın bir alt maddesi olarak göstermiştir.

Problemlili internet kullanımı, internetle ilgili aşırı zihinsel meşguliyetin olması, internet dışında geçirilen vaktin değersiz bulunması, doyum sağlamak için gittikçe artan miktarda internet kullanımı, internette planladığından daha fazla kalmak, yoksunluğunda sinirlilik, gerginlik hissetmek ve aşırı internet kullanımının iş, sosyal ve aile hayatında olumsuz etkilere neden olabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Arısoy, 2009a; Young, 2004). Problemlili internet kullanımında herhangi bir bağımlılık sendromunda görülen yoksunluk semptomları (sinirlilik, ajitasyon, agresyon), artmış tolerans, kendine hakim olamama (aşırı kullanım), negatif pekiştirme (yalan söyleme, sosyal izolasyon) bulgularının hemen hepsi görülebilmektedir (Young, 1998).

Problemlili internet kullanımının nasıl tespit edilebileceği, belirtilerinin neler olduğu, bağımlılığın hangi boyutlara varabileceği ve alınması gereken önlemlerin neler olduğunun tespiti çok kolay olmamakla birlikte araştırmacılar problemlili internet

kullanımını tanımlamak için DSM-IV'te (Amerikan Psikoloji Derneği Zihinsel Bozukluklar Tanı ve İstatistik Klavuzu) kriterlerini kullanarak, DSM kapsamında bulunan seks bağımlılığı, patolojik kumar vb. diğer davranış bağımlılıklarından da faydalanmışlardır (Chou ve diğerleri, 2005).

APA (American Psychiatric Association, Amerikan Psikiyatri Birliği) tarafından 1994'te yayınlanan DSM-IV'te problemlili internet kullanımını halen bir hastalık olarak tanımlanmamaktadır (DSM-IV, 1995). Buna karşılık son yıllarda internetin patolojik kullanımıyla ilgili yayınlar ve vaka bildirimleri hızla artmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar problemlili internet kullanımının 'DSM-V'e girmeyi hak eden bir bozukluk olduğundan söz etmeye başlamışlardır (Arısoy, 2009a; Block, 2008).

Problemlili internet kullanımının en önemli belirtilerinden biri internet başında uzun yani aşırı zaman geçirmektir ki alışkanlıkla arasındaki temel farkın da bu noktada oluştuğu söylenebilir. Madde bağımlılığı gibi diğer bağımlılık türlerinde de kullanım miktarı bağımlılığın tanısı açısından önem taşımaktadır (Günüş, 2009).

Problemlili internet kullanımında, internet başında geçirilen zamanın önemli bir belirti olmasındaki en büyük etken ise, araştırmalarda bağımlılı kullanıcıların haftalık ya da günlük internet kullanım sürelerinin bağımlılı olmayan kullanıcılardan dikkate değer bir oranda fazla olmasıdır (Cao ve Su, 2007; Hardie ve Tee, 2007; Lee ve diğerleri, 2008; Lin ve Tsai, 2002; Nalwa ve Anand, 2003; Young, 1998). Bir diğer ifadeyle, bireylerin internette harcadıkları zaman artıkça problemlili internet kullanımının oluşması daha mümkün olabileceği söylenebilmektedir.

Bayraktutan (2005), problemlili internet kullanımının tespitinde sadece internet başında geçirilen zamanın miktarı yeterli olmadığını, bu zamanın hangi kullanım amacı için harcandığı da büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Araştırmacılar problemlili internet kullanıcılarının film-müzik siteleri, oyun siteleri, sohbet odaları, pornografik siteler, topluluk siteleri (Kim ve Kim, 2002) vb. sitelerde daha çok zaman geçirdiklerini, problemlili internet kullanıcısı olmayanların haber, bilgi, alış-veriş ve eğitim sitelerinde zaman geçirdiklerini saptamışlardır (Kim ve Kim, 2002; Leung, 2004; Tekdal, 2005).

2.1.2.3.1 Goldberg'in problemlı internet kullanımı için tanı ölçütleri

İlk olarak Goldberg (1996) "madde bağımlılığı" kriterlerini uyarlayarak problemlı internet kullanımı tanımlamıştır. Goldberg (1996) problemlı internet kullanımı tanımını aşağıdaki ölçütlerle açıklamıştır.

On iki aylık bir dönem içinde herhangi bir zamanda ortaya çıkan aşağıdakilerden üç'ü veya daha fazlasıyla kendini gösteren, klinik olarak belirgin bir bozulmaya ya da sıkıntıya yol açan uygunsuz internet kullanımı problemlı internet kullanımı olarak tanımlanmaktadır.

1. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere tolerans gelişmiş olması,
 - a. İstenilen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artmış miktarlarda internet kullanım süresi
 - b. Sürekli olarak aynı miktarda internet kullanması ile belirgin olarak azalmış etki sağlaması

2. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere yoksunluk gelişmiş olması:

Ağır ve uzun süreli internet kullanımı sonunda aşağıdakilerden en az 2 tanesinin günler içinde ortaya çıkması (1 ay içinde ortaya çıkabilir) ve kişilerin bunlardan dolayı iş, soysal ve önemli işlevsel alanlarda sıkıntı yaşaması

- a. Psikomotorajitasyon
- b. Bunaltı
- c. İnternette neler olduğu hakkında takıntılı düşünceler
- d. İnternet hakkında fanteziler ve hayal kurma
- e. İsteyerek ya da istemeyerek tuşlara basma hareketi yapma
- f. Bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için internete veya benzeri servislere bağlanma

3. İnternet kullanımı çoğu kez tasarlandığından daha uzun süreler alır.

4. İnternet kullanımını bırakmak ya da denetim altına almak için sürekli bir istek ya da boşa çıkan çabalar vardır.

5. İnterneti kullanmak ya da etkilerinden kurtulmak için çok fazla zaman harcama

6. İnternet kullanımı yüzünden önemli toplumsal, mesleki etkinlikler ya da boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır ya da azaltılır.

7. İnternet kullanımının neden olmuş ya da alevlendirmiş olabileceği, sürekli olarak var olan ya da yineleyici bir biçimde ortaya çıkan fizik ya da psikolojik bir sorunun

olduğu bilinmesine karşın aşırı olarak devam eder (akt. Öztürk, Odabaşoğlu, Eraslan, Genç, Kalyoncu, 2007).

2.1.2.3.2 Young'un problemlı internet kullanımı için tanı ölçütleri

Young (1996), problemlı internet kullanımı için tanı ölçütlerini DSM-IV'te yer alan "patolojik kumar oynama" kriterlerini temel alarak tanımlamıştır. Young'ın tanımladığı 8 kriterden 5 tanesinin saptanması durumunda kişinin problemlı internet kullandığı ön görülmüştür.

Young'un Problemlı İnternet Kullanımı İçin Tanı Ölçütleri

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş
2. İnternete bağı kalma süresinde artışa ihtiyaç duyma
3. İnternet kullanımını azaltmaya yönelik başarısız girişimlerde bulunma
4. İnternet kullanımının azaltılması durumunda yoksunluk belirtileri (huzursuzluk, disfori vb.)
5. Zaman (günlük aktiviteleri) programlama ile ilgili sorunlar
6. Aşırı internet kullanımı nedeniyle çevre ile problemler (aile, okul, iş, arkadaşlar)
7. İnternette bağı kalabilmek veya bağılanabilmek için dürüst olmayan girişimlerde bulunmak (yalan söylemek, hırsızlık yapmak)
8. İnternet'e bağılanılan süre içerisinde duygulanımda değişikliğin olması

2.1.2.3.3 Suler'in problemlı internet kullanımı için tanı ölçütleri

Suler (1999) sağlıklı ve problemlı internet kullanımının 8 kriterle ayırt edilebileceğini öne sürmüştür. Bu kriterler;

1. İnternetteki etkinliğin karşıladığı ihtiyaçların sayısı ve türü. İnternet kullanıcıları fiziksel, kişisel, kişilerarası veya manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor olabilir. Karşılanmaya çalışılan ihtiyaç sayısı arttıkça internetin kullanıcı için önemi de o oranda artar.
2. Karşılanmamış ihtiyaçların altında yatan yoksunluğun derecesi. Kullanıcının ihtiyaçları ne kadar bastırılır ya da inkar edilirse, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak

için o kadar daha fazla başka yollar arar. İnternet genellikle bu ihtiyaçların gerçek hayatta olduğundan daha kolay karşılandığı bir yerdir.

3. İnternet aktivitesinin türü. İnternetteki bir tür etkinlik ne kadar çok sayıda niteliğe sahipse, kullanıcı interneti o kadar fazla sayıda ihtiyacını karşılamak için kullanmak ister. Değişik türdeki internet aktiviteleri ihtiyaçları etkileyişleri bakımından çok fazla çeşitlilik gösterebilir. Birçok niteliğe birden sahip olan çevreler daha geniş bir spektrumda ihtiyaçlara karşılık verebilir; böyle bir çevre daha çekicidir.

4. İnternetin kullanıcının gerçek hayattaki işlevselliğine etkisi. Fiziksel sağlık, iş performansı ve önemli ilişkilerdeki işlevsellik etkilenmiş olabilir. İnternet kullanımına bağlı bozulmuş alanların sayısı ve bozulmanın boyutu patolojinin ciddiyetini gösterir.

5. Bunaltıya dair öznel duygular. Patolojik internet kullanımının uyarıcı işaretleri kullanıcının internet etkinliklerine ilişkin depresyon, hayal kırıklığı, öfke, suçluluk ve yabancılaşma duygularıdır.

6. İhtiyaçlar hakkında bilinç düzeyindeki farkındalık. Bastırılmış ihtiyaçlarını internet aracılığıyla karşılayan kişi katarsisle ilgili bir etkinlik ifşa etmektedir. Bu etkinlik, gerçek karşılanmamış ihtiyaç doyurulmadığı sürece sonsuza dek tekrar edilmek zorundadır. Suler'e (1999) göre kişi internet etkinliklerinin altında yatan karşılanmamış ihtiyaçları bilinç düzeyinde anlamalı, bu etkinliklerle ilgili çatışma ve yoksunluğu çözmelidir.

7. Deneyim ve dahil olma süreci. İnternet kullanıcıları deneyim kazandıkça internet etkinliklerinin gerçek hayat ihtiyaçlarını doyumadığını ve internetin cazibesinin yavaş yavaş kaybolduğunun farkına varırlar. Deneyim çoğunlukla kullanıcılara aşırı dahil olmayı gerektiren etkinlerden kaçınmaları konusunda yardım eder.

8. Gerçek hayat ve sanal hayat arasındaki denge ve entegrasyon. Sağlıklı internet kullanımı, internet etkinlikleri ile gerçek dünya ilişkilerini/etkinliklerini entegre eder. Patolojik internet kullanımı, genellikle gerçek hayattan tamamen soyutlanmış 'online' bir hayat ile sonuçlanır.

2.1.2.4 Problemlı internet kullanımı görölme sıklığı

Ergenlerde problemlı internet kullanımının görölme sıklığına dair yapılan çalışmalar incelendiğinde ölkeler arasında değişebilen farklı oranlara rastlanmıştır. Farklı ölkelerde problemlı internet kullanımının görölme oranı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Problemlı İnternet Kullanımının Yaygınlığı İle İlgili Bazı Çalışmaların Sonuçları

Ölke	Örnekleml	Yaygınlık	Çalışma
Çin	1618 lise öğrencisi	10.8	Lam, Peng, Mai, Jing (2009)
	3557 üniversite öğrencisi	6.44	Ni, Yan, Chen ve Liu (2009)
Güney Kore	903 lise öğrencisi	10.7	Park, Kimve Cho (2008)
Yunanistan	2200 ergen	8.2	Siomos, Dafouli, Braimiotis, Mouzas ve Angelopoulos (2008)
ABD	277 üniversite öğrencisi	8.1	Morahan-Martin ve Schumacher (2000)
Finlandiya	7229 ergen	1.6	Kaltiala-Heino, Lintonen ve Rimpela (2004)
Norveç	3237 ergen	2	Johansson ve Gotestam (2004)
İtalya	275 lise öğrencisi	5.4	Pallanti ve diğerleri, (2006)
Türkiye	1315 lise öğrencisi	1.2	Canbaz, S., Sunter, Peksen ve Canbaz, M.A.(2009)

Tablo 4 incelendiğinde farklı ülkelerde problemlı internet kullanımının görölme oranının değiştiği dikkat çekmektedir. Ergenlerde problemlı internet kullanımının görölme sıklığı Kim ve diğerleri (2006) tarafından Güney Kore’de gerçekteşirilen bir çalışmada %1.6, Kaltiala-Heino ve diğerleri (2004) tarafından Finlandiya’da yapılan çalışmada erkeklerde %1.7, kızlarda %1.4, Pallanti ve diğerleri (2006) tarafından İtalya’da gerçekteşirilen çalışmada %5, Ko, Yen, J.Y., Yen, C.F., Lin ve Yang (2007) tarafından Tayvan’da gerçekteşirilen çalışmada %7.5 ve Siomos ve diğerleri (2008) tarafından Yunanistan’da yapılan çalışmada ise %8 olarak belirlenmiştir. Kayri ve Günüç (2009), üniversite öğrencilerinin %12’sinin problemlı internet kullandığı tespit etmiştir. Greenfield (1999) problemlı internet kullanımı oranı %6 olarak tespit etmiştir. Kubey, Lawin ve Barrows, (2001) üniversite öğrencisine uyguladıkları çalışma sonucunda problemlı internet kullanımı oranını %9 olarak belirlemiştir.

2.1.2.5 Problemlı internet kullanımının etkileri

Günümüzde hızla gelişen bilgisayar ve internet teknolojisinin kullanımında yaşamımıza getirdiği istenilen bilgiye anında ulaşabilme, bilgi paylaşımını sağlama gibi kolaylıkları yanında, çok sık kullanımından kaynaklanan birçok problemi de beraberinde getirdiği bilinen bir gerçektir. Özellikle okul çağındaki gençlerde oldukça sık görölen, psikolojik ve bedensel gelişimlerini, sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen, ders başarılarını da düşüren aşırı şekilde ya da kontrolsüz bilgisayar, internet kullanımları kişiyi bağımlı hale getirebilmektedir.

Problemlı internet kullanımı madde bağımlılığı gibi belirgin bir fiziksel problem oluşturmasa da olumsuz birçok etkisi vardır. Problemlı internet kullanıcıları haftada 40 saatin üzerinde internette kalabilmekte ve bu yüzden uyku problemleri, sabahları aşırı yorgun uyanma, uykusuzluk sonrası içe veya okula geç gitme durumu ve çalışma verimliliğinde azalma gibi olumsuzluklar yaşayabilmektedirler. Bilgisayar başında hareketsiz uzun süre vakit geçirme obeziteye, bel ve sırt ağrılarına yol açabilmekte ve gözle ilgili problemlere sebep olabilmektedir. Ayrıca problemlı internet kullanımı sonucunda ailevi, mesleki, sosyal ve maddi problemler ortaya çıkabilmektedir (Chou ve diğerleri, 2005; Lin ve Tsai, 2002; Üçkardeş, 2010).

2.1.2.5.1 İnternet ve bireysel yaşam

Sanal ortamda ilişki kuranlar, genellikle birbirlerine karşı dürüst davranmamakta, sahte kimliklerle gerçekte olduklarından çok farklı görünmeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde başlayan bir dizi olumsuzluğun zamanla kişileri birtakım psikolojik ve kişilik problemleriyle karşı karşıya bırakması kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü sanal ilişkilerde kişiler muhatapları ve onların samimiyeti hakkında hiçbir şey bilmiyor ve başka bir kimlikle konuşup yazışırken aynı şeyin kendisine de yapılabileceğini düşünüyor. Bu kısır döngü bir süre sonra internet kullanıcılarının sistematik olarak güven duygularını örselemeye ve güvensiz insanların sayısını arttırmaya başlıyor. Yani insanlar güvenmemeyi öğrenmektedirler. Bilinçaltında bu şekilde oluşan güvensizlik duygusu insanların tüm yaşamlarına yansımakta ve onları kendilerine yabancılaştırmaktadır (Kayri ve Günüş, 2009).

İnternetin bireylere kimliklerini gizleme veya istedikleri bir kimlik ile görünme olanağını sunması, ideal ya da arzu edilen kimliği ortaya koyma çabasındaki ergenler için interneti, gerçek dünyadan daha cazip hale getirmektedir. İnterneti yoğun biçimde kullanan ya da internet bağımlılığı belirtileri göstermeye başlayan ergenler, aynı zamanda internet ortamında “ideal” kimliklerini gösterebilmektedirler, buna bağlı olarak ergenin bireysel kimlik değerlendirmelerinin gerçekçi olmayan biçimde şişebildiği düşünülmektedir. Bir başka açıdan, ergenlerin gerçek dünyadan önce internet üzerinden sanal dünyada daha fazla doyum verici yaşantılar deneyimlemesi ve bu sanal yaşantılar yoluyla meydana gelen kimlik duygusu, ergenlere sahip oldukları özellikleri tanıma fırsatını vermektedir. Ancak bu deneyimlerin gerçek dünyaya aktarımı her zaman mümkün olamaması ergenleri psikolojik olarak incinebilir hale getirmektedir (Ceyhan, 2008).

İnternetin bireysel yaşama yönelik en önemli etkilerinden biri net bağımlılığı olarak yansımaktadır. Başlangıçta merakla veya bilgiye erişim amacıyla başlayan internet gezginliği, zamanla bazıları için bir tür bağımlılık halini almaktadır. Siber uzayda gezinmeye kendini iyice kaptıran anne babaları, çoğu sağlıksız olan internet kafe ortamlarında zaman geçiren ve derslerinde başarısız olan veya internet oyunlarında hedefe ulaşmak için saatlerce çabalayıp bilgisayar başında tükenen çocukları duydukça problemin hangi boyutlara vardığını daha net görmekteyiz (Karaca, 2007).

2.1.2.5.2 İnternet ve sosyalleşme

Günümüzde teknolojik ilerleme ve yeniliklerin, sosyal değişim ve dönüşüm üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Bu bağlamda internetin yeni bir sosyal etkileşim ortamı sağlamakta olduğu, yeni toplumsal ilişki biçimlerinin gelişmesine aracılık ettiği ve yeni kültürel oluşumların habercisi olduğu ifade edilmektedir. İnternet, aynı zamanda insanların sosyal etkileşimde bulunduğu bir iletişim aracıdır. Bir başka ifade ile sadece bilgi toplama, e-posta kullanma ve alış-veriş yapmada değil internet, sosyal iletişim kurmada önemli bir yere sahiptir. İnternet sayesinde çocuklar ve gençler elektronik posta ve sohbet odaları aracılığıyla yeni dostluklar kurmakta, arkadaşlıklarını sürdürmekte, sosyal yaşantılarını paylaşmakta, günlük olaylar hakkında sohbet etme imkanı bulmakta ve sosyal ilişkilerini sürdürmektedirler. Sosyal ağ siteleri ilişki kurma ortamı olarak hızla daha fazla öne çıkmaktadırlar (Muslu ve Bolışık, 2009; Valkenburg, Peter ve Schouten, 2006).

Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2002), 10-17 yaş aralığındaki internet kullanıcısı ergenlerin %25'inin internet üzerinden arkadaşlıklar geliştirdiklerini, %14'ünün ise yakın arkadaşlıklar veya romantik ilişkiler gerçekleştirdiklerini tespit etmiştir.

Bunun yanında internet yoluyla sosyalleşmeye çalışan birey, zamanla toplumdan soyutlanmayla karşı karşıya gelebilmektedir. Bireyin internete sosyalleşme ya da sosyal destek bulma amaçlı yönelmesi internet bağımlılığı riskini tetiklemekte ve birey toplumdan uzaklaşabilmektedir (Günüç, 2009).

Çocuğun tam bir iyilik hali içinde gelişimi için gerekli olan okul, aile ve arkadaş etkileşimi yerini elektronik arkadaşlığa bırakmakta, bu durum ise kişilerarası ilişki kurma ve sürdürme becerisini olumsuz yönde etkilemekte ve bu nedenle gençler tam da sosyal yeterlilik kazanmaya başladığı bir dönemde gerçek sosyallikten uzaklaşmaya başlamaktadır (Subrahmanyam ve diğerleri, 2000). İnternet yoluyla kurulan iletişim, kişilere güçlü bağlı ilişkiler yerine daha çok zayıf bağlı ilişkiler sunmakta ve fiziksel yakınlığa dayanmayan bir sosyal etkileşim sağlamaktadır (Yıldız, 2010).

İnternette sörfeye bağımlılık derecesinde kendilerini kaptıran bireyler, giderek kendilerine sanal bir dünya oluşturmakta, kişisel dünyalarını hayallerden örülü bir çerçeve içine hapsedmekte ve gerçek dünya, çevre ve kişilerle ilişkilerde kopmalar yaşamaktadırlar. Sosyal çevresini oluşturan diğer bireylerin bu dünyaya yabancı

olmaları durumunda ise birey ötekilerle paylaşacak fazla bir şey bulamadığından bütünü iç dünyasına kapandı ve tamamen yalnızlaşmaktadır (Karaca, 2007).

Birey sanal ortamda sosyal bir çevre kurdukça, gerçek yaşamdaki sosyal ilişkileri zayıflayabilecektir. Çünkü, birey gerçek hayatta kolaylıkla kurulamayan sosyal ilişkileri internet üzerinden kurabilmekte; yabancılarla kolaylıkla ve risksiz olarak tanışabilmekte; özgürce düşüncelerini, duygularını ifade edebilmekte; olmadığı bir kimliğe kolayca bürünerek kendini gizleyebilmektedir (Tekdal, 2005). Bütün bu nedenlerle internette uzun zaman geçiren birey için gerçek ve sanal dünyanın ayırımı da zorlaşabilmektedir.

İnternette yenilikler keşfettikçe sanal uzayda sörfte daha çok vakit ayırmaya başlayan kullanıcılar zamanla toplumdan uzaklaşıp iç dünyalarına kapanabilir, yalnızlık, yabancılaşma ve toplumdan soyutlanma durumu ile karşı karşıya kalabilirler. Toplumdan uzaklaşıp başkalarından soyutlanma bireylerin toplumla bütünleşememesi sonucunu doğurmaktadır ve sosyal bağların giderek daha çok zayıflamasına ve sosyal ilişkilerin yok olma noktasına gelmesine yol açmaktadır (Karaca, 2007).

Günümüzde internetin sosyal yönden oluşturduğu olumsuzluklar sonucunda insan ilişkilerinin yerini elektronik ilişkilerin alacağına yönelik kaygılar giderek artmaktadır (Muslu ve Bolşık, 2009). Sosyal yönden yapılan araştırmalar, bilgisayar ağlarının kullanımı sonucunda toplumdan bireyin yalıtılması, toplumsal katılımı yetersizlik, akraba ve arkadaş ilişkilerinin zayıflaması gibi olumsuz sonuçlara işaret etmektedir.

2.1.2.5.3 Problemlerli internet kullanımı ve akademik başarı

Araştırmacılar problemlerli internet kullanımı sonucunda okulda başarısız olma, dersi kaçırma, sınavlara girmeme, sınavlarda başarısız olma gibi eğitim öğretim sürecinde de öğrenci üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu belirtmişlerdir (Griffiths, 2001; Young, 2004).

Problemlerli internet kullanımının okulda başarısız olma, dersi kaçırma, sınavlara girmeme, sınavlarda başarısız olma gibi eğitim öğretim sürecinde de öğrenci üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu görülmektedir (Chang ve Law, 2008; Griffiths, 2000; Kubey ve diğerleri, 2001; Young ve Case, 2004; Young, 2004). DiNicola

(2004) üniversite öğrencilerinin, %8'nin akademik başarıda, %14'nünde dersleri kaçırmaya ya da derslere geç kalma konusunda internet kullanımının olumsuz etkilerinin olduğunu bulgulamıştır. Young (1999) internetin öğrencilerin dikkatini dağıttığını, ders başarısında düşmelere yol açtığını ve sınıf tekrarına sebep olabildiğini vurgulamıştır.

Ergenin, başarısının düşmesi, kendini değersiz görmesine ve başarılı olmak konusunda motivasyonunu düşmesine yol açar. Bu noktada ergen, internet oyunları ile elde edebileceği kolay bir başarıya yönelir. Dolayısıyla internet başında geçirilen fazla zaman hem başarısızlık düşüncesinden uzaklaşmak için hem de sanal da olsa oyunlar aracılığı ile başarıyı tatmak için ergene cazip gelmektedir. Bu durumda ergenin internet kullanırken elde ettiği sanal başarı yerine gerçek başarıyı yaşaması için gerekli koşullar sağlanmalıdır. Bu koşullar, onun başarılı olmak konusunda inancını artırmaya yönelik çalışmalar ve motivasyon artırıcı teknikler ile sağlanabilir (Mossbarger, 2008; Şendağ ve Odabaşı, 2007; Yen, J.Y., Yen, C.F., Chen, C.H., Chen, S.H. ve Ko, 2007).

2.1.2.5.4 Problemlerli internet kullanımı ve ruh sağlığı

Whang, Lee ve Chang (2003), problemlerli internet kullanıcısı olan kişilerin, stres veya depresyon durumlarında internete daha fazla eğilim gösterdiklerini belirtmelerinin yanında daha fazla yalnızlık, depresif duygulanım ve kompulsif bozukluk yaşadıklarını bildirmiştir. Başka bir araştırma da problemlerli internet kullanıcısı olan grubun intihar ve depresyon düşünceleri daha fazla bulunmuştur (Kim ve diğerleri, 2006). Diğer bir araştırmada her iki yılda da günde 5 saat ve üzeri internet veya video oyunları oynayan gençlerin hüznün, intihar düşüncesi fikirlerinin ve intihar girişimlerinin anlamlı olarak yüksek olduğu belirlenmiştir (Messias, Castro, Saini, Umsan, Peeples, 2011).

Depresyon problemlerli internet kullanımı için hem bir neden hem bir sonuç olarak düşünülebilir. Başka sosyolojik ya da psikolojik etkenler nedeniyle depresyon hali gözlenen birey bu nedenle internete yönelip problemlerli internet kullanıcısı olabileceği gibi, problemlerli internet kullanıcısı olduktan sonra da depresyon hali gözlemlenebilmektedir. Problemlerli internet kullanıcısı olan ergenler, interneti depresyon hallerini hafiflettiği bir ortam olarak gördüklerini açıklamışlardır (Tsai ve Lin, 2003).

Araştırmacılar problemlı internet kullanıcıları olan kişilerde anksiyete bozukluklarının en sık grlen eş tanı olduğunu (Kratzer ve Hegerl, 2008), obsesif kompulsif bozukluk tanısının internet bağımlılığına sıklıkla eşlik ettiğini (Jang, Hwang, Choıs, 2008), problemlı internet kullanımının obsesif-kompulsif bozukluk (OKB) ve depresyonla ilişkili olduğunu (Shapira, Goldsmith, Keck, Khosla ve McElroy, 2000), problemlı internet kullanıcıları olan ergenlerin daha yüksek sosyal fobiye sahip olduklarını (Yen, J.Y., Ko, Yen, C.F., Wu, Yang, 2007) bildirmişlerdir.

Bernardi ve Pallanti (2009) problemlı internet kullanımıyla en sık grlen eş tanıların, genelleşmiş anksiyete bozukluğu, sosyal fobi, borderline kişilik bozukluğu, distimi, obsesif kompulsif bozukluk, çekingen kişilik bozukluğu, hipomani olduğunu belirtmiştir.

Problemlı internet kullanımı ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişki de araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (Chen, Li ve Long, 2007; zcan ve Buzlu, 2005). Araştırmacılar problemlı internet kullanımı ile algılanan sosyal destek arasında olumsuz bir ilişki saptarken (zcan ve Buzlu, 2005), algılanan sosyal destek destek düzeyi düşük öğrencilerde problemlı internet kullanımı grlme oranının yüksek olduğunu ve düşük sosyal desteğin problemlı internet kullanımı için risk faktörleri arasında yer aldığını ortaya koymuşlardır (Chen ve diğerleri, 2007).

Niemz ve Diğerleri (2005), aşırı internet kullanımının; akademik, sosyal ve kişiler arası problemlere ve düşük benlik saygısına yol açtığını tespit etmiştir. Nalwa ve Anand (2003), problemlı internet kullanıcıları olanların yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan araştırmalar yalnız olan kişilerin problemlı internet kullanımına daha yatkın olduklarını göstermektedir (Morahan-Martin, Schumacher, 2000; Nichols ve Nicki, 2004). zcan ve Buzlu (2005), problemlı internet kullanımı ile yalnızlık ve depresyon arasında pozitif korelasyon bulunurken, algılanan sosyal destek ile negatif korelasyon bulunmuştur. Odacı ve Kalkan (2010), problemlı internet kullanımı olan öğrencilerde yalnızlık, anksiyete, psikiyatrik semptomlar arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu rapor etmiştir.

Christos, Constantinos, Frangos (2011), problemlı internet kullanımının diğer bağımlılıkları etkileyerek bu kişilerde alkol, sigara, kahve ve madde kullanımının yüksek olduğu saptamıştır. Odacı (2011), problemlı internet kullanımı ile akademik öz yeterlilik arasında negatif bir korelasyon bulunmuştur. Kurtaran (2008),

araştırmanın sonucunda, internet bağımlılığını, benlik saygısının negatif yönde, yalnızlığın ise pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığını ortaya çıkarmıştır.

2.1.2.6 Problemlili internet kullanımını açıklayan kuramsal yaklaşımlar

2.1.2.6.1 Young dört kategori kuramı

Young (1997) problemlili internet kullanımını sebeplerini dört aşamada özetlemiştir: Bu aşamalar;

1.Sosyal Destek: Young'a (1997) göre sosyal destek kişinin devamlı olarak aynı sohbet grubunu, internet üzerinden oynanan çoklu kullanıcı oyunlarını veya haber gruplarını ziyaret/takip etmesiyle oluşabilir. Kişi, internette (çevrim içi-online) bir topluluğa katıldığında, tavsiye, sempati, anlayış ve romantik ilişki kurabilme şansına sahip olur. İnternetin anonimliği bireye kendi duygu ve düşüncelerini kısıtlanmadan (sansürülenmeden) ifade edebileceği özgür bir ortam sağlar. Problemlili internet kullanıcıları sıklıkla sevdiklerine bile ifade etmekten kaçındıkları görüş ve inançlarını ifade etmelerine izin veren destek sistemlerini internette bulabildiklerini belirtmişlerdir.

2.Yaşam Koşulları: Kişinin yaşam koşulları problemlili internet kullanımında önemli rol oynamaktadır. Emekliler, bakıcılar, ev işi yapanlar ve başkalarıyla normal yollardan fazla etkileşime giremeyenler problemlili internet kullanmaya daha yatkındırlar. İnternet sürekli evde kalmak zorunda olan bu tür kişilere evlerinin dışındakilerle sosyal bir bağ oluşturma imkanı sunmaktadır. Young (1997) ek olarak depresif, benlik saygısı düşük ve reddedilme korkusu olan kişilerinde internette (çevrimiçi) olmaya daha yatkın olduklarını bu sayede kendilerine bu zor anlarda yardımcı olan destek sistemlerini bulabildiklerini belirtmektedir.

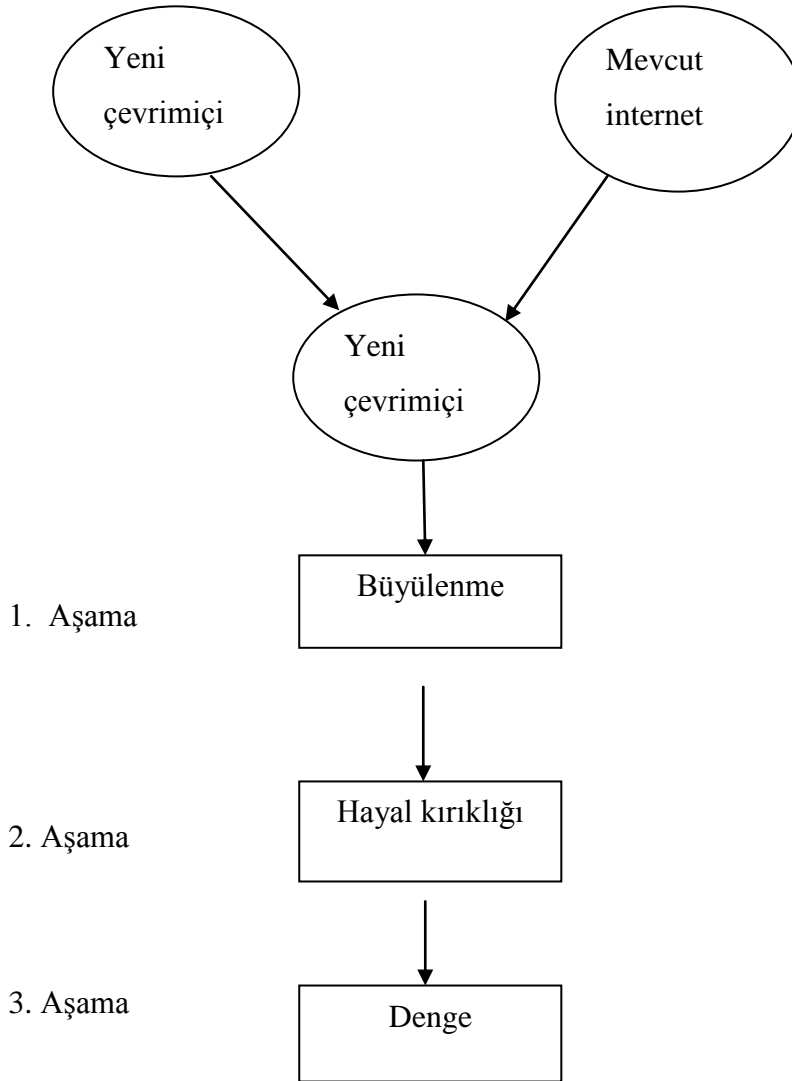
3.Cinsel Ergi: Young'a (1997) göre internette birçok farklı cinsel çıkış noktası mevcuttur. Sohbet odalarında sanal seksin her türüne ulaşmak mümkündür. Bu tür çıkış noktaları herkesin gerçek kimliği bilinmeden tam bir gizlilik altında cinsel fantezilerini araştırmalarına izin vermektedir. Young (1997) normalde kendilerini çekici hissetmeyen veya gerçek hayatta sosyalleşme problemlili olanların kendilerini çekici olarak tanımlayabildiklerini, bununda kişilere reddedilme korkusu olmadan internette cinsel fantezilerini gerçekleştirmelerine izin verdiğini belirtmiştir.

4.Yeni Bir Karakter Yaratma: İnternetin bireye yeni bir kimlik yaratma imkanı sunması da internet bağımlılığı ile yakından ilişkilidir. İnternet insanlara olduklarından tamamen farklı bir kişilik yaratmalarına olanak sağlamaktadır.

2.1.2.6.2 Grohol'ün problemlı internet kullanımı modeli

Grohol (1999), problemlı internet kullanımında asıl olanın sosyalizasyon olduğunu belirtmiştir. Hem sosyalizasyonun hem de internetin sağladığı yeni bilgi ortamının kişi üzerinde bir çekiciliğı olduğunu ancak, zamanla bu çekiciliğın kaybolduğı ve bir denge ortamına ulaştığını belirtmiştir. Eğer birey için çekicilik ortamı kaybolmuyor ise problemlı internet kullanımı söz konusu olabilmektedir.

Grohol'ün problemlı internet kullanımı modeli şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Grohol'un Problemlı İnternet Kullanımı Modeli

Şekil 1'deki grafik incelendiğinde patolojik internet kullanımının üç aşaması olduğu görölmektedir.

Birinci aşamada birey, internetteki yeni bir uygulama ya da teknoloji karşısında "büyülenir". Yeni etkinlik karşısındaki bu büyülenme ya da saplantı aşırı internet kullanımına yol açar ve bu durum bağımlı ikinci aşamaya geçene dek devam eder. Bu aşamadan diğer aşamaya geçmek bazı kullanıcılarda daha uzun zaman alabilir.

İkinci aşama düş kırıklığı aşamasıdır. Bu aşama insanların etkinlikleri tanıdık, bildik bulmasıyla başlar ve buna bağılı olarak internet kullanımı azalır. Kullanıcılarda teknolojinin aşırı kullanımına bağılı olarak düş kırıklığı hatta sıkılma baş göstermeye başlamaktadır, bunun sonucunda internet kullanımından kaçınma söz konusudur. Bu kaçınma davranışı kullanıcı üçüncü aşamaya geçene kadar devam eder.

Üçüncü aşama, denge aşamasıdır. İnsanların takıntılarının üstesinden gelerek, internet ve gerçek hayat arasında dengeyi kurdukları aşamadır. Birey teknoloji kullanımını normal düzeye çekmeyi başarmıştır (Grohol, 1999).

Grohol (1999), internet üzerindeki bütün etkinliklerin belirli bir dereceye kadar aşamalı olduğunu, nihayetinde tüm kullanıcıların kendiliğinden üçüncü aşamaya geçebileceklerini, interneti yaşamlarına uygun şekilde entegre edebileceklerini ancak bu ilerlemenin bazı bireylerde daha uzun sürebileceğini öne sürmüştür.

2.1.2.6.3 Suler'in Problemlı internet kullanımı kuramı

Suler (1996) Time-Warner's Palace adlı internet (online) topluluğu üzerindeki çalışması ile problemlı internet kullanımı hakkında kendi kuramını geliştirmiştir. İnternetteki (online) etkileşimlerin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer olan ihtiyaçlara karşılık geldiği sonucuna varmıştır.

1.Fizyolojik İhtiyaçlar: Hiyerarşinin en alt katında üreme (çoğalma), uyuma, yeme, içme gibi temel ihtiyaçlar vardır. Suler (1996) internette flört etmenin üst düzeyde olduğunu belirtir. İnternet üzerinden kur yapmanın (flört etme) yoluyla bireyler üreme ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Gerçek hayat etkileşimlerinde bulunmayan anonimlik (gerçek kimliğin bilinmeyişi) başkalarıyla bir araya gelmenin çekiciliğine arttırmaktadır.

2.Kişilerarası Temas İhtiyacı: Maslow hiyerarşisinin 3. düzeyinde kişilerarası temas, sosyal tanınma ve ait olma hissine karşı duyulan ihtiyaç yer alır. Bu ihtiyaçlar internetteki (online) topluluklarda da karşılanır. Bu sanal çevre, kişilere kendilerini diğerleriyle bağlantılı ve temas halinde hissettikleri bir yer sağlar. Aynı kişilerle tekrar tekrar sosyalleşen bireyler tanışıklık hissini yaşamaya başlarlar. Suler (1996) online insanlar gerçek hayatta arkadaşlık kuramazlar düşüncesinin sadece kalıplaşmış bir yargı olduğunu savunur. Kullanıcıların çoğuna göre internet, ortak ilgileri olan insanların sosyalleşmesini sağlayan basit bir araçtır. Sosyalleşme interneti problemlili bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. İnternet kullanıcı grubun bir parçası olarak görülmek istiyorsa devamlılık önemlidir. Bu, kişiyi internete bağımlı yapan şeydir.

3.Öğrenme ve Saygınlık İhtiyacı: Maslow'un hiyerarşisinde bir sonraki düzey öğrenme ve kişinin başarılarıyla gelişen benlik saygısı ihtiyacıdır. Rol yapma ortamında ve çoklu kullanıcıli internet oyunlarında bu ihtiyaç anında karşılanır. Suler'e (1996) göre internet üzerinden (online) oyun oynayan oyuncu, oyunun sıraladığı görevleri yerine getirerek statü kazanabilen bir kişilik yaratır. Yükselme diğer kullanıcılar tarafından tanınırlığı da beraberinde getirir. Kazanılan statü, kullanıcıların olmak istedikleri 'büyücü'nün statüsüdür. Büyücü, diğer karakterler ve sıralamaların aksine diğer kullanıcıların sahip olmadığı özel yeteneklere sahiptir.

4.Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı: Maslow'un hiyerarşisindeki en üst düzey kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Suler'in (1996) çalışmasına göre, internetteki çoğu kullanıcı internet üzerinde yarattıkları (online) karakterin benliklerinin derinliklerinden gelen doğru bir yansıma olduğunu hissederler. Kendilerini kişiliklerinin, gerçek hayatta ifade edemedikleri, başka yönlerini ifade etmekte ve nüktedan olmakta özgür hissederler. İnternette başka bir kimlik olarak yapılan keşifler ya da sadece araştırma amaçlı yapılan gezintiler, insanların gerçek hayatta deneyimleyemedikleri bir içgörü kazanmalarını sağlar. İnternetin ödüllendirici ve pekiştirici yönü bazıları için bağımlılık yapıcı olabilir. Suler'e (1996) göre basit anlamda problematik bağımlılık ihtiyaçları hiçbir şekilde gerçekten karşılamayan ve uzun dönemde kişiyi mutsuz eden, hayatını bozan herhangi bir şeydir (akt. Esen, 2010).

2.1.2.6.4 Bilişsel davranışçı teori

Bu kuramda, patolojik internet kullanımı ile ilgili olumsuz bilişsel ve davranışsal durumlara dikkat çekilmektedir. Davis'a (2001) göre internet gibi stres verici yeni bir ortamla karşılaşılması ve karşılaşılan ortamda pekiştiricilerin olması yeni bilişsel yapılanmayı oluşturmaktadır. Kişinin kendisini ve dünyayı olumsuz algılaması ve düşük benlik değeri, internet ile daha farklı bir gelişim sürecine girmektedir.

Kişinin olaydan aldığı pekiştirme, internet ve ona bağlı yeni teknolojilerin deneyimlenmesinde kilit noktadır. Yani pekiştirme olumluysa, kişi aktiviteyi sürdürmek için pekiştirilmektedir. Birey daha sonra da, başlangıçtaki hazı yakalamak için aktiviteyi daha sık tekrarlamaktadır. Bu edimsel koşullanma, kişinin benzer fizyolojik tepkilere ulaşmak için yeni teknolojiler aramasına neden olmaktadır (Davis, 2001).

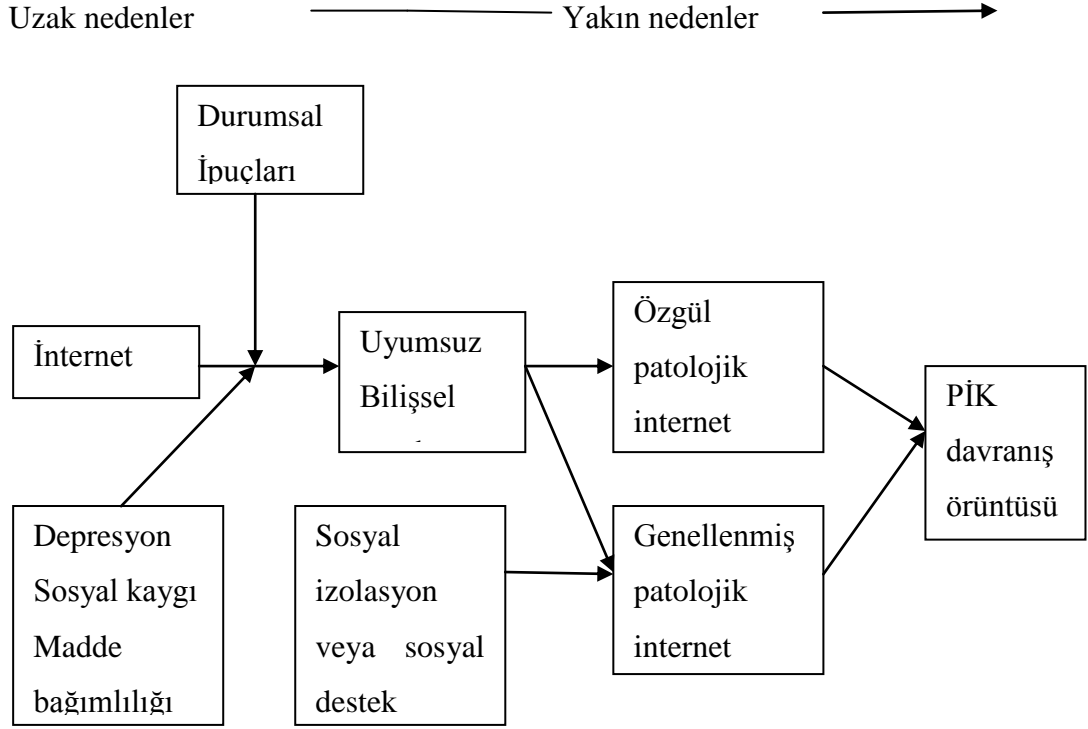
Bilişsel-davranışçı kurama göre, PİK'in başlıca sebeplerinden biri olumsuz bilişsel süreçlerdir. Olumsuz bilişsel süreçler, kişinin kendi hakkındaki düşünceleri ve dünya hakkındaki düşünceleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kişi kendi hakkında olumsuz bir yargıya sahipse, internet'i başkalarından tehdit edici olmayacak biçimde olumlu tepkiler almak için kullanmaktadır. Dünyayla ilgili bilişsel bozukluklar, spesifik olayları genellemek biçiminde ortaya çıkmakta, kişi internet' deki sanal ortam dışında kimsenin kendini sevmediğini ve saygı duymadığını düşünebilmektedir. Bu tarz bilişsel bozukluklar, kişi internet ile ilgili bir uyararla karşılaşınca istem dışı olarak ortaya çıkmaktadır (Davis, 2001).

Olumsuz bilişsel şemalar internette şekillenir ve yeni uyumsal olmayan bilişsel şemalar gelişir, bunlar da problemi çözme, harekete geçme şeklindeki uyumsal tepkileri engellemektedirler. "İnternet bana saygı duyulan tek yer", "sadece internet ortamında seviliyorum", "internet dışında arkadaşım yok", "internet sayesinde yalnız değilim" şeklindeki bilişsel şemalar internet bağımlılığına neden olmaktadır (Davis, 2001).

Problemlerli internet kullanımını, özgül ve genel problemlerli internet kullanımını olarak ayıran Davis, özgül problemlerli internet kullanımının internetin belli bir işlevinin aşırı kullanımını olarak ifade etmiştir. Örneğin patolojik kumar oynama tanısı olan bir kişi internet üzerinden kumar oynayabileceğini keşfedebilir ve sanal kumar bağımlılığı geliştirebilir. Genel problemlerli internet kullanımında ise kişi internette amaçsızca

fazla vakit geçirmektedir. Genel problemlili internet kullanımında sosyal izolasyon daha ön plandadır. Aşırı e-posta kullanımı, sohbet odalarına katılma genel patolojik internet kullanımına örnek olarak verilebilir (Davis, 2001).

Davis'in (2001) patolojik internet kullanımının gelişimiyle ilgili bilişsel süreçleri gösteren modeli şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Davis'in Bilişsel-Davranışsal Patolojik İnternet Kullanım Modeli

Bu modele göre depresyon, sosyal kaygı veya madde bağımlılığı gibi oluşacak psikopatolojiye bir yatkınlık söz konusudur. İnternet gibi stres verici yeni bir ortamla karşılaşılması ve karşılaşılan ortamda pekiştiricilerin olması yeni bilişsel yapılanmayı oluşturmaktadır. Bireydeki düşük benlik değeri ve kendine negatif bakış açısından bakma, internet ile daha farklı bir gelişim sürecine girmektedir. Bu olumsuz bakış açısının ve düşük benlik değerinin internet ortamında sohbet odalarında fantezi rol oynama, yüzleşmeden arkadaşlık yapma ve diğer bağımlılık nesnelere ulaşma ile telafi edilmesi kişide yeni bilişsel şemaların oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır.

2.1.2.7 Problemlı internet kullanımının tedavisi

2.1.2.7.1 Psikoterapi

Problemlı internet kullanımında bilişsel davranışçı teoriyi öne süren Davis (2001), problemlı internet kullanımının tedavisinde 11 hafta süren bilişsel davranışçı tedavi seanslarını önermiştir.

Bilişsel davranışçı tedavide atılması gereken adımlar şu şekildedir:

1. Kişinin internetten uzakta kalamadığının tespiti
2. Bilgisayarın yerinin değiştirilmesi ve herkesin olduğu bir yere nakli
3. Diğer insanlarla birlikte internete bağlanması
4. İnternete bağlanma zamanının değiştirilmesi
5. İnternet defteri oluşturulması
6. Başka bir kimlikle internete girmesine son verilmesi
7. Arkadaşlarından ve yakınlarından internet ile ilgili problemleri olduğunu saklamaması
8. Spor aktivitelerine katılması
9. İnternet tatilleri verilmesi
10. Otomatik düşüncelerin ele alınması
11. Gevşeme egzersizleri
12. İnternete bağlanma sırasında hissedilenlerin not edilmesi
13. Yeni sosyal becerilerin kazandırılması

Young (1999), problemlı internet kullanımını tedavi rehberi hazırlamıştır.

Rehberdeki teknikler şu şekildedir:

1.İnternet Kullanımını Zıt Saatlere Kaydırmak: Problemlı internet kullanımının tedavisinde kişinin zamanını nasıl harcadığını yeniden organize etmek önemli bir adımdır. Dolayısıyla, tedaviye başlamadan önce kişinin internet kullanım alışkanlıkları hakkında bilgi edinmelidir. Bu bilgi kişiye
i) özellikle hangi günler internete bağlanıyorsunuz?

ii) günün hangi saatinde internete girmeye başlıyorsunuz?

iii) genellikle kaç saat internete bağlı kalıyorsunuz?

iv) bilgisayarını genelde nerede kullanıyorsunuz?

gibi sorular sorarak edinilebilir.

Bir kez kişinin internet kullanım şekli açığa çıkarıldıktan sonra danışman kişiyle beraber yeni bir kullanım şeması oluşturabilir. Buradaki amaç, kişilerin günlük rutinini kırmak ve sanal alışkanlığını bırakabilmesi için yeni kullanım alışkanlarına adapte olmasını sağlamaktır. Mesela, kişinin ilk işi sabah kalkar kalkmaz e-postalarını kontrol etmekse, kişiye sabahları ilk iş olarak internete bağlanmaktansa önce bir duş alması ve kahvaltı etmesi önerilebilir. Ya da eğer kişi eve geldikten sonra sadece akşamları bilgisayarın önüne oturuyor ve tüm geceyi internette geçiriyorsa, o zaman danışman kişiye akşam yemeği ve haberlerine kadar beklemesini ve daha sonra internete girmesini tavsiye edebilir.

Kişi hafta içi her gün internete giriyorsa, hafta sonuna kadar beklemesi önerilebilir ya da sadece hafta sonları internete giren birisiyse kullanımını hafta içi günlere kaydırması önerilebilir. Eğer kişi hiç ara vermiyorsa, kişiye her yarım saatte bir mola vermesi söylenebilir. Eğer kişi bilgisayarını sadece çalışma odasında kullanıyorsa, bilgisayarını yatak odasına taşıması önerilebilir.

2. Dış Durdurucular: Kişinin internet kullanımını durdurmak için somut bazı araçlar kullanılabilir. Kişinin o saatte yapması gereken bir şey ya da gitmesi gereken bir yer gibi. Eğer kişinin saat 7.30'da evden çıkması gerekiyorsa 6.30'da internete girmesi önerilir, böylece kişinin internetten çıkmak için tam 1 saati olur. Ancak, buradaki tehlike kişinin bu tip doğal alarmları görmezden gelmesi olabilir. Böyle bir durumda, gerçek bir alarm saati kullanmak uygun olabilir. Kişinin internetten çıkması için bir saat belirlenir ve alarm o saate kurulur, kişiye de alarmı bilgisayarına yakın bir yere koyması önerilir. Alarm çaldığında internetten çıkma vakti gelmiş demektir.

3. İnternet Kullanımıyla İlgili Hedefler Belirlemek: Kişinin internete bağlanacağı zaman dilimini belirsiz bırakması nedeniyle internet kullanımını sınırlandırma çalışmalarının çoğu başarısızlığa uğramaktadır. Yenilemeyi önlemek için kişi ile yapılandırılmış bir program uygulanmalıdır, örneğin internet kullanım süresini

haftada 40 saatten 20 saate indirmek gibi. Daha sonra bu 20 saat belirli zaman dilimlerine bölünmeli ve haftalık bir takvime yazılmalıdır. Kişinin internet seansları sık ama kısa süreli olmalıdır. Bu yoksunluk belirtilerini ve tırmalarcasına internete girme isteğini azaltacaktır. Bu şekilde planlanan 20 saatlik bir kullanım çizelgesine örnek vermek gerekirse; kişi mesela hafta içi her gün 8-10.30 arasında ve hafta sonu 1-6 arasında internete girebilir veya yeni bir 10 saatlik kullanım çizelgesinde, haftada sadece iki gece 20.00-22.30 arası ve Cumartesi günü 8.30-13.30 arası internet kullanabilir. Akla yatkın bir internet kullanım şemasının çıkarılması internetin kişiyi kontrol etmesinden ziyade kişinin interneti kontrol etmeye başlamasını sağlayabilir.

4. Aşırı Kullanılan Belli Bir İnternet İşlevinden Uzak Durma: Belli bir internet işlevini daha fazla kullanmak problemleri internet kullanımını tetikleyen faktörlerden birisidir. Kişinin belli bir internet işlevini kullanmayı kontrol edemediği görülmüşse bireyin bu internet işleviyle ilgili tüm etkinliği durdurulmalıdır. Bunun yerine daha az hoşlandığı diğer internet işlevlerini kullanması sağlanmalıdır.

Chat odalarına bağımlı olan bir kişi, bu odalardan uzak durmalıdır fakat e-postalarını kontrol edebilir veya uçak rezervasyonu yapmak ya da bir araba satın almak için web’de gezinmeye devam edebilir. World Wide Web (www) bağımlısı biri ise web’de dolaşmaktan uzak durmalıdır ama bu kişi de mesela politika, dinle ilgili konuların tartışıldığı ya da son olayların yer aldığı haber gruplarına girebilir.

“Uzak durma”, özellikle geçmiş alkol-madde bağımlılığı öyküsü olanlarda çok ise yarayan bir tekniktir. Bu tip bağımlılık öyküsü olan kişiler genellikle interneti bu bağımlılıklarının yerine koyabilecekleri güvenli bir yedek gibi görürler. Dolayısıyla, kişi alkol ya da madde alımını engelleyebilmek için obsesif bir şekilde internete girmeye başlayabilir. Ancak, kişi interneti güvenli bir liman olarak görürken aslında halen daha bağımlı davranışına yol açan sorunlardan kaçmaya devam etmektedir. Böyle bir durumda, kişi daha önceki bağımlılığını tedavi etmede kullanılan bir model olan “uzak kalma” modeline daha kolay uyum sağlayabilir. Bu hastalarda daha önce ise yarayan geçmiş stratejileri kullanmak internet kullanımları konusunda da yardımcı olabilir ve böylece kişi altta yatan sorunlarına daha kolay odaklanabilir.

5. Hatırlatıcı Kartlar: Kişinin internet kullanımını azaltma hedefine odaklanabilmesi için internetin kullanımının yol açtığı 5 temel sorun ve internet

kullanımını bırakmakla elde edeceği 5 temel yararı yazacağı bir kart hazırlaması istenir. Danışan ne zaman yararlı bir iş yapmak yerine internet kullanmak isterse bu kartlara bakması istenir. Bu yolla kişinin kaçındığı ve istediği şeylerin hatırlanması sağlanır.

İnternet kullanımının yol açtığı sorunlar için; evde vakit geçirememeye, evde yaşanan tartışmalar, işte yaşanan sorunlar veya zayıf notlar örnek olarak gösterilebilirken, internet kullanımını bırakmakla sağlanacak yararlar için de eşle daha fazla birlikte vakit geçirebilme, evde artık tartışma yaşamama, gerçek hayattaki arkadaşlarına daha fazla zaman ayırabilme, iş veriminin artması ve yükselen notlar örnek olarak gösterilebilir.

Daha sonra, kişi bu listeyi yaptıktan sonra kişiden bunu bir karta geçirmesi ve bu kartı hep yanında taşıması istenir. Kişiden, ne zaman daha verimli bir şey yapmak yerine internet kullanmak istese ve bu konuda bir karar vermesi gerekse bu kartlara bakması ve neden kaçınmaya çalıştığını ve aslında kendisi için gerçekte ne yapmak istediğini kendine hatırlatması istenir. Aynı şekilde, kişinin tedavi motivasyonunu arttırabilmek amacıyla haftada birkaç kez düzenli olarak ve özellikle de internete bağlanmak için zorlayıcı bir istek duyduğu anlarda bu kartlara bakması ve kendine aşırı internet kullanımının nelere mal olduğunu ve internet kullanımını azaltabilirse neler kazanabileceğini hatırlatması önerilir. Kişiden bu listeyi hazırlarken listeyi mümkün olduğu kadar geniş tutması ve mümkün olduğu kadar dürüst olması istenir.

Bu şekilde açık ve net bir zihinle hazırlanmış sonuç değerlendirmeleri, kişinin problemleri internet kullanımını azalttığı ya da tamamen bıraktığı ileriki dönemlerde problemleri internet kullanımı davranışının tekrarlamasını önlemek için de ihtiyaç duyacağı iyi bir araç olabilir.

6. Kişisel Defter Oluşturma: Kişinin interneti kullanmadığı zamanlarını dolduracak alternatif bir etkinlik bağımlılar açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla kişiden internet kullanımını yüzünden yapmayı bıraktığı etkinlikleri çok önemli, önemli, az önemli şeklinde sıraya dizerek listelemesi istenir. Bu, belki de kişinin hep yapmayı isteyip de bir türlü yapamadığı spora başlama, eski bir arkadaşla buluşma gibi bir etkinlik de olabilir. Bu tür bir egzersiz kişinin internet uğruna nelerden vazgeçtiğini görmesine ve aslında yapabileceği birçok etkinlik seçeneğinin olduğunu görmesine yardımcı olur.

Danışman, kişiden internet kullanma uğruna yapmayı ihmal ettiği ya da ertelediği aklına gelen her türlü etkinliğin bir listesini yapmasını ve bunları çok önemli, önemli ve az önemli şeklinde bir sıraya dizmesini ister. Kişi bu kaybedilmiş etkinliklerin listesini yaparak aslında internet hayatına girmeden önce nasıl bir yaşamı olduğunu görür. Liste yapıldıktan sonra, kişiye en önemli olarak nitelediği etkinliklerin hayat kalitesini nasıl etkilediği sorulur. Bu egzersiz, kişinin internet kullanma uğruna yaptığı seçimleri gözden geçirmesini ve aslında ne kadar çok seçeneği olduğunu anlamasına yardımcı olur ve eski etkinliklerin ateşini tekrar yakabilir.

7. Destek Grupları: Sosyal destek azlığı problemlili internet kullanımının tedavisinde önemli bir faktördür. Bu tip olumsuz yaşam olayları fark edildiği zaman kişinin sosyal destek ağını geliştirmeye odaklanılmalıdır. Örneğin kişiyi kurslara veya hobileriyle ilgili oluşturulan gruplara gitmesi sağlanabilir.

Bazı kişiler, gerçek hayatlarında sosyal destek sağlayamadıkları için problemlili internet kullanıcısı haline gelebilirler. Özellikle, yalnız yaşayan ve eve bağımlı kişilerde problemlili internet kullanımı görülme riski yüksektir. Araştırmalar, gerçek hayatlarında sosyal destek eksikliği çeken bu kişilerin internetin özellikle chat odaları gibi interaktif işlevlerini uzun süreler boyunca kullandıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, boşanan ya da eşini veya işini kaybedenlerin gerçek hayatlarında yaşadıkları sorunlardan zihinsel olarak uzaklaşabilmek için internete yönelebilecekleri ve sanal ortama gömülerek sorunlarından bir parça kurtulabilecekleri düşünülmektedir. Eğer, değerlendirme esnasında bu tip olumsuz yaşam olayları saptanırsa, tedavi kişinin gerçek hayattaki sosyal destek ağını geliştirme üzerine odaklanmalıdır.

Danışman, kişinin sorunlarına en iyi şekilde cevap verebilecek bir destek grubu bulmasına yardımcı olmalıdır. Kişinin özel hayat koşullarına göre bulunacak bir destek grubu, hastanın benzer sorunları yaşayan insanlarla tanışmasını sağlayarak sanal gruplara problemlili internet kullanımını azaltabilir. Mesela, eğer kişi yukarıda belirtildiği gibi yalnız bir yaşam sürdürüyorsa belki de yerel bir etkileşim grubuna, bekarlar grubuna, seramik kurslarına katılabilir ya da yeni boşanmış biri için bu durumdakilerin gittiği bir grup daha uygun olabilir. Bu kişiler, gerçek bir ilişki kurduklarında hayatlarında eksik olan anlayışı artık internetten sağlama yoluna daha az başvuracaklardır.

Bu tip tedavi grupları özellikle de yetersizlik ve düşük öz-saygı ile baş edebilmek için internete yönelmiş olan problemlili internet kullanıcılarına bir çıkış yolu sağlayabilir. Problemlili internet kullanıcıları için kurulmuş olan bu tedavi grupları, olumsuz duygulara yol açan uyum sağlayıcı olmayan düşüncelerin saptanmasını ve kişilerin internet üzerinden sağladıkları arkadaşlık ilişkilerinin yerine gerçek hayattan arkadaşlar bulmasını sağlayarak sosyal içe çekilmelerini azaltabilir. Son olarak, bu tip destek grupları tıpkı AA (Adsız Alkolikler) gruplarında olduğu gibi kişinin bu geçiş aşamasında yaşayabileceği olumsuz yaşam olayları ile baş etmesine de yardımcı olabilir.

8. Aile Terapisi: Son olarak, özellikle aile ve evlilik ilişkileri internet kullanımına bağlı olarak zarar gören hastalarda aile terapisi yararlı olabilir. Aile terapisinde şu noktalara odaklanılmalıdır:

1. Aileyi problemlili internet kullanımını konusunda eğitme
2. Bağımlılı kişiyi davranışları nedeniyle suçlamalarını azaltma
3. Kişiyi internet üzerinden psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltmiş olan daha öncesine ait ailevi çatışmaların açık bir şekilde konuşulabilmesini sağlama
4. Aileyi problemlili internet kullananan kişinin tedavisine (yeni hobiler edinmesi, uzun bir tatile çıkarılması, problemlili internet kullanan kişinin duygularını dinleyebilme konusunda) yardımcı olmaları için cesaretlendirme.

2.1.2.7.2 Farmakoterapi

Problemlili internet kullanıcılarının önemli bir kısmında bulunan psikiyatrik hastalıklar bazen hastalığın gidişatını kötüleştirdikleri gibi kısmen veya tamamen problemlili internet kullanımının nedeni de olabilir. Bu nedenle altta yatan böyle bir psikiyatrik rahatsızlık varsa öncelikle bunun tedavisinin yapılması gerekmektedir. Temel prensipler genel bağımlılılık tedavisinden çok farklı olmamakla beraber, görülme yaşının kısmen daha düşük olması ve çocuk ve ergenleri özellikle akademik dönemlerinde etkilemesi açısından tedavinin hızlı ve etkin şekilde yürütülmesi ve bu konuda aile ile sıkı işbirliğinin yapılması şarttır. Problemlili internet kullanımını konusunda gerekli bilgilendirmelerin ve uyarıların hem aile hem de çocuklara verilmesi de bağımlılığın önlenmesi açısından önemlidir. Birçok vakada antidepresan

kullanımı var olan depresyon ve anksiyete semptomlarını azaltmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Etkilenmiş kişinin hayatını organize etmek ve internette geçirdiği vakti azaltacak dışsal engeller yaratmak gerekir. Örneğin akşam eve gelir gelmez internet başına geçen bir kişinin eve daha geç gelmesini sağlamak için bir kursa başlatmak, sabah saatlerinde spor yapıyorsa bunu akşama kaydırmak gibi müdahaleler etkili olabilir (Arısoy, 2009b; Öztürk ve diğerleri, 2007).

2.1.3 Siber Zorbalık

2.1.3.1 Siber zorbalık nedir?

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki hızlı gelişmelere ve içinde bulunduğumuz yaşam koşullarına bağlı olarak hemen her alanda bu teknolojilerin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu teknolojilerden özellikle internet ve cep telefonu kullanımı büyük bir hızla artış göstermektedir.

Hemen hemen her kesimin rahatlıkla temin edebildiği bilgi ve iletişim araçlarının dünyanın hemen hemen her yerindeki birden çok kişiyle haberleşme imkanı sağlaması, insanların birbiriyle daha kolay ve düzenli iletişim kurmalarına yardımcı olması, çeşitli konularla ilgili istenilen bilgilere hızlı bir şekilde ulaşmasını ve paylaşımında bulunulmasını sağlaması, çeşitli kültürel deneyimler kazanılmasına vesile olması, ticari ilişkilerin kolaylıkla yürütülmesi gibi birçok faydası bulunmaktadır (David-Ferdon ve Hertz, 2007).

Ancak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı imkanların sınırsız, denetimsiz ve yasaksız kullanımı bazı olumsuzlukların da doğmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzlara örnek olarak, internet bağımlılığı, internette ödev kopyalama, cep telefonları ile kopya alıp verme, internetteki bomba yapımı sayfalarına ulaşım ya da ırkçı/ayırıcı sayfalara ulaşımın kolaylığı, pornografik sayfalar, ya da elektronik temelli iletişim araçları ile gerçekleştirilen cinsel taciz gibi olaylar verilebilir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007).

Bilgi ve iletişim araçları bireyin kimliğini saklamaya olanak vermesi ve iletişimde önemli bir yeri olan sözsüz iletilerin ve kişisel fiziksel özelliklerin algılanmasına olanak tanınamaması nedeniyle iletişim sürecini ve sonuçlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Bargh ve MacKenna, 2004). Ayrıca suç olarak kabul edilen çeşitli yasadışı faaliyetlerin yapılmasını, çocuk ve ergen istismarını kolaylaştırmaktadır (Herring, 2002).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin eğitimde sıklıkla kullanılmaya başlanması, bu teknolojilerin gençler tarafından daha yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının getirdiği en önemli sorunlardan birisinin öğrencilerin okullarda gerçekleştirdikleri zorbaca davranışları sanal ortama taşınmaları olduğu görülmektedir. Bu durum gençler arasında siber zorbalık adı verilen yeni bir zorbalık türünün gözlenmesine yol açmıştır (Arıca, 2009; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Li, 2005).

Alanyazın incelendiğinde araştırmacıların siber zorbalığı internet ortamında elektronik posta, anlık mesajlaşma, bloglar (ağ günlükleri), kişisel web sayfaları veya cep telefonundan kısa mesaj yazarak ya da konuşarak rahatsız edici, zararlı, yazı ya da görüntüleri başkalarına göndermek, kişiler hakkında söylenti çıkarmak, dedikodu yapmak, tehditlerde bulunmak, hakaretler etmek, istenmeyen cinsel içerikli ve saldırganca davranışlarda bulunmak niyetiyle, kasten, tekrarlanabilir şekilde, düşmanca davranışlar göstermek olarak tanımlamıştır (Belsey, 2007; Beran ve Li, 2005; Bhat, 2008; Lacey, 2007; Li, 2006; Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Willard, 2007).

Siber zorbalıkla ilgili araştırmalar incelendiğinde siber zorbalık, online zarar verme, elektronik zorbalık, e-zorbalık, online sosyal saldırganlık, cep telefonu ile mesaj yazma zorbalığı, telefon zorbalığı, siber zarar verme, digital zorbalık ve internet zorbalığı gibi kavramlarla adlandırılmıştır (Hinduja ve Patchin, 2009; Kowalski ve Limber, 2007; Williams ve Guerra, 2007; Wolak, Mitchell, Finkelhor, 2007; Ybarra ve diğerleri, 2007).

Siber zorbaca davranışlar elektronik posta, tartışma grupları, sohbet odaları, anında mesajlaşma, haber grupları, mesaj veya dijital görüntü gönderilmesi yoluyla da iletilebilmektedir. Siber zorbalık olarak adlandırabilecek eylemlere örnek olarak aşağıdakiler verilebilir:

- Nedensiz yere bir kişiyi sohbet odasından atma
- Bir kişinin cep telefonuyla gizlice utanç verici fotoğraflarını çekme
- Birini kötüleyen ya da utandıran web sayfaları hazırlama
- Elektronik posta ya da cep telefonu mesajı ile aşağılayıcı, alay edici, tehditkar, cinsel taciz veya şiddet içeren mesajlar gönderme
- Mağdura ilişkin küçültücü web sayfaları hazırlama.

- Mağdurun web sayfasına ya da bloglarına incitici, küçük düşürücü, tehdit edici mesajlar ya da resimler ekleme
- Kameralı cep telefonu aracılığı ile mağdurların uygunsuz görüntülerini anında internete yönlendirme
- Mağdura ilişkin dedikodular yapma (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Siber zorbalığın en önemli yönlerinden birisini siber zorbanın kimliğini rahatça gizleyebilmesi oluşturmaktadır. Shariff (2008), bilişim ve iletişim teknolojilerinin bireylere sahte hesaplar oluşturarak kendini olduğundan farklı gösterme fırsatı vermesinin, bu tür teknolojileri zorbalar için cazip hale getirdiğini ileri sürmektedir. Siber zorbalıkta kimliğini gizleme imkânının bulunması mağduru rahatsız etmeyi, korkutmayı veya mağdurun kendisini çaresiz hissetmesini amaçlayan siber zorbanın amacına kolaylıkla ulaşmasına, belirli şekilde davranılmasını öngören sosyal normlara uymama konusunda kendisini özgür hissetmesine ve saldırganca davranışları istediği düzeyde sergilemesine yol açmaktadır (Patchin ve Hinduja, 2006).

Willard (2005), siber zorbaların kimliğinin belirsiz olması siber alanda cep telefonu ya da bilgisayar gibi iletişim araçlarını kullanarak tehdit edici, korkutucu, incitici mesajlar gönderen ortaya çıkarılmasını zorlaştırdığını belirtmiştir. Kimliğin rahatlıkla gizlenebildiği siber ortamda siber zorba, dedikodu yayma, iftira atma ve ilişkisel zorbalığı içeren diğer davranışları rahatlıkla gerçekleştirmesine yol açtığı bildirilmiştir (Beckerman ve Nocero, 2003).

Siber zorbalığın diğer bir yönü de siber alanın yeterince denetlenememesinden dolayı siber zorbanın amacına rahatlıkla ulaşması oluşturmaktadır. Sohbet odalarında ve forumlarda mesaj kutularına yazılan mesajlar yöneticiler tarafından denetlenirken bireylerin birbirine gönderdiği kişisel mesajlar bu tür bir denetleme sürecine tabii tutulamamaktadır. Sosyal paylaşım siteleri, anlık mesajlaşma ve elektronik posta aracılığıyla gerçekleşen kişisel iletişimin denetimden yoksun olması, eylemlerine tanık olan herhangi bir kimsenin bulunmaması ve siber zorbanın kim olduğunun belirlenmesinin güç olması siber zorbayı cesaretlendirmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009; Williams ve Guerra, 2007).

Siber zorbalığın başka bir yönü de kısa zamanda birçok kişiye ulaşılabilmesidir. Bilgi ve iletişim araçları ile sınırsız sayıda kişiye ulaşma olanağının bulunması siber

zorbalık davranışların etkisinin de armasına neden olmaktadır. Ayrıca siber zorbanın iletişim araçları vasıtasıyla mağdurla istediği her an ve mağdur nerede olursa olsun onunla iletişim kurma olanağına sahip olması, mağduru her an zorbalığa uğrama tehlikesiyle baş başa bırakmaktadır. Belsey (2007), siber mağdurun evinde dahi siber zorbalığa maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya olması çocuklar için siber zorbalıktan kaçınabilecekleri güvenli bir alanın kalmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan internet ortamı iletişimde önemli bir yeri olan sözsüz mesajların ve kişisel-fiziksel özelliklerin algılanmasını da olanaksız kılmakta, bu nedenle iletişim sürecinde yanlış yorumlamalara ve anlamalara neden olabilmektedir (Bargh ve MacKenna, 2004).

2.1.3.2 Geleneksel akran zorbalığı ve siber zorbalık arasındaki farklılık

Araştırmacılar sanal ortamda meydana gelen zorbalığın bazı unsurlarla geleneksel akran zorbalığından ayrılığını ifade etmişlerdir. Öncelikle siber zorbalığın en önemli yönlerinden birisinin siber zorbanın kimliğini rahatça gizleyebilmesi olduğu belirtilmektedir. Doğrudan fiziksel bir çevrede meydana gelen akran zorbalığında zorbalığa maruz kalanlar kendilerine bu türden davranışlarda bulunanları tanırlarken, sanal ortamda meydana gelen zorbalık olayları zaman zaman anonim olarak meydana gelmektedir. Kimliğin rahatlıkla gizlenebildiği sanal ortamda, dedikodu yayma, iftira atma ve ilişkisel zorbalığı içeren diğer davranışları rahatlıkla gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Beckerman ve Nocero, 2003).

Patchin ve Hinduja (2006), sanal ortamda kimliğini gizleme imkânının bulunması mağduru rahatsız etmeyi, korkutmayı veya mağdurun kendisini çaresiz hissetmesine neden olduğunu belirtirken, zorbalığı yapan kişinin sosyal normlara uymama konusunda kendisini özgür olduğunu düşünmesine ve saldırganca davranışları istediği düzeyde sergilemesine yol açtığını dile getirmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan bireylerin, zorbalığın kimin tarafından yapıldığının bilmelerinin zor olmasından dolayı geleneksel akran zorbalığına göre daha fazla çaresizlik hissedebilecekleri bildirilmektedir (Slonje ve Smith, 2008; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008).

Bazı araştırmacılar, sanal ortamda zorbalık uygulayan bireylerin yaptıkları davranışların karşı taraf üzerindeki fiziksel ve sosyal sonuçlarını görmemelerinden dolayı empati duyamayacaklarını ve yaptıkları zorbalık davranışının sonuçlarıyla

yüzleşmedikleri için benzer davranışlarda bulunmaya devam edebileceklerini iddia etmektedirler (Belsey, 2007; Dehue ve diğerleri, 2008; Slonje ve Smith, 2008; Willard, 2005).

Ayrıca, sanal ortamda meydana gelen zorbalığı tespit etmek, okulun fiziksel çevresinde meydana gelen zorbalığın tespitinden daha zor olduğu için siber zorbalara cezalandırılmaktan korkmamaktadırlar (Belsey, 2007). Üstelik siber zorbalanın farklı isimlerle değişik e-posta hesapları açabilmesi ve sohbet odalarına takma adlar kullanarak girebilmesi, siber zorbalanın kimliğini belirlemeyi ve ebeveynlerin ve okul personelinin siber zorbalığa müdahale etmesini güçleştirmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009).

Shariff (2008), bilişim ve iletişim teknolojilerinin bireylere sahte hesaplar oluşturarak kendini olduğundan farklı gösterme fırsatı vermesinin, bu tür teknolojileri zorbalara için cazip hale getirdiğini ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra siber zorbalıkta zorbanın kimliğini saklamasının oldukça kolay olduğunu ve bu durumun mağdurların yaşadığı travmayı arttırdığını belirtmiştir. Siber zorbalıkta zorbanın kim olduğunu bilmemesi, mağdurla zorba arasında güç dengesizliği oluşturmakta ve siber zorbalığın etkilerinin geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı olmasına yol açmaktadır (Raskauskas ve Stoltz, 2007).

Kowalski ve Limber (2007) ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada siber mağdurların yarısının zorbanın kimliğini bilmediğini bildirmiştir. Ybarra, Mitchell, Wolak ve Finkelhor (2006), siber zorbalık olaylarının %45'inde siber mağdurların, zorbanın kimliğini bildiğini tespit etmiştir.

Siber zorbalığın geleneksel akran zorbalığından ayıran diğer bir fark, geleneksel akran zorbalığına maruz kalan mağdurların zorbaca davranışın meydana geldiği alandan ayrıldıktan sonra zorbalardan kurtulabilmesine rağmen siber mağdurların zorbaca davranışlardan kurtulabilecekleri bir alan bulunmamasıdır. Sanal ortamda zorbaca davranış internet, cep telefonu ve diğer teknolojik araçlar vasıtasıyla gerçekleştiği için mağdur bilgi ve iletişim teknolojilerini kullandığı zaman zorbaca davranışlarla karşılaşabilmektedir. Strom ve Strom, (2005), siber zorbalığın zaman ve mekândan bağımsız olarak her an ve her yerde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.

Ele alınan ikinci unsur ise siber zorba ve mağdur arasındaki güç dengesizliğidir. Okul ortamında zorbalık türünden davranışları uygulayan çocuklar, çoğunlukla bu

davranışlara maruz kalanlardan fiziksel özellikleri açısından (örn. yaş, boy, kilo) daha güçlü bireyler iken; sanal ortamda meydana gelen zorbalık türünden davranışları uygulayan zorbaların kurbanlardan fiziksel anlamda üstün olması gerekmemekte, ancak kimi zaman bilgisayar kullanma becerileri açısından sanal zorbalıkta bulunan kişiler daha üstün olabilmektedir. Öte yandan, sanal ortamda kimliğin kolaylıkla gizlenebilmesi, zorbalara ayrı bir üstünlük sağlamakta ve bu davranışlara maruz kalan bireylerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Li, 2008; Smith ve diğerleri, 2008).

Siber zorbalığı geleneksel akran zorbalığından ayıran diğer bir nokta ise siber zorbalıkta kısa zamanda birçok kişiye ulaşılabilmesidir. Elektronik araçlarla sınırsız sayıda kişiye ulaşma olanağının bulunması siber zorbalığın kontrolünü güçleştirmekte ve olaya birçok kişinin tanık olması siber mağduru yaşadığı acıyı arttırmaktadır. Ayrıca siber zorbanın iletişim araçları vasıtasıyla mağdurla istediği her an ve mağdur nerede olursa olsun onunla iletişim kurma olanağına sahip olması, siber mağduru sürekli zorbalığa uğrama tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Belsey, 2007; Kowalski ve Limber, 2007). Siber zorbalıkta zarar verici mesajların ve görüntülerin çok kısa sürede birçok kişiye ulaştırılabilmesinin siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan daha tehlikeli hale getirdiğini ifade edilmektedir (Bauman, 2007).

Shariff (2008), siber zorbalık içeren materyalin siber ortamda bir kere paylaşılmasının milyonlarca insanın söz konusu materyale ulaşması için yeterli olmakta ve özellikle web siteleri, sosyal paylaşım siteleri gibi siber ortamlarda siber zorbalık içeren materyal sürekli biçimde diğer insanların erişimine açık halde tutulabileceğini vurgulamıştır. Geleneksel zorbalıkta zorba mağdura sadece sınıfta, otobüste veya kafeteryada ulaşabilirken siber zorbalıkta zorba, günün her saatinde mağdura ulaşabilme olanağına sahiptir.

Son olarak geleneksel akran zorbalığında genellikle öğretmenler, idareciler, ebeveynler ve diğer yetişkinlerin daha kolay denetleyebileceği ortamlarda meydana gelirken, sanal ortamda meydana gelen zorbalık türünden davranışlar siber alanın yeterince denetlenememektedir. Sohbet odalarında ve forumlarda mesaj kutularına yazılan mesajlar yöneticiler tarafından denetlenirken bireylerin birbirine gönderdiği kişisel mesajlar bu tür bir denetleme sürecine tabii tutulamamaktadır. Sosyal paylaşım siteleri, anlık mesajlaşma ve elektronik posta aracılığıyla gerçekleşen

kişisel iletişimin denetimden yoksun olması, eylemlerine tanık olan herhangi bir kimsenin bulunmaması ve siber zorbanın kim olduğunun belirlenmesinin güç olması siber zorbayı cesaretlendirmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009; Williams ve Guerra, 2007).

2.1.3.3 Siber zorbalık ve ilişkili etmenler

2.1.3.3.1 Siber zorbalık ve cinsiyet

Cinsiyet, siber zorba ve mağdur olma ile ilişkisini inceleyen araştırma sonuçları tutarsız bulgular ortaya koymaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda, kızların siber ortamda zorba olma oranlarının (Agatston ve diğerleri, 2007; Campfield, 2008; Willard, 2005; Wolak ve diğerleri, 2007), diğer araştırmalarda mağdur olma oranlarının (Dehue ve diğerleri, 2008; Li, 2007a; Smith ve diğerleri, 2008) ve bir diğer araştırmada ise hem zorba hem de mağdur olma oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Campbell, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Smith ve diğerleri, 2008; Ybarra ve diğerleri, 2007) saptanmıştır.

Syts'nin (2004) 14-18 yaşları arasındaki lise öğrencilerine yönelik yaptığı araştırmada, kızların %37'sinin, erkeklerin de %28'nin siber zorbalığa dahil oldukları tespit edilmiştir. Topçu (2008) tarafından 13–21 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir başka araştırmada, kızların %8'nin bir kere, %40'nın ise tekrarlı olarak siber zorbalığa dahil olduklarını belirtirken, erkeklerin %7'si bir kere, % 58'nin ise tekrarlı olarak siber zorbalığa dahil olduklarını ifade etmiştir.

Ponsford (2007), kızların daha çok kendilerine açılan sırları diğerlerine ifşa ederek, siber ortamda bireyler hakkında dedikodu uydurarak, bireylerin kişiliğine ve cinsel kimliğine saldırarak, bireylere güvenilmez olduğu şeklinde ifadelerde bulunarak siber zorbalıkta bulunduğunu bildirmiştir. Blair (2003), kızların akranlarıyla iletişim kurmak için hem elektronik posta yoluyla hem de cep telefonu yoluyla mesaj göndermeyi daha fazla kullandıkları, bu nedenle kızların siber zorbalığa daha fazla dahil olduğunu vurgulamıştır. Keith ve Martin (2005), kızların daha çok siber zorbalık yapmalarının gerekçe olarak siber zorbalığın “ilişkisel” türdeki geleneksel zorbalığa benzemesini göstermektedir. İlişkisel tür zorbalık, bir hakkında dedikodular ya da olumsuz söylentiler yaymak, birini gruba ya da etkinliklere almamak, onu dışlamak gibi eylemleri içermektedir.

Erkeklerin zorbalığa daha fazla dahil olduklarına ilişkin bulgular ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır. Erkeklerin siber zorbalıkta bulunma oranlarının (Arıcak ve diğerleri, 2008; Arıcak, 2009; Burnukara, 2009; Dehue ve diğerleri, 2008; Dilmaç, 2009; Erdur-Baker, 2010; Kowalski ve Limber, 2007; Li, 2006; 2007b; Slonje ve Smith, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2007; Vandebosh ve Van Cleemput, 2008; Ybarra, 2004), mağdur olma oranlarının (Katzner, Fetchenaur ve Belschak, 2009; Ybarra ve diğerleri, 2007) ve hem siber zorba hem de siber mağdur olma oranlarının kızlardan daha yüksek olduğu (Burnukara, 2009; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Kocaşahan, 2012; Li, 2007b; Popovic-Citic, Djuric ve Cvetkovic, 2011; Sarak, 2012; Serin, 2012; Smith ve diğerleri, 2008) görülmüştür.

Ayas ve Horzum (2012), erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığı görülmesine rağmen bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını, siber zorbalık yapma oranları incelendiğinde ise erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla siber zorbalık yaptıklarını ve bu farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğunu bulmuştur. Çetinkaya (2010), ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde yaptığı araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptıklarını ve daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını gözlemlemiştir.

Diğer taraftan, bazı araştırmalarda siber zorbalığa dahil olma açısından erkek ve kızlar arasında anlamlı farklılıklar olmadığı göze çarpmaktadır (Beran ve Li, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Syts, 2004; Topçu ve Erdur-Baker, 2007; Williams ve Guerra, 2007; Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Yukarıda özetlenen bulgulardan da anlaşılacağı üzere, araştırmacılar arasında cinsiyete göre, siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık yapma açısından henüz üzerinde görüş birliği olmadığı görülmektedir.

2.1.3.3.2 Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve siber zorbalık

İnternet ve cep telefonu gibi bilgi ve iletişimi teknolojileri, çağımızda her insanın hayatında vazgeçilmez bir araç olarak yerini almıştır. Bu yer alma sürecinde bireylerin diğerleriyle olan iletişim ve etkileşim şekilleri, sanal ortama da taşınmış ve bireylerin sanal ortamda daha çok vakit geçirmelerine neden olmuştur. Sanal ortamda daha çok vakit geçiren ergenlerin birbirleriyle zararlı bir şekilde iletişim kurup

kurmadığı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla sanal ortamda ergenlerin zorbalığa dahil olmaları ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım örutüleri arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmaların sayısı giderek artmaktadır.

10-17 yaş arası çocuk ve ergenlerle yapılan bir araştırmada siber zorbalık türünden davranışlar uygulayanların %64'ünün interneti haftada 4 gün veya daha fazla kullandıkları, yarısından fazlasının internet kullanım becerilerini iyi düzeyde değerlendirdikleri ve günlük internet kullanım sıklığının siber zorbalığı uygulama olasılığının artmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Yapılan bir başka araştırmada internet kullanma becerilerinin çok iyi düzeyde olduğunu düşünen gençlerin zorba-mağdur olmalarının 2,5 kat daha olası olduğu bulunmuştur. Günlük internet kullanım sıklığına bakıldığında ise, günde 3 saat veya daha fazla kullananların zorba olmayla karşılaştırıldığında, zorba-mağdur olmalarının 2,5 kat daha olası olduğu bulunduğu gözlenmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004a).

Benzer şekilde, mağdurların büyük çoğunluğu, zorbaların ise tamamı haftada en az bir kez bilgisayar kullandıklarını belirtirken (Li, 2007a). Smith ve diğerleri (2008), interneti daha sık kullanan ergenlerin siber zorbalığa maruz kalma açısından daha fazla risk altında olduklarını bildirmişlerdir. Yapılan bazı araştırmaların sonuçları da internet temelli iletişim araçlarının kullanımı ile hem siber zorba hem de siber mağdur olma arasında ilişki bulunduğunu tespit etmiştir (Burnukara, 2009; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Juvonen ve Gross, 2008; Topçu, 2008).

Erdur-Baker ve Tanrikulu (2010), internette tanışılan birisiyle yüz yüze buluşmak, uygunsuz web sitelerine girmek ve MSN, Facebook, Youtube gibi çeşitli siber ortamlardaki kişisel sayfalara erişimi sağlayan kullanıcı isimlerini ve şifreleri başkalarıyla paylaşmanın riskli internet davranışları olduğunu dile getirmiştir. Benzer bir araştırmada Eroğlu (2011), siber zorbalık ve siber mağduriyetin en önemli yordayıcısının riskli internet davranışlarının olduğunu rapor etmiştir. Benzer bir çalışmada, erkek öğrencilerde internet bağımlılığının siber zorba, siber kurban ve siber zorba/kurban olma olasılığını arttırdığını tespit edilmiştir (Peker ve Eroğlu, 2010).

2.1.3.3.3 Siber zorbalığın paylaşılması

Siber zorbalığın paylaşılması ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bazı çalışmalarda siber mağdurların siber zorbalığa maruz kalma durumunu başkalarıyla paylaşmadığı görülmektedir. Yapılan bir araştırmada mağdurların siber zorbalığı paylaşmada isteksiz davrandıklarını belirlenmiştir (Agatston ve diğerleri, 2007). Willard (2007), siber mağdurların, siber zorbalığa maruz kalma durumlarını, zorbanın intikam almasından, ebeveynlerinin yaptıkları davranışları fark edip kendilerini cezalandırmasından korktukları için bu durumu başkaları ile paylaşmaktan çekindikleri şeklinde açıklamaktadır.

Yapılan bazı araştırmalarda ise siber mağdurların siber zorbalığa maruz kaldıkları zaman bu durumu başkalarıyla paylaştıklarını göstermektedir. Wolak ve diğerleri (2007), siber zorbanın kimliğinin siber mağdur tarafından bilindiği durumlarda, siber zorbalığın başkalarıyla paylaştığını, siber zorbanın kimliğinin bilinmediği durumlarda ise paylaşılma oranının düştüğü ve bu durumların hiçbirisine öğretmenlerin veya ebeveynlerin müdahale etmediğini belirtmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan kişilerin bu olayı arkadaşları, öğretmenleri ve aileleri ile paylaştıkları görülmüştür (Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008).

Agatston ve diğerleri (2007), siber mağdurların, maruz kaldığı zorbalığı ancak durum tehdit edici bir boyuta geldiğinde başkalarıyla paylaştığını ve bu süreçte bile internete girmelerinin kısıtlanacağına ilişkin kuşkular taşıdıklarını saptamıştır.

2.1.3.4 Siber zorbalığın türleri

Siber zorbalık farklı biçimlerde ortaya konabilir (Willard, 2005). Bunlar aşağıdaki şekilde örneklerle verilmiştir:

2.1.3.4.1 Kışkırtma (Flaming): Bir kişiye ya da gruba yönelik kızgın, kaba, müstehcen mesajlar göndermek.

2.1.3.4.2 Tehdit Etme (Cyberstalking): Defalarca yinelenen, kişinin gözünü korkutucu, şiddetli, acı verici ve iftira içeren tehditlerle tacizde bulunma.

2.1.3.4.3 İftira (Denigration): Bir kişi hakkında başka kişilere onun ismine veya arkadaşlığına zarar verecek doğru olmayan, utandırıcı, acımasız sözler veya bunlara benzer online materyaller göndermek.

2.1.3.4.4 Başka Bir Kimliğe Bürünme (Impersonation): Bir bireyin şifresini kırarak hesabına girme ve diğer bireylere onun adına onu sıkıntıya sokacak, arkadaşları arasındaki saygınlığını kaybetmesine yol açacak ve kendini kötü hissetmesine yol açacak mesajlar göndermek.

2.1.3.4.5 Açığa Çıkarmak (Outing): Bir kişi ile ilgili gizli veya utandırıcı bilgileri ya da doğru olmayan bilgileri başkalarına göndermek.

2.1.3.4.6 Dışlama (Exclusion): Birini bile bile ve acımasızca bir online gruptan çıkartmadır.

2.1.3.4.7 Siber Taciz (Harassment): Bir kişiye sürekli olarak e-mail ya da metin mesajı ile çirkin, kaba ve aşağılayıcı mesajlar göndermedir. Ülkemizde yapılan araştırma bulgularına göre karşılaşılan en yaygın siber zorbalık yolları, sohbet odasından birisini atma, sohbet odasında birine yönelik hakaret etme ve web-cam aracılığı ile yapılan görüşmeleri karşıdaki kişiye fark ettirmeden başkalarına izletme gelmektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Topçu ve Erdur-Baker, 2007).

2.1.3.5 Siber zorbalık araçları

Araştırmacılar sanal ortamda meydana gelen zorbalık türünden davranışların en sık sohbet odası, anında mesajlaşma, cep telefonu ile arama veya mesaj gönderme fotoğraf, video klip gönderme ve web sitesi oluşturma (Beran ve Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008; Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve diğerleri, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004a, Ybarra ve diğerleri, 2006) ile yapıldığını vurgulamışlardır.

2.1.3.5.1 Anlık mesajlaşma

İnternet aracılığı ile yapılan eş zamanlı konuşmada her iki tarafta aynı zamanda çevrimiçi olup, karşılıklı mesajlaşmasıdır anlık mesajlaşma sadece üyeler olarak

bilinen ve listeye kaydedilmiş arkadaşlar arasında gerçekleşebilir. Kullanıcılar aynı anda birden fazla konuşma penceresini yönetebilirler. Kullanıcılar listedeki diğerleri dışında istedikleri arkadaşlarını mesajlaşmaya davet edebilirler (Willard, 2007).

Bhat (2008), anlık mesajlaşmanın kimliği gizlemek için uydurma profiller gönderme, arkadaş grubunu bloke etme ya da büyük bir insan topluluğuna bir kişinin anlık iletisini gönderme gibi değişik amaçlar için kullanılabileceğini ifade etmiştir. Willard (2005), anlık mesajlaşma, iki kişi mesajlaşırken bir tarafın diğer tarafın iradesi dışında bunu kopyalayabilmesi ve bir başkasına gönderebilmesi olarak belirtmiştir.

2.1.3.5.2 Telefon

Ybarra ve Mitchell (2004a), siber zorbalık davranışında telefonun insan gruplarını utandırma ya da acı vermek amacıyla mesaj, resim ve video klip gönderme; resim ve videolar mağdurun rızası olmadan yayınlama ve cep telefonu ile tehdit etme şeklinde kullanılabilceğini ifade etmiştir.

2.1.3.5.3 Sohbet (chat) odaları

Sohbet odaları, eş zamanlı yazılı konuşmaların gerçekleştiği odalardır. Burada yapılan sohbetler odadaki herkese açıktır. Sohbet odasındaki bir kişi, diğerlerini sohbete davet ederken istediklerini de sohbet dışında tutabilmektedir (Bauman, 2007).

Sohbet odalarında herkes gerçek kimliğini gizleyebilir ve sonuçlarına bakmaksızın aklına gelen her şeyi söyleyebilir. Bu odalarda bireyler kendi arkadaş grubunu kurabilirler (Hinduja ve Patchin, 2009). Bhat (2008), sohbet odalarını ziyaret edenlerin etmeyenlere göre önemli duygusal sıkıntı ve stres içinde olduklarını, sigara, alkol, uyuşturucu maddeler gibi riskli davranışları sergilemeye, tecavüz mağduru olmaya ve evden uzaklaşmaya daha yatkın olduklarını dile getirmiştir.

2.1.3.5.4 E-posta

E-posta esnekliği, kullanım kolaylığı ve gücü ile internetin sağladığı, en çok kullanılan eş zamanlı olmayan iletişim türüdür (Odabaşı ve diğerleri, 2007). E-posta, mesaj göndermek için kullanılmaktadır ve gençler kadar yetişkinler tarafından da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. E-posta, saldırı mesajları göndermek, taciz etmek ve rol yaparak başkasına acı vermek için kullanılabilir (Bauman, 2007). Siber

zorbalara e- posta kullanarak bir kişinin rahatsız olabileceği bilgileri anında birçok insana iletebilir. Çabuk bir şekilde diğer insanlara gönderilebilme özelliğinden dolayı kişi üzerinde yıkıcı etkileri olabilir (Bhat, 2008; Hinduja ve Patchin, 2009).

İnsanların birbirlerine gönderdikleri elektronik postalarda kişisel bilgiler, sadece maili gönderdiği kişinin bilmesini istediği sırlar, ailevi bilgiler, özel konular, iş ile ilgili gizli bilgiler veya aşk hayatına ilişkin konular yer alabilmektedir. Bu e-postalar sadece gönderen ve e-postayı alan kişiyi ilgilendirmektedir. Bu kişilerin rızası dışında üçüncü bir şahsın ya da kurumun o mailleri gizlice ele geçirmesi özel hayatın gizliliğini ihlal edeceği için suç sayılmaktadır. Bu durumun suç olduğu bilinmesine rağmen birçok kişi farklı yöntemlerle istediği kişinin e-mailine ulaşabilmektedir. Bazı kişiler ise o bilgilere ulaşmakla kalmayıp kişinin e-posta adresini ele geçirmekte ve bir daha o adresin kullanılmamasına neden olmaktadır (Kalaman, 2011).

2.1.3.5.5 Sosyal ağ siteleri

Sosyal Ağ Siteleri bireylerin profil oluşturmalarına izin veren, farklı kişilerle bağlantı paylaşımında bulunan kişilerin listesini ve bu kişilerin bağlantılı olduğu diğer kişilerin listesini gösteren web tabanlı hizmetlerdir. Bu sosyal paylaşım ağlarının temel çıkış noktası hem mevcut toplumsal bağların sürdürülmesini hem de yeni bağlantıların kurulmasını desteklemektir. Son dönemde ara yüzeyleri daha da geliştirilen Facebook, MySpace, Orkut, Kontakte ve Friendster gibi dünya genelinde yaygın bir şekilde kullanılan sosyal paylaşım ağları kullanıcılarına birçok yeni uygulama sunmaktadır (Toprak ve diğerleri, 2009).

En popüler sosyal ağ sitelerinden biri Randi Zuckerberg tarafından Harvard Üniversitesi'nde okuyan öğrencileri arasında bilgi ve resim paylaşımını sağlamak amacıyla 4 Şubat 2004'te kurulan facebook sitesidir. Bu site, sohbet etmek mesaj yollamak, film ve fotoğraf göndermek, dosyaları paylaşmak, oyun oynamak vb. amaçlarla kullanılmaktadır ve milyonlarca insana ulaşma imkânı sağlamaktadır (<http://www.facebook.com.tr>,2012).

Dünya genelinde facebook üye sayısının bir milyara yaklaştığı belirtilmektedir. Dünyanın en yaygın sosyal paylaşım sitelerinden facebook'un Türkiye'deki kullanıcı sayısı yaklaşık olarak 31 milyondur. Nüfusunun yüzde 41'i facebook kullanıcısı olan Türkiye, dünya genelinde yedinci sırada yer alırken Avrupa'da ise Birleşik Krallıktan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de facebook kullanıcı profilleri

incelendiğinde ise en yaygın grup 18-24 yaş aralığında olduğu dikkat çekmektedir. Kullanıcılar arasında 18-24 yaş aralığındaki 10 milyon 311 bin 550 kişi yani yüzde 34'lük bir kesim facebook kullanırken, 25-34 yaş aralığı yüzde 28, 35-44 yaş aralığı ise yüzde 12 olarak görülmektedir. Facebook kullanıcı profilleri arasında 55 yaş üzeri ise yüzde 1'lik bir dilimi oluşturmaktadır. Türkiye'deki facebook kullanım profilinin cinsiyete göre dağılımında ise erkeklerin bariz bir üstünlüğü bulunduğu gözlenmektedir. Kullanıcıların yüzde 63 gibi büyük bir çoğunluğunu erkekler oluştururken kadınlar ise yüzde 37'sinin facebook hesabı bulunmaktadır (<http://www.socialbakers.com/2012>).

Diğer bir popüler sosyal ağ sitesi de 2006 yılında kurulan twitter'dır. Twitter kullanıcılarına "tweet" olarak bilinen güncellemeleri okuma ve bu güncellemelere cevap gönderme olanağı sağlayan ücretsiz bir sosyal ağıdır. "Tweet"ler kullanıcının profilinde ve takipçi (follower) dediğimiz kullanıcının sayfasını takip etmek isteyenlerin profilinde görülen 140 karaktere kadar yazma olanağı veren metne dayalı postalardır. Twitter kullanıcılarına internet aracılığı ile konuşma olanağı sağlayan bir platformdur. Türkiye 2012'de twitter kullanmaya 3.9 milyon kişiyle başlamış ve yıl sonunda da bu sayını yaklaşık 13 milyona ulaştırmıştır (<http://www.sabah.com.tr>, 2012).

Facebook'a üye olan kişilerin bilgileri, fotoğrafları, videoları ve mesajları gibi özel bilgileri kullanıcılar tarafından da ele geçirilebilmektedir. Eğer fotoğrafı, videoyu ya da diğer bilgilerini yükleyen kullanıcı gerekli gizlilik ayarlarını yapmamış ise diğer kullanıcılar bu bilgilere ulaşabilmekte ve bu fotoğraf ya da diğer bilgileri kendi bilgisayarlarına yükleyebilmektedir. Daha da vahimi kötü niyetli kişiler tarafından ele geçirilen bu fotoğraflar ya da videolar porno sitelerinde reklam amaçlı yayınlanabilmektedir. Kullanıcı facebook'ta gizlilik ayarlarını yapmış olsa dahi hackerler tarafından bu fotoğraf ya da videolara ulaşmak mümkün olabilmektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse plajda arkadaşlarıyla bikiniyle fotoğraf çektiren bir bayanın çektiği bu fotoğraf arkadaşının bu fotoğrafı facebook'a yüklemesiyle birçok kişi tarafından görülebilmektedir. Facebook'ta bu ve bunun gibi sayısız olay yaşanmakta ve bu olayların bazıları mahkeme salonlarına taşınmaktadır (Kalaman, 2011).

Bu gizlilik ihlali bağlamda tartışılmakta olan bir diğer konu ise, güven konusudur. Çevrimiçi bilgisayar ortamında güvenlik konusunun en çok tartışılan konulardan biri

olduğu göz önünde bulundurulduğunda, insanların kişisel bilgilerini, özel hayatlarını ortaya koydukları sosyal ağlara ve bu sosyal ağlarda yer alan kişi ve firmalara güvenip güvenmedikleri de sosyal paylaşım ağları incelenirken ele alınması gereken bir diğer boyut olarak ortaya çıkmaktadır (Durmuş, Kılıç, Yurtkoru ve Ulusu, 2010).

2.1.3.5.6 Bloglar (Web günlüğü)

Bloglar, bir sayfa üzerinde tarihe göre ters sırada listelenmiş içeriklerden oluşan Web sayfaları olarak tanımlanır. Blog yazarı kolay bir şekilde bir başlık ve içerik metni yazarak yeni bir konu oluşturabilir ve oluşturduklarını bütün internet kullanıcılarıyla paylaşabilir. Bloglara yazılan yorumlar sayesinde yazarlar ve okuyucular arasında bir etkileşim oluşabildiği gibi okuyucuların birbirleriyle fikir alışverişi yapmaları da sağlanabilir. Blog kayıtlarına resim, video ve kullanıcı anketi gibi çok çeşitli içerikler eklenebilir. Ayrıca bu içerikleri okuyanların bunlara zalimce ve acımasızca yorum yapmaları da mümkündür. Bloglar siber zorbaların başkaları hakkındaki sırları, düşünceleri ve yorumları gönderebileceği bir platformdur (Bauman, 2007).

Siber zorbalar blogları, bireyleri veya grupları utandırmak, onlarla alay etmek veya onlara saldırmak amacıyla kullanılabilir. Siber zorbalar, sınıf arkadaşlarının görünüşü, zekâsı, sağlığı ve cinsel tercihleri hakkındaki yorumları bloglar aracılığıyla yayınlatabilmektedir (Bhat, 2008).

2.1.3.5.7 Forumlar

Özel bir konu alanı ilgilenen insanların birbirleri ile konular üzerinde tartışabildiği, fikir alışverişinde bulunabildiği, birbirlerinin sorunlarına çözüm önerileri sunabildikleri eş zamanlı olmayan iletişim ortamlarıdır. Forumlara katılabilmek için form kurallarını kabul ederek, üye olmak gerekir ve genellikle bu üyelik ücretsizdir. Üyelik işlemi bir takma ad ile yapılır. Üye olunan foruma takma ad ve şifre yazılarak giriş yapılır. Üye olunmadan da formlara giriş yapılabilir, ancak bu durumda yapılabilecek işlemler sınırlıdır (Odabaşı ve diğerleri, 2007).

Bu iletişim aracıyla siber zorba diğer kişilerin düşünceleriyle alay edebilir, onları aşağılayabilir, tehdit edebilir ve zararlı mesajlar gönderebilir. Siber zorbalar aynı zamanda forum alanlarında bir grubun veya kişinin saygınlığını azaltmak için iftira da atabilirler.

2.1.3.5.8. Web siteleri

Bir diğerk siber zorbalık aracıda web siteleridir. Web sitelerinde bir kişinin hoşlanmayacağı resimleri izinsiz yŸklenebilir ve fiziksel kusurlarını başkalarının gŸrmesi sağlanabilir. Siber zorbalar, başkalarının ilgisini çekmesi için zorbalık yaptıkları kişi veya kişiler hakkında video klip yayımlama, sesini, kişinin fiziksel özelliklerini aşağılayıcı ve küçük dŸřürücü bir biçimde gŸsterebilirler (Hinduja ve Patchin, 2009).

Web siteleri, genellikle bir ana sayfadan, metinden ve resim, fotoğraf gibi diğerk belgelerden oluşmaktadır. Bir web sitesi, bir kişi, kuruluş veya bir organizasyon tarafından kurulabilir. Web sitelerinin yayınlanabilmesi için sitenin ve sitede bulunan resim, müzik gibi verilerin sunucu adı verilen gelişmiş bilgisayarlarda depolanmasını içeren barındırma hizmetini (hosting) almak zorunludur. Başlıca barındırma hizmeti veren siteler; Tripod, Angelfire ve Geocities'tir (Bhat, 2008).

Web siteleri aracılığıyla gerçekteştirilen siber zorbalıkta, mağdurun çoğunlukla web sitesini kimin kurduğunu bilmediği gŸrŸlmektedir. Bu tür durumlarda çoğunlukla web sitesini yayından kaldırması için barındırma hizmeti veren sitelerle iletişime geçilmesi önerilirken, birçok barındırma hizmeti veren sitenin web siteleri aracılığıyla gerçekteştirilen siber zorbalığı dŸřüncelerin özğürce ifade edilmesi olarak değerlendirdiği göze çarpmaktadır (Eroğlu, 2011).

Kişilerin özel hayatlarının web sitelerinde yapılan yayınlarla ihlal edilmesi kişilik haklarının ihlali konusunda önemli bir yer tutar. Web sitelerinde vuku bulan bazı olaylar kişinin aile hayatına ya da sır alanına tecavüz edici nitelikte olabilmektedir. Örneğin; bir web sitesinde, kişinin video ya da fotoğraflarının onun rızası dışında yayınlanması, kişinin kişisel bilgilerinin ifşa edilmesi, kişinin sırlarının açıklanması, kişilerin şahsına ya da yakınlarına küfür edilmesi, tehdit içerkli yayın yapılması, kişinin reklam malzemesi olarak kullanılması gibi durumlar doğrudan kişinin kişilik hakkını ihlal etmektedir (Kalaman, 2011).

2.1.3.5.9 Bluetooth zorbalığı

Bluetooth Zorbalığı, belirli bir alan içindeki herkese cep telefonu aracılığı ile metin mesajı gönderilen bir zorbalık türüdür. Nereden geldiği bilinmeyen bir kaynaktan birisinin bir odadaki, bardaki ya da benzer yerlerdeki mahcup edici bilgilerinin başkalarına dağıtılmasını içerkir. Belli bir bölgedeki herkese cep telefonları

aracılığıyla mesajlar veya dosyalar göndermek için bluetooth özelliğinin kullanılması yoluyla yapılan ve aynı anda birden fazla kişinin etkilendiği bluetooth zorbalığını siber zorbalığın yeni alt türleri olarak ele almışlardır (Smith ve diğerleri, 2008).

2.1.3.6 Siber zorbalığın etkileri

Siber zorbalığın ergenler üzerindeki konusunda henüz çok sayıda araştırma bulunmamakla beraber, yapılan sınırlı sayıdaki çalışma siber zorbalığın olumsuz etkilerine dikkati çekmektedir. Mitchell ve diğerleri (2008) siber mağdurların depresyona girmeye, suç işlemeye ve madde kullanmaya daha eğilimli olduğunu bildirmiştir. Ybarra (2004) siber mağdurların %13'ünün majör, %17'sinin ise minör depresyon geçirdiğini tespit etmiştir. Ybarra ve diğerleri (2007), siber zorbalığa maruz kaldığını bildiren beş ergenden ikisinin depresyon semptomları gösterdiklerini gözlemlemiştir.

Arıca (2009) tarafından yapılan çalışmada, siber zorba olmayı düşmanca duygular ve psikotikliğin, siber mağdur olmayı kişilerarası duyarlılığın ve psikotikliğin yordamakta olduğu bulunmuştur. Raskauskas ve Stoltz (2007) tarafından yapılan çalışmada siber zorbalığa maruz kalan kişilerin üzgün olma, çaresizlik ve depresif duygular hissettiği saptanmıştır.

Beran ve Li (2005), siber zorbanın mağdurun üstünde kontrol kurmasının mağdurun korku yaşamasına ve kendini çaresiz hissetmesine yol açtığını bulgulamıştır. Patchin ve Hinduja (2006), siber zorbalığa maruz kalan üç çocuktan birinin bu olaydan kötü etkilendiklerini ve hayal kırıklığı yaşadıklarını, kendilerini üzgün ve sinirli hissettiklerini rapor etmiştir. Bir başka çalışmada, siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin yarısından fazlasının kendilerini kızgın ve yaklaşık üçte birinin üzgün ve kırgın hissettikleri belirlenmiştir (Beran ve Li, 2005).

Ybarra ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışmada siber zorbalığa maruz kalan gençlerin yaklaşık üçte birinin duygusal stres yaşadığı saptanmıştır. Çalışmada ayrıca siber mağdurların üçte birinin kendileriyle ilgili kişisel bilgilerinin başkasına gönderilmesinden veya sanal ortamda yayınlanmasından ötürü utanç duyduklarını ve kendilerini tehdit altında hissettiklerini rapor edilmiştir. Şahin, Sarı, Özer ve Er (2010) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada siber mağdur kızların ve erkeklerin ortaklaşa yaşadığı tek duygunun öfke olduğu,

üzüntü ve aşağılanmışlık duygusunun sadece kızlarda, nefret ve intikam isteğinin ise sadece erkeklerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorba/mağdurların günde en az üç saat internet kullandığı, internet kullanma konusunda kendilerini yeterli gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Ergenlerle yapılan bir diğer çalışmada, sanal ortamda zorbalıkta bulunanların %37'sinin geçen yıl içinde suça yönelik davranışlarda buldukları bildirilmektedir. Bu davranışların dağılımına bakıldığında, gençlerin %26'sının alkol ve %23'ünün sigara kullandıkları, % 44'ünün problemlili davranışlar sergiledikleri görülmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Shariff (2008) siber mağdurun, zorbanın kimliğini bilmemesine ve siber zorbalığın yalnızca çevrimiçi ortamda gerçekleşmesine rağmen siber mağdurun okul ortamındaki öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Raskauskas ve Stoltz (2007), siber mağdurların, siber zorbalıktan dolayı kendisini kötü ve çaresiz hissettiğini ve okula gitmekten korktuğunu belirtmiştir. Willard (2007) siber zorbalığın, siber mağdurun duygusal ve sosyal iletişimini olumsuz etkilediğini, arkadaşlık kurmada güçlük yaşamasına neden olduğunu, sınıf arkadaşlarıyla iletişim kurmada zorlanmasına yol açtığını ve siber mağduru yalnızlığa ittiğini bildirmiştir.

Beran ve Li (2005), siber zorbalığa maruz kalan mağdurların üzüntü, öfke ve kaygı yaşadıklarını, bunun sonucunda da derslere yoğunlaşamadıklarını, okul başarısının düştüğünü ve devamsızlık yaptıklarını rapor etmiştir. Siber zorba ve mağdurların akademik başarıları incelendiğinde, siber mağdurların %48'inin akademik başarılarının ortalamanın üzerinde olduğu, %50'sinin ortalama başarıya sahip olduğu, %2'sinin de ise başarısının ortalamanın altında olduğu bulgulanmıştır. Siber zorbalıların ise yaklaşık %35'inin akademik başarılarının ortalamanın üzerinde olduğu %60'ının ortalama başarıya sahip olduğu ve %5'nin başarısının ortalamanın altında olduğu gözlenmiştir (Li, 2005).

Kowalski ve Limber (2007), siber mağdurlar ve zorba/mağdurlar, kendilerine en çok okul arkadaşlarının siber zorbalık uyguladığını ortaya çıkarmıştır. Benzer bir araştırma da siber mağdurların en çok kendi sınıflarındaki veya kendileriyle aynı yaşta fakat farklı sınıflardaki öğrenciler tarafından siber zorbalığa maruz bırakıldığı bulunmuştur (Smith ve diğerleri, 2008). Agatston ve diğerleri (2007), siber zorbalığa maruz kalanların okula silah getirme davranışlarının sekiz kat daha arttığını

belirtmiştir. Ybarra ve diğerleri (2007), siber mağdurların okuldan kaçma, disiplin cezası alma ve okula silah getirme gibi davranışlar gösterdiğini saptamıştır.

Siber zorbalık gerek siber zorbalar, gerekse siber mağdurlar üzerinde birçok önemli soruna yol açmaktadır. Ybarra ve Mitchell (2004b), siber mağdurların yaklaşık yarısının ebeveyniyle duygusal bağlarının yetersiz olduğu ve ebeveyniyle duygusal bağlarının yetersiz olmasının siber zorbalık yapmayı üç kat arttırdığını rapor etmiştir. Wolak ve diğerleri (2007) siber mağdurların aileleriyle sık sık çatışma yaşadıklarını, kişilerarası ilişkilerde zorbalığa maruz kaldıklarını, saldırganca davranışlar sergilediklerini ve sosyal ilişkilerinde problemler yaşadıklarını ifade etmiştir. Ybarra ve Mitchell (2004a) siber zorba/mağdurların ebeveynleriyle duygusal bağlarının yetersiz olduğunu, sanal ortamdaki etkinliklerinin ebeveynleri tarafından yeterince denetlenmediğini ve internet dışındaki ortamlarda da mağduriyet yaşadıklarını bildirmiştir.

2.2 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.2.1 Değerler ve Eğitimi İle İlgili Araştırmalar

2.2.1.1 Değerler ve eğitimi ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar

Ülkemiz de değerler eğitiminin okullarda uygulanmaya başlanması ve öğrencilere değerler kazandırma çalışmaları son yıllarda artmaktadır. Yapılan çalışmalarda farklı yaklaşımlar kullanılarak öğrencilere değerler kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların ilk örneklerinden biride Dilmaç (1999) tarafından yapılmıştır.

Dilmaç (1999), ilköğretim birinci kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerine 36 oturumluk hazırlanan insani değerler eğitim programı uygulamıştır. Bu programda Hakikat, Sevgi, Kendin Olmaktan oluşan üç ana değer üzerine 36 alt değer işlenmiştir. Elde edilen bulgular bu öğrenci grubuna uygulanan İnsani Değerler Eğitim Programının hedeflenen insani değerleri kazandırma sürecinde etkili olduğu görülmüştür.

İşcan (2007), “evrensellik” ve “iyilikseverlik” değerlerini kazandırmaya yönelik hazırladığı değerler eğitimi programının; ilköğretim öğrencilerinin değerlerle ilgili bilişsel davranışlarına, duyuşsal özelliklerine ve değerleri gösterme düzeylerine etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, değerler eğitiminin uygulandığı deney

grubundaki öğrencilerin değerlere ilişkin bilişsel davranışları kazanma düzeyleri, kontrol grubundaki öğrencilerden anlamlı bir biçimde yüksek bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin duyuşsal özelliklere ilişkin puanları ile kontrol grubundaki öğrencilerin puanları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Araştırmada değerler eğitimi programı uygulamasına katılan öğrencilerden kız öğrenciler, bilişsel davranışlar ve değerleri gösterme düzeyleri bakımından, erkek öğrencilere göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir.

Dılmaç (2007) çalışmasında fen lisesi öğrencilerine uygulanan insani değerler eğitimi programının öğrencilerin değerleri kazanımında/ediniminde etkili olup olmadığını incelemiştir. Bulgular insani değerler eğitimi grup rehberliğine katılan öğrencilerin, sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü insani değerler düzeylerinin eğitim programı sonunda anlamlı düzeyde artış gösterdiği bulunmuştur.

Keskinoğlu (2008), İlköğretim 5.sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlaki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine etkili olup olmadığını incelemiştir. Deney grubunda yer alan 15 öğrenciye birer saatten haftada 3 ders ve toplam toplam 33 oturum süren Sevgi, Hakikat, Kendin Olmak ana değerlerin içeriğinde toplam 44 Evrensel Alt Değerler Eğitimi verilmiştir. Bulgular değerler eğitimi programının, bireylerin değer ediniminde etkili olduğunu ve saldırganlık eğilimini azalttığını göstermiştir.

Yukarıdaki araştırmalarda olduğu gibi deneysel bir yöntemle sahip olmayıp, ama değerlerle ilgili yapılan araştırmalara da aşağıda yer verilmiştir.

Acat ve Aslan (2012), yeni bir değer sınıflamasına ulaşmak ve bu sınıflamaya bağlı olarak öğrencilere kazandırılması gereken değerler ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini incelemiştir. Çalışmada gerçekleştirilen hiyerarşik küme analizi sonucunda beş sınıftan (muhafazakar-geleneksel değerler, ulusal-milli değerler, öze dönük-kişisel değerler, sosyal-toplumsal değerler, bilimsel-yenilikçi değerler) oluşan bir değer sınıflaması elde edilmiştir. Muhafazakar-geleneksel değerler ve sosyal-toplumsal değerlere verilen puanlar veliler lehine; ulusal-milli değerler, öze dönük-kişisel değerler ve bilimsel-yenilikçi değerlere verilen puanlar öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir.

Bulut (2012), yaptığı araştırmada erkek öğrencilerin uyarılım eğilimlerinin kız öğrencilerin uyarılım eğilimlerinden, kız öğrencilerin iyilikseverlik, uyma ve güvenlik eğilimlerinin ise erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Sosyo ekonomik düzeylerine göre değer eğilimleri incelendiğinde, alt sosyo ekonomik düzeye mensup öğrencilerin evrenselcilik ve geleneksellik eğilimlerinin orta sosyoekonomik düzeye mensup öğrencilerin evrenselcilik ve gelenekselcilik eğilimlerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin 56 değer arasındaki en fazla tercih edilen değerlerin; anlamlı bir hayat, iç uyum, kendine saygısı olma, ulusal güvenlik, gerçek arkadaşlık, dünyevi işlerden el ayak çekmek, sağlıklı olmak, ana-baba ve yaşlılara değer vermek, dürüst olmak ve aile güvenliği şeklinde sıralamışlardır. En az tercih edilen değerler ise sırasıyla; bana düşen hayatı kabullenmek, zengin olmak, insanlar tarafından benimsenmek, otorite sahibi olmak, zevk, değişken bir hayat, heyecanlı bir hayat, hırslı olmak, bağlılık, cesur olmak olduğu gözlenmiştir.

Kaymakcan ve Meydan (2012), yaptıkları araştırmada ilköğretim sosyal bilgiler ve din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) öğretim programlarının değerlere yaklaşımını ve bu programlarda yer alan değerlerin yeniliğe açıklık-muhafazakarlık, bireyselcilik-toplumsalcılık, milliyetçilik-evrenselcilik, öz genişletimcilik-öz aşkıncılık gibi farklı açılardan ağırlığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla programlar ve ilgili literatüre dayanarak programların değerlere genel yaklaşımı belirlenmiş, Schwartz'ın değerler teorisi esas alınarak değer kategorileri oluşturulmuş ve kategorisel içerik analizi tekniğiyle programlar taranmıştır. Oluşturulan değer kategorilerinde Schwartz'ın değerler teorisinin esas alınmasının nedeni bu teorisinin eğitim sistemimizde son yıllarda yaşandığı belirtilen yerel ve küresel değerler arasındaki ilişkileri belirleme açısından önemli imkanlar sunmasıdır. Sonuç olarak programların ikisinin de son yıllarda yapılan değişikliklerle geleneksel değerlerden evrensel değerlere doğru yönelen bir eğilim gösterdiği, bu eğilimin programların içeriğine yansımaları yönünden sosyal bilgiler programlarının DKAB programlarından daha önde olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde değerler ile ilgili yapılan çalışmaları deneysel olan ve deneysel olmayan iki farklı başlık altında toplayabiliriz. Birinci kategoride değer kazandırmaya yönelik deneysel çalışmaların yapıldığı görülürken; ikinci kategoride deneysel bir yöntemle

sahip olmayıp, ama bireylerin değer yönelimini belirlemeye dönük araştırmalara yer verilmiştir.

Bunun yanında, 2005 Eylül ayından itibaren uygulamaya giren ilköğretim programında değerler, ders planlarının kazanımlar ve beceriler kısmına eklenmiştir. Programda, disiplinler arası yaklaşım ile dersler arası kazandırılması hedeflenen değerler de belirlenmiştir. Özellikle Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji, Halk Kültürü, Trafik ve İlk Yardım derslerinde değer kazanımı öne çıkarılmaktadır. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de karakter eğitimindeki değerlerle ilgili katkı yaptığı söylenebilir (Çağatay, 2009; Yıldırım, 2007).

2.2.1.2 Değerler ve eğitimi ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar

Birçok ülkede değerler eğitimi programları tüm okullarda uygulandığı ve eğitim politikalarının da değerler eğitimi desteklediği görülmektedir. Değerleri öğretmek için kişilik ya da karakter eğitimi adı altında ana sınıftan veya ilköğretimden başlanarak, sistemli bir program dâhilinde devam edecek şekilde geliştirilmiş pek çok program uygulanmaktadır.

Germaine (2001), ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının öğrencilerin kendilerine ve çevresindekilere yönelik saygı düzeyinde bir değişiklik olup olmadığına yönelik ilişki düzeylerine bakmıştır. Araştırmaya katılan deney grubunun almış olduğu değerler eğitimi programının, kendilerine olan öz saygı düzeyleri ile çevresindekilere olan saygı düzeylerinde artış olduğu görülmüştür.

Bulach ve Butler (2002), yaptıkları araştırmada karakter değerlerini 16 grupta toplamışlardır. Bu değerlerin saygı, dürüstlük, kendine hakim olma (otokontrol), sorumluluk, işbirliği, doğruluk, şefkat, sebat (azim), merhamet, nezaket, bağışlama, vatanseverlik, hoşgörü, alçakgönüllülük, mertlik ve sportmenlik olduğu bildirilmiştir.

Knafo'nun (2003) araştırma sonuçlarına göre, otoriter olmayan babaların çocuklarına oranla, otoriter babaların çocuklarının güç değerlerine daha fazla önem verdikleri, evrensellik değerine ise daha az önem verdikleri belirlenmiştir. Otoriter babaların çocuklarının zorba arkadaşlarla daha çok ilişki kurma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Bir diğer çalışmada ise, Lamberta (2004), çocuk psikiyatri merkezinde kalan 52 katılımcı çocuk arasından 12 ile 18 yaş arasında yer alan tedaviye tepki veren 16

öğrenci üzerinde yapmıştır. Deney grubuna dört oturumluk değerler eğitimi programı uygulanmıştır. Deney grubuna uygulanan eğitim programında 12 tane değer kazandırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında, özgürlük değerinde anlamlı bir farklılık görülürken; geniş fikirlilik, dürüstlük, sorumluluk, barış için de bir dünya ve sosyal kabullenme, neşe, bağımsızlık, oto kontrol, eşitlik, ulusal güvenlik ve mutluluk değişkenlerinde anlamlı bir bulgu elde edilememiştir.

Kropp (2006), araştırmasın da verilen ahlaki gelişim programı sonucunda gruba katılanların sorumluluk düzeylerinde bir artışın olup olmadığını incelemiştir. Uygulanan program sonucunda elde edilen bulgular programa katılanların sorumluluk alma düzeyinde önemli düzeyde etkili olduğu görülmüştür. Perry ve Wilkenfeld (2006), uygulanan değerler eğitimi programı sonucunda öğrencilerin sorumluluk alma düzeylerinde artma meydana geldiğini bildirmişlerdir.

Witherspoon (2007) tarafından yapılan araştırma da, hem öğretmenler, hem de yöneticiler tarafından finansman ve eğitim eksikliğinin karakter eğitimi uygulamasının önündeki önemli engeller olduğunu saptanmıştır. Ayrıca öğretmenler karakter eğitimi uygulaması önündeki büyük bir engelin de ek programlar için yeterince zaman ve yer olmamasını da vurgulamışlardır.

Thornberg (2008), öğretmenlerin değer eğitimi ile ilgili bakış açılarını incelemek için 13 öğretmenle nitel görüşme yapmış ve bu görüşmeler karşılaştırmalı analizle incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenler arasında değer eğitimi alanında profesyonel bilgi eksikliğinin olduğu ortaya çıkmıştır. Richardson, Tolson, Huang ve Lee (2009), hazırladıkları sosyal yetenek programının öğrencilerin akranlarıyla sosyalleşmelerini kolaylaştıracak yetenekleri geliştirip geliştirmediklerinin araştırmıştır. Öğrencilerin gelişimi sadece öğretmen algılarına göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin sosyal yetenek alanlarında gelişme gösterdikleri ve akranlarıyla pozitif iletişim kurabildikleri belirlenmiştir.

Alavi ve Rahimipoor (2010), okul sisteminde yöneticilerle lise öğrencilerinin değer eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrenciler ile okul yöneticilerinin teorik, sosyal ve dinî değerleri ile öğrencilerin ahlaki gelişimleri arasında ilişki olduğu; fakat yöneticilerin ekonomik, estetik ve politik değerleri ile öğrencilerin ahlaki gelişimleri arasında ilişki olmadığı görülmüştür.

Abedini (2011), öğrencilerin geleneksel değerlere daha fazla önem verdiklerini, sosyal ve geleneksel değerlere olan eğilimin gelir, iş aile eğitiminin önemli rol oynadığını saptamıştır.

Yurtdışındaki çalışmalara bakıldığında değerler eğitimi programının öğrencilerin çeşitli değerleri kazanıp kazanmamasındaki etkisinin test edildiği, öğrencilerin değer tercihlerini belirleyen faktörlerin araştırıldığı, yöneticilerin ve öğretmenlerin değer eğitimine bakış açılarının irdelendiği görülmüştür.

2.2.2 Problemlı İnternet Kullanımı İle İlgili Araştırmalar

2.2.2.1 Problemlı internet kullanımı ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar

Ülkemiz için yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olan problemlı internet kullanımı, internet bağımlılığı ve internet kullanımı konulu çalışmalar artan ilgi ile doğru orantılı olarak çoğalmaktadır. Çalışmaların çoğunda problemlı internet kullanımının ve internet bağımlılığının üniversite öğrencileri örnekleminde ele alındığı ancak son yıllarda ergenlerde internet bağımlılığı ve ergenlerde internet kullanımını ele alan araştırmaların yapıldığı görülmektedir.

Bayraktar (2001), internetin ergen gelişimindeki rolünü incelemek, internetin yanlış kullanımıyla ilişkili sorunlara dikkat çekmek amacıyla KKTC’de 12-17 yaşları arasındaki 686 ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisi üzerinde araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda ergenlerin %1’lik kısmının internet bağımlısı olduğu tespit edilmiş olup sınırlı semptom gösterenlerin ise ergenlerin %11’lik bir kısmını oluşturduğu belirlenmiştir.

Orhan ve Akkoyunlu (2004), 4. ve 8. sınıf aralığındaki ilköğretim öğrencilerinin internete erişim ve kullanım amaçlarını incelemiştir. Elde edilen veriler sonucunda öğrencilerin %79’unun interneti kullandığı ve yaş arttıkça internet kullanımının arttığı, kız ve erkek öğrencilerin internet kullanım dağılımlarının birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin oyun amaçlı internet kullanımının yaş büyüdükçe azaldığı, bilgiye ulaşma, oyun ve haberleşme gibi çok amaçlı kullanımın arttığı artığı görülmüştür.

Özcan ve Buzlu (2005), İnternette Bilişsel Durum Ölçeği’nin (İBDÖ) üniversite öğrencilerinde geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amacıyla yaptıkları çalışmada ölçeğin dilimize uyarlanmış ve güvenilirlik verilerinin, araştırmalarda kullanılabilir

yeterlilikte olduğu görülmüştür. Araştırma da öğrencilerin internette en sık gerçekleştirdikleri etkinliklerin genel bilgi arama, eğitimle ilgili araştırma yapma ve elektronik posta kullanımı olduğu, ayrıca İBDÖ ve yalnızlık-depresyon, azalmış dürtü kontrolü, sosyal destek, dikkat dağıtma alt boyutlarının, internet kullanım süresi ile pozitif yönde ilişkide olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Aslanbay'ın (2006) araştırmasında elde edilen bulgulara göre lise öğrencilerinin internette alınan haz faktörleri ile internet bağımlılığı arasında belirgin bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca internet kullanım saati ile internet bağımlılık eğilimi düzeyleri arasında da anlamlı farklılık saptanmıştır.

Yılmaz'ın (2006) çalışmasında ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin bilgisayara yönelik bağımlılık gösterme eğilimlerinin demografik özelliklerin ve bilgisayar kullanma durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; erkek öğrencilerin bilgisayar bağımlılığı gösterme eğilimleri kız öğrencilere göre anlamlı derecede farklı olduğu, öğrencilerin kendi odalarındaki bilgisayarı kullanmaları anlamlı fark getirmemekle beraber, bilgisayarını başka aile bireyleri ile kullanan öğrencilerin bilgisayar bağımlılığı gösterme eğilimlerinin anlamlı şekilde düşük olduğu gözlenmiştir. Ayrıca araştırmanın diğer bir sonucunda bilgisayar kullanma süresi arttıkça bilgisayar bağımlılık eğiliminin de anlamlı bir artış olduğu ve bilgisayar kullanma sürelerine aileleri tarafından kısıt getirilen ve getirilmeyen öğrencilerin bilgisayar bağımlılığı gösterme eğilimleri anlamlı fark göstermediği bulgulanmıştır.

Ceyhan (2008), üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımını incelediği araştırma sonucuna göre, psikolojik semptom düzeyi arttıkça problemleri internet kullanımını düzeyinin de arttığı bulunmuştur. Ayrıca internet kullanım amacı ile problemleri internet kullanımını düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur, interneti yakınlarıyla ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak ve iyi vakit geçirmek için kullanan öğrencilerin, interneti ödevlerinde kaynak olarak kullanan öğrencilere göre problemleri internet kullanımını düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Kurtaran (2008) 14-19 yaş aralığında lise öğrencileri üzerinde yalnızlık, depresyon ve benlik saygısı değişkenlerinin internet bağımlılığını yordamadaki katkılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, internet bağımlılığını, benlik

saygısının negatif yönde, yalnızlığın ise pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı, tespit edilmiştir.

Tahiroğlu ve diğerleri (2008), 12-18 yaş aralığındaki ergenlerin internet kullanımı alışkanlıklarını ve ergenlerde problemlili internet kullanımını inceledikleri çalışmalarında araştırmaya katılan ergenlerin %8'nin haftada 12 saatten fazla internet kullandıkları ve internet kullanımı artışına paralel olarak problemlili internet kullanımının da arttığı bulunmuştur. Erkeklerin İnternette Bilişsel Durum Ölçeği puanlarının tüm alt boyutlarda ve toplam puanlarda kızlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Balta ve Horzum'un (2008), öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin; cinsiyet, öğrenim gördükleri bölüm, internete bağlı kalma saati ve sosyo ekonomik düzeylerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Cinsiyet yönünden erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre; internet kullanım süresi yönünden haftada sekiz saatten fazla internete bağlı kalan öğrencilerin, haftada sekiz saatten az internete bağlı kalan öğrencilere göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler açısından ele alındığında internet bağımlılığı düzeylerinin anlamlı derecede farklı olduğu bulunmasına rağmen, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin ise internet bağımlılığı düzeylerine etkisinin anlamlı olmadığı rapor edilmiştir.

Ulusoy (2008), ergenlerin bilişim teknolojilerini kullanımı ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla orta öğretim kurumları 9., 10 ve 11. sınıftaki öğrenciler üzerinde araştırma yapmıştır. Çalışmada haftalık 20 saat ve üzeri bilgisayar ve internet kullandığını söyleyen ergenlerin, kullanım süreleriyle saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki çıktığı bildirilmiştir.

Kurtaran'ın (2008) araştırmasının sonucunda, internet bağımlılığını, benlik saygısının negatif yönde, yalnızlığın ise pozitif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı, ancak depresyonun, istatistiksel olarak anlamlı olacak kadar yordamadığı saptanmıştır. Kayri ve Günüç (2009), üniversite öğrencilerin %13'ünün internet bağımlısı olma yolunda risk içerisinde olduklarını ve %12'sinin internet bağımlısı olduğunu tespit etmiştir.

Cömert ve Ögel (2009), İstanbul'daki lise öğrencileri arasında internet bağımlılığının yaygınlığını incelemiştir. Araştırma sonucunda internet bağımlılığının görülme

sıklığının %4.5 olduğu bulunmuştur. Bunun yanısıra araştırma da erkek öğrencilerin internet bağımlısı olma durumunun kızlara göre 3 kat daha fazla olduğu, boş zamanları değerlendirme etkinliklerinin internet bağımlılığıyla ilişkili olduğu ortaya çıkartılmıştır. Kelleci, Güler, Sezer ve Gölbaşı (2009), günde 3-4 saat ve daha fazla internet kullanan öğrencilerin psikiyatrik belirtilerinin günde 1-2 saat internet kullanan öğrencilerden daha yüksek olduğunu bildirmiştir.

Esen (2010), 15-17 yaş aralığındaki lise öğrencilerinin akran baskısı ve algılanan sosyal destek değişkenlerinin, internet bağımlılığını yordama gücünü incelediği çalışmasında, akran baskısının, internet bağımlılığını pozitif yönde anlamlı olarak yordadığını, algılanan aile ve öğretmen desteğinin ise negatif yönde anlamlı olarak yordadığını; bu üç değişkenin birlikte internet bağımlılığının, % 33'ünü açıkladığını ifade etmiştir.

Üçkardeş (2010), Mersin Üniversitesi öğrencileri arasında internet bağımlılığının oranı %2 olduğunu, internet bağımlılığı olan kişilerin haftada 40 saat ve üzeri internet kullandığını ve internette en sık sosyal aktiviteleri tercih ettiklerini tespit etmiştir. İskender ve Akın (2010), internet bağımlılığı ile sosyal öz-yeterlik arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Diğer taraftan içsel akademik denetim odağı internet bağımlılığıyla negatif bir ilişki gösterirken, dışsal akademik denetim odağı internet bağımlılığıyla pozitif bir ilişki göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, bireylerin sosyal öz-yeterlik düzeylerinin artırılması durumunda, internet bağımlılıkları azalacağı vurgulanmıştır.

Taçyıldız (2010), aile ve arkadaştan algılanan sosyal destek ile iletişim becerisi, akademik başarı ve cinsiyet değişkenlerinin internet bağımlılığını yordadığını rapor etmiştir. Yıldız (2010), problemlili internet kullanımı ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında negatif yönde zayıf ilişki olduğunu saptamıştır. Özçınar (2011), 14-26 yaşları arasında değişen kişiler üzerinde yaptığı çalışmada internet bağımlılığının görülme oranının yaklaşık olarak %7 olduğunu bildirmiştir. Araştırmada erkeklerin kızlara oranla daha çok internet bağımlılığının görüldüğü, akademik, kişiler arası ve fiziksel sorunların internet bağımlılığı ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Koç (2011), yaptığı çalışmada günde 6 saatten daha fazla internete bağlanan kişilerde psikiyatrik semptomların görüldüğünü ve internet bağımlılığıyla depresyon,

obsesif kompulsif, somatizasyon, kişiler arası duyarlılık, düşmanlık, fobik anksiyete, paranoid düşünce ve psikotizm psikiyatrik semptomları arasında ilişki olduğunu saptamıştır.

İskender ve Akın (2011), internet bağımlılığı ile öz-sevecenlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda öz-sevecenliğin alt boyutlarından kendine şefkat, ortak insanlık ve farkındalığın internet bağımlılığı ile olumsuz yönde; öz-yargılama, izolasyon ve kimlik alt boyutlarının da internet bağımlılığını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Şahin (2011) yaptığı araştırmada erkeklerin internet bağımlılık düzeyinin kızlara göre daha yüksek olduğunu, öğrencilerde diğer profesyonel mesleklere oranla daha çok internet bağımlılığının görüldüğünü rapor etmiştir. Ayrıca araştırmanın diğer bir bulgusunda 19 ve altındaki yaş grubundaki kişilerinde internet bağımlılığının daha çok görüldüğü dile getirilmiştir.

Sırakaya'nın (2011), araştırma bulgularına göre öğretmen adayları orta düzeyde problemlerle internet kullanımına ve orta düzeyin üzerinde internet öz-yeterliliğine sahip oldukları gözlenmiştir. Erkek öğretmen adayları kadın öğretmen adaylarına göre problemlerle internet kullanımı kapsamında internetin olumsuz etkilerini daha fazla yaşadıkları görülmüştür. İnternet öz-yeterliliği bakımından ise, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmezken, bilgisayar sahibi öğretmen adaylarının, bilgisayar olmayanlardan anlamlı derecede yüksek internet öz-yeterliliğe sahip oldukları bulunmuştur. İnternetin yıl açısından ne kadar zamandır kullanıldığı ve günlük internet kullanım süresi değişkenleri bakımından da öğretmen adayları arasında, internet öz-yeterliliği açısından anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır.

Alaçam (2012), üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının görülme sıklığının %0.6 ve riskli internet kullanımının da %8 olduğunu belirlemiştir. İnternet bağımlılığının erkeklerde, kızlardan daha yaygın olduğu gözlenmiştir. İnternet bağımlılığı ve riskli internet kullanımı olan öğrencilerin sigara ve alkol kullanmaya daha eğilimli oldukları saptanmıştır. İnternet bağımlılığı olan grubun %63'ünde, riskli internet kullanımı olan grubun %40'nda olası dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) saptanmıştır. DEHB olan grupta haftalık ortalama internet kullanım süresi ve İnternet Bağımlılığı Puanları (İBÖ), DEHB olmayan gruba göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca İBÖ puanı ile dikkat

eksikliği puanları, hiperaktivite/impulsivite puanları ve DEB/ DEHB ilişkili özellikler puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Ayas (2012), internet bağımlılığı düzeyi ile bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu, utangaçlıkla internet ve bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Ülkemizde problemlerli internet kullanımına -internet bağımlılığı- yönelik araştırmalar incelendiğinde araştırmacıların daha çok internetin kullanım amaçları, problemlerli internet kullanımının yaygınlığı, yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık olup olmadığı, ölçek geliştirme, internette harcanan haftalık zaman, problemlerli internet kullanımının olumsuz etkileri ve ilişkili olunabilecek değişkenlerin araştırıldığı tespit edilmiştir.

2.2.2.2 Problemlerli internet kullanımı ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar

Hızla artan ve yaygınlaşan internet erişimi ile birlikte giderek popüler bir hale gelen problemlerli internet kullanımı ve internet bağımlılığı ile ilgili yurt dışında çok sayıda araştırma yapıldığı, özellikle Uzakdoğu'da konuyla ilgili araştırmaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan yakın tarihli ve araştırma konumuzla ilintili olanlar özetlenmeye çalışılmıştır.

Konuyla ilgili öncü araştırmacılarından biri olan Young (1996) daha öncede belirtildiği üzere internet bağımlılığını DSM-IV'te yer alan patolojik kumar oynama ölçütlerini uyarlayarak araştırmıştır. Young uyarladığı 8 ölçütten 5 ya da daha fazlasına uyanları internet bağımlısı olarak sınıflandırmıştır. İnternet bağımlısı olan bireylerin haftada ortalama 38.5 saat, bağımlı olmayan bireyler haftada ortalama 4.9 saat internet kullandığı tespit edilmiştir. Young bağımlıların çoğunun, internet bağımlılığı ve buna bağlı olarak tolerans, kontrol kaybı, yoksunluk, işlevselliğin bozulması ile sonuçlanan olumsuz akademik, sosyal, ekonomik ve mesleki sonuçlar deneyimlediklerini belirtmiştir.

Tsai ve Lin (2003), gençlerin bilgisayar ağı ve internet bağımlılığına olan yaklaşımları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, gençlerin internete ilişkin tutumlarının, internet bağımlılığının oluşmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Cao ve Su (2007), 12-18 yaş aralığındaki öğrenciler arasında internet bağımlılığının görülme oranının %2 olduğunu saptamıştır. İnternet bağımlısı 64 öğrencilik bir grup ve bağımlı olmayan öğrencilerinden oluşan yine 64 kişilik kontrol grubu oluşturularak, belirlenen değişkenler açısından gruplar arası karşılaştırmaya gidilmiştir. İnternet bağımlılarından oluşan grup Zaman Yönetiminde Bozulma Ölçeği'nin zaman üzerinde kontrol, zamanın değerini bilme, zaman etkinliği hissi alt boyutlarında kontrol grubuna göre daha düşük puanlar almışlardır. Kontrol grubuna kıyasla internet bağımlısı grup Güçler ve Güçlükler Anketi'nin duygusal belirtiler, temas problemleri, hiperaktivite ve toplam güçlükler alt boyutlarında anlamlı derecede yüksek puanlar almışlardır. İnternet bağımlısı grup Eysenck Kişilik Anketi'nin alt boyutları olan nevroz, psikotizm ve yalan alt boyutlarında kontrol grubundan daha yüksek puanlar kaydetmişlerdir.

Yang ve Tung (2007), Tayvan'da gerçekleştirdikleri araştırmalarında internet bağımlısı ergenler ile bağımlı olmayan ergenler arasında çeşitli değişkenler açısından farklılık olup olmadığını incelemişlerdir. İnternet bağımlılarının bağımlı olmayanlara göre daha uzun süre internete bağlı kaldıkları ve internette harcanan haftalık zaman ve internet bağımlılığı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Erkeklerin kızlara oranla daha fazla internet bağımlısı oldukları, eğlence ve bilgi aramanın ergenleri internet kullanımı için motive eden en önemli iki faktör olarak belirlenmiştir. Bunun yanında, bağımlılık, utangaçlık, depresyon ve özgüven eksikliği tarafından karakterize edilmiş kişilikteki öğrencilerin bağımlı olma ihtimali, bu karakterde olmayan öğrencilerden daha yüksek olduğu bildirilmiştir.

Mythily, Qui ve Winslow (2008), Singapur gençliğinde aşırı internet kullanımının yaygınlığını ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmacılar günlük 5 saatten fazla internet kullanımını aşırı internet kullanımı olarak tanımlamışlardır. Aşırı internet kullanan gençler internet kullanımının notlarında ve okul performanslarında düşüşe neden olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmacılar erkeklerin kızlara oranla iki kat daha fazla aşırı internet kullanıcısı olduklarını, aşırı internet kullanıcıların kendilerine güvenilmediğini düşündüklerini ifade etmiştir.

Park ve diğerleri (2008), Güney Koreli lise öğrencileri arasında internet bağımlılığının görülme sıklığını ve internet bağımlılığının ailesel faktörler ile ilişkisini ele aldıkları araştırmalarında, ergenlerin %11'nin internet bağımlısı olarak sınıflandırılmıştır. Araştırma bulgularına göre internet bağımlılığı ebeveyn tutumları,

aile içi iletişim, aile içi şiddet gibi değişkenlerle ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu bulgular ışığında araştırmacılar, ailenin internet bağımlılığının önlenmesinde önemli bir rol oynayabileceğini ve konuyla ilgili geliştirilecek programlarda mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir faktör olduğunu belirtmişlerdir.

İnternet bağımlılarında depresyon tanısının ve suisidal düşüncelerin daha fazla olduğunu bildiren birçok çalışma vardır (Ko, Yen, J.Y., Chen ve Yen, C.F., 2008). Huang ve diğerleri (2009) her on üniversite öğrencisinden birinde problemlili internet kullanımının görüldüğünü, erkek öğrencilerin %14, kızların ise %5'inde problemlili internet kullanımının olduğunu saptamıştır. Ayrıca araştırma da öğrencilerin akademik başarılarının düşük olmasının ve aile ilişkilerinin zayıf olmasının problemlili internet kullanımının gelişmesine neden olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucunda depresyon ile problemlili internet kullanımı arasında ilişki olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Saville, Gisbert, Kopp ve Telesco (2010), 276 öğrenciye internet bağımlılığına ilişkin ölçme aracı uygulamış ve bu öğrenciler arasından yaş, cinsiyet ve sınıf açısından eşlenmiş internet bağımlısı ve bağımlı olmayan 14 kişilik bir grup oluşturmuştur. İnternet bağımlısı olan ve olmayan gruba erteleyebilme özellikleri açısından karşılaştırılmış ve internet bağımlısı olmayanların erteleme özelliğinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum internet bağımlılığı ile dürtüselliğinin ilişkili olduğunu ve internet bağımlılığının bu bağlamda diğer bağımlılık türleriyle ortak noktalar taşıdığı şeklinde belirtilmiştir. Daniel (2011) yaptığı çalışmada internet bağımlılığının görülme sıklığının %1 olduğunu, yaşın internet bağımlılığı açıklama da önemli bir demografik değer olduğunu vurgulamıştır.

Yunanistan'da, 129 ergenin katılımı ile gerçekleştirilen bir vaka-kontrol çalışmasında, depresyonun internet bağımlılığını artırma olasılığı bulunan faktörlerden birisi olduğu belirtilmiştir. Araştırmacılar depresyonda sık görülen düşük öz saygı, düşük motivasyon, reddedilme korkusu ve onay ihtiyacının kişiyi, interneti sık kullanmaya itebileceğini, internetin özellikle interaktif işlevlerinin bu kişilerde bağımlılığa yol açabileceğini dile getirmiştir (Tsitsika ve diğerleri, 2011). David, Bradford ve Lukas (2012), daha fazla çevrimiçi arkadaş olma, online iletişimi tercih etme, online daha fazla zaman geçirmenin internet bağımlılığı riskini artırdığını ifade etmiştir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde problemlili internet kullanımının -internet bağımlılığı- görülme sıklığı, tanı ölçütleri, internette harcanan haftalık zaman, problemlili internet kullanımının sonuçları ve problemlili internet kullanımını ile ilişkili değişkenlerin araştırıldığı görülmüştür.

2.2.3 Siber Zorbalık İle İlgili Yapılan Araştırmalar

2.2.3.1 Siber zorbalık ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar

Siber zorbalık ve mağduriyetle ilgili ülkemizde Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) araştırması siber zorbalığın ve mağduriyetin görülme sıklığı hakkında başlangıç çalışması olarak kabul edilebilir. Araştırma da bilgi ve iletişim teknolojilerini sık sık kullanan 14-19 yaşındaki öğrencilerin %28'inin siber zorbalık yaptığı, %30'un da siber zorbalığa maruz kaldığı gözlenmiştir. Bunun yanında araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha hem daha fazla siber zorbalık yaptıkları hem de daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıkları görülmüştür. Ayrıca internet temelli iletişim kaynaklarının kullanımı ile siber zorba ya da mağdur olma arasında pozitif yönde ilişki bulunmuşken, okul türü, ailenin ekonomik geliri, yaş ve sınıf değişkenlerinin siber zorba ya da siber mağdur olma ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir.

Arıca ve diğerleri (2008), ortaokulda siber zorbalığın yaygınlığını inceledikleri araştırmalarında öğrencilerin %36'sının siber zorba, %6'sının siber mağdur, %24'ünün de siber zorba-mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Topçu (2008), yaptığı araştırmada 13-21 yaşları arasındaki ergenlerin %48'nin siber zorbalık yaptığını saptamıştır. Araştırma sonucunda geleneksel zorbalık deneyiminin ve bilgi ve iletişim araçlarını sık kullanmanın siber zorbalık deneyimini yormada başarılı değişkenler olduğu gözlenmiştir. Ayrıca empati düzeyleri yüksek olan kızların daha az geleneksel ve siber zorbalık yaptıkları rapor edilmiştir. Empati düzeyi düşük olan erkeklerin ise daha sık geleneksel ve siber zorbalık yaptıkları belirlenmiştir.

Dilmaç (2009), üniversite öğrencilerin %23'ünün en az bir kere siber zorbalık yaptıklarını, %55'inin ise hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca saldırganlık ve ilgi görmenin siber zorbalığı olumlu olarak yordadığı, duyguları anlama ile siber zorbalık arasında negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sebati ve yakınlığın siber zorbalığa maruz kalma durumunu negatif olarak yordadığı ortaya çıkartılmıştır.

Arıca (2009), öğrencilerin %20'sinin hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %54'ünün ise en az bir kez siber mağdur olduklarını tespit etmiştir. Aynı zamanda araştırmadan ortaya çıkan en önemli sonuç, düşmanca duygular ve psikotik belirtilerin siber zorbalığı yordayan iki temel değişken olmasıdır. Aydoğan, Dilmaç ve Deniz (2009) tarafından ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerle gerçekleştirilen araştırmada; öğrencilerin %33'ünün en az bir kez siber zorbalığa maruz kaldıkları, %23'ünün ise bir ve daha fazla siber zorbalık davranışlarını yaptıkları belirtilmiştir.

Çetinkaya (2010), ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde siber zorbalığın yaygınlığını incelediği araştırmasında, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık davranışlara maruz kaldığını ve daha fazla siber zorbalık davranışları uyguladığını tespit etmiştir. Çetin, Peker ve Eroğlu (2010), kız öğrencilerde internet bağımlılığının artmasının ve yaşam doyumunun düşmesinin siber zorba olma olasılığını arttırdığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın diğer bir bulgusunda internet bağımlılığının kız öğrencilerin siber mağdur olma olasılığını artırdığı saptanmıştır.

Bayar (2010), okul iklimi ile siber zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiye de akran algısının kısmen aracılık ettiğini, okul iklimi ile siber zorbalık uygulama arasındaki ilişkide böyle bir rolünün olmadığını bildirmiştir. Peker ve Eroğlu (2010), internet bağımlılığının erkek öğrencilerin siber zorba, siber mağdur olma ve siber zorba/mağdur olasılığını açıkladığını saptamıştır. Çiftçi (2010), 9. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile empatik eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bulmuştur. Şahin ve diğerleri (2010) lise öğrencileri arasında en çok sergilenen siber zorba davranışın erkeklerde ve kızlarda 'özel numara ile rahatsız etme' olduğunu ve siber zorbalığa maruz kaldıklarında öfke, nefret, üzüntü ve intikam duyguları hissettiklerini dile getirmiştir.

Eroğlu ve Peker (2011), aileden algılanan sosyal desteğin siber mağduriyet ve siber mağduriyetin arkadaşan algılanan sosyal destek üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma bulguları aileden algılanan sosyal desteğin siber mağduriyeti negatif yönde yordadığını ortaya koymuştur. Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu da siber mağduriyetin arkadaşlardan algılanan sosyal desteği negatif yönde yordadığıdır. Eroğlu ve diğerleri (2011), siber zorbalığa maruz kalan kızların erkeklere oranla daha çok boyun eğici bir tutum izlediklerini bulmuştur. Çetin, Peker, Eroğlu ve Çitemel

(2011), yakınlıktan kaçınma, gerçekçi olmayan ilişki beklentisi ve zihin okuma ile ilgili ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların siber zorbalık üzerindeki doğrudan etkisi incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların siber zorbalığı ve mağduriyeti pozitif yönde yordadığını göstermiştir.

Ayas ve Horzum (2011), öğretmenlerin siber zorbalık algılarının; cinsiyet, kıdem, yaş, branş ve siber zorbalık amacıyla kullanılabilir araçların kullanım düzeyi açısından farklılık göstermediğini saptamıştır. Çetin, Yaman ve Peker (2011), siber dilsel zorbalık, kimliği gizleme ve siber sahtecilik alt boyutlarından oluşan Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği geliştirmiştir.

Eroğlu (2011), yaptığı araştırmada riskli internet davranışların siber zorbalıkla ilişkili davranışları arttırdığını ifade etmiştir. Ayrıca araştırmada aile desteği ve erdem gibi içsel öz-değer alanlarının siber zorbalıkla ilişkili davranışları negatif yönde yordarken, rekabet, onay alma ve akademik yeterlilik gibi dışsal öz-değer alanlarının siber zorbalıkla ilişkili davranışları pozitif yönde yordadığını ortaya konmuştur.

Çetin, Eroğlu, Peker, Akbaba ve Pepsöy (2012), ilişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusu siber zorbalığı negatif, siber zorbalık ise psikolojik uyumsuzluğu pozitif yönde yordadığını ortaya çıkarmıştır.

Serin (2012), ilköğretim öğrencilerinin %9'nun siber zorbalık yaptıkları, %12'sinin siber mağdur oldukları ve %5'nin ise hem siber zorba hemde siber mağdur oldukları görülmüştür. Okul yöneticilerinin %52'sinin, öğretmenlerin %65'inin siber zorbalığı önlemeye yönelik herhangi bir çalışma yapmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda okul yöneticilerinin %53'ünün, öğretmenlerin de % 47'sinin daha önceden "siber zorbalık" şeklinde bir kavramı duydukları gözlenmiştir.

Sarak (2012), erkek öğrencilerin, kardeş sayısı 4 ve üzerinde olanların, anne/baba eğitim seviyesi okuryazar ve altında olanların, okuldaki başarı durumu kötü olanların, internet kafeye gidenlerin, internete internet kafeden bağlananların, cep telefonundan isimsiz çağrılar bırakanların, psikiyatrik destek alanların daha fazla siber zorbalık yaptığı ve siber zorbalığa uğradığını rapor etmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucunda interneti her gün kullanan öğrencilerin haftada bir kullananlardan daha fazla siber zorbalık yaptığı, cep telefonundan internete bağlanan öğrencilerin daha fazla siber zorbalığa uğradığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin siber zorbalık yapma durumu ile sınıf düzeyi ve cep telefonundan internete bağlanma durumu; siber

zorbalığa uğrama durumu ile interneti kullanım sıklığı arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Peker, Eroğlu ve Çitemel (2012), boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının inceledikleri çalışmanın sonucunda da siber zorbalığın cinsiyetler açısından farklılık gösterdiği ve erkeklerin kızlardan daha çok siber zorbalık yaptığı belirlenirken, siber mağduriyetin cinsiyetler açısından farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer bir bulgusunda boyun eğicilik düzeyi yüksek erkekler, daha çok siber zorbalık yaptığı görülmüştür. Bununla birlikte boyun eğici davranışlar ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılık etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kocaşahan (2012) lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin %12'sinin siber zorba, %11,7'sinin siber mağdur ve %6'sının da siber zorba/mağdur olduklarını tespit etmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucunda üniversite öğrencilerinin lise öğrencilerinden daha az siber zorbalık yaptığı ve daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.

Ayas ve Horzum (2012), ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin siber zorba ve mağdur olma durumlarının incelediği araştırma sonucuna göre öğrencilerin %18,6'sının siber zorbalığa maruz kaldığı, %11,6'sının siber zorbalık davranışlarını sergilediği görülmüştür. Araştırmada 8. sınıfa devam eden öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı, 6. sınıf öğrencilerin ise daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin daha çok msn ve sohbet odalarını kullanarak siber zorbalık yaptığı ve siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.

Yaman ve Peker (2012), ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algılarını araştırdıkları çalışma sonucunda, öğrencilerin arkadaş ortamı, can sıkıntısı, intikam alma isteği gibi nedenlerle siber zorbalık yaptıkları saptanmıştır. Siber zorbalık davranışlarını; kendilerini iyi hissetmek, arkadaşlık ilişkilerini geliştirme ve zamanı keyifli geçirme isteğinden sürdürdükleri bulgulanmıştır. Siber zorbalığa maruz kaldıklarında ise öfke, üzüntü ve intikam duyguları yaşadıkları görülmüştür.

Çelik, Atak ve Erguzen (2012) kişilik ile siber siber zorbalık arasında ilişkiyi araştırdığında, siber mağduriyet ve siber zorbalığın en güçlü yordayıcısının duygusal dengesizlik, en zayıf yordayıcısının ise deneyime açıklık olduğu belirlenmiştir.

Peker, Eroğlu ve Ada (2012), siber zorbalığı empatik eğilimin, cinsiyetin ve algılanan akademik başarının birlikte yordadığını; siber mağduriyeti ise empatik eğilimin ve haftalık internet kullanma süresinin açıkladığını, cinsiyetin ve algılanan akademik başarının siber mağduriyet üzerinde yordayıcı bir etkisinin bulunmadığı ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın diğer bir sonucunda akademik başarının empatik eğilim ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye kısmi aracılık ettiği bulunmuştur.

Tanrikulu (2013), ortaöğretimde öğrenim gören öğrencilerde görülen siber zorbalık davranışların azaltılması amacıyla gerçeklik terapisi yönelimli bir müdahale programı hazırlamıştır. Program başlangıç ve paylaşım, katılım ve bireysel amaçları belirleme, seçim teorisi ve davranış, davranışları fark etme, davranışları değerlendirme, davranışın başkaları üzerindeki etkisini anlama, olumsuz duyguların giderilmesi, davranış değişim programı hazırlama, davranış değiştirme programını geliştirme ve sonlandırma oturumlarından oluşmaktadır. Çalışma sonucunda deney grubunda siber zorbaca davranışların azaldığı, kontrol grubunda ise siber zorbaca davranışların düzeyinde bir değişikliğin olmadığı anlaşılmıştır.

Araştırmanın diğer bir sonucunda benlik saygısı ve empatik eğilim siber zorbaca davranışları negatif yönde; aktif çatışma, öfke ve fiziksel saldırganlık ise pozitif yönde yordadığı oratya çıkartılmıştır. Bu değişkenler birlikte siber zorbaca davranışların %23, 4'ünü açıklamaktadır.

Araştırma sonuçları incelendiğinde araştırmacıların öncelikle siber zorbalık ve mağduriyetin yeni bir problem alanı olmasından dolayı ergenler arasında görülme sıklığını inceledikleri görülmüştür. Son yıllar da ise araştırmacıların siber zorbalığı ve mağduriyeti çeşitli değişkenlerle ilişkisini inceledikleri ve siber zorbalığın nedenlerinde araştırdıkları gözlenmektedir.

2.2.3.2 Siber zorbalık ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalar

Yurt dışında siber zorbalık ile ilgili yapılan deneysel çalışmalar incelendiğinde ABD'de bireylerin, ailelerin ve toplulukların alkol, madde ve uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele etmelerine yardımcı olan, tedavi ve iyileşme aşamalarında onlara destek

çıkan bir kuruluş olan Hazelden yayıncılık (2008), 3.-5. ve 6.-12. sınıflarda öğrenim gören öğrencileri siber zorbalıktan korumak için bir önleme programı hazırlamıştır (<http://www.hazelden.org>).

Hazelden'in (2008a) 3.-5. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler için hazırladığı program 5 oturumdan oluşmaktadır. Birinci oturumda zorbalığın tanımı, ikinci oturumda siber zorbalığın tanımı, üçüncü oturumda siber zorbalık insanları nasıl etkilediği, dördüncü oturumda teknolojinin kullanımının insan davranışlarını nasıl etkilediği ve son oturumda siber zorbalığa maruz kalındığında ne yapılacağı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Hazelden'in (2008b), 6.-12. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler için hazırladığı program 8 oturumdan oluşmaktadır. Birinci oturumda zorbalığın tanımı, ikinci oturumda siber zorbalık hakkında öğrencileri bilgilendirmek, üçüncü oturumda siber zorbalık insanları nasıl etkilediği, dördüncü oturumda niçin insanların başkalarına siber zorbalık yaptığı, beşinci oturumda siber zorbalığa maruz kalındığında ne yapılacağı, altıncı oturumda bir sanal site oluşturularak sanal iletişimin nasıl başladığı, yedinci oturumda sanal ortamda siber zorbalığı durdurmak ve önlemek için ne yapılacağı ve son oturumda siber teknolojilerin nasıl olumlu kullanılacağı hakkında etkinlikler bulunmaktadır.

Bir diğer siber zorbalık programı okullarda çocukların sosyal ve akademik başarısını artırmayı amaçlayan, okullarda şiddet ve zorbalığı önlemeye çalışan, kar amacı gütmeyen committee for Children (2010) tarafından hazırlanan Steps to Respect (Saygılı Adımlar) siber zorbalığı önleme modülüdür. Program beş modülden oluşmaktadır. Birinci modülde siber zorbalığın tanımı, siber zorbalık ile geleneksel akran zorbalığı arasındaki farklar, ikinci modülde siber zorbalığa katılmayı reddetme, siber zorbalığı kayıt altına alma ve rapor etme, üçüncü modülde sanal ortamda kontrolün nasıl kaybedildiği ve siber zorbalığı durdurma yöntemleri, dördüncü modülde online ve gerçek toplum düşüncesini analiz etme, gerçek yaşamdaki kurullarla sanal ortamdaki kuralları karşılaştırma ve son modülde siber zorbalığı durdurmak için ne yapılabileceği ve sanal ortamda hangi kişisel bilgilerin kullanılacağı ile ilgili etkinlikler yer almaktadır (<http://www.cfchildren.org>).

Doane (2011), üniversite öğrencilerinde siber zorbalık davranışları azaltmak ve siber zorbalık yapanların mağdurlara karşı empati duymalarını sağlamak için kısa süreli

bir video programı hazırlamıştır. Araştırmaya 18-23 yaş arasında olan 1067 kişi katılmıştır. Program üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullandıklarında yaşadıkları olumsuz deneyimleri hakkında bilgi toplamak ve zaman içerisinde bu deneyimleri nasıl algıladıklarını belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bölüm 50 dakika sürmektedir. Katılımcılara bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullandıklarında yaşadıkları olumsuz iletişim deneyimleri hakkında online olarak gönderilen anketi doldurmaları istenmiştir. Anket doldurulduktan sonra katılımcılara siber zorbalıkla ilgili 10 dakika süren altı kısa video izletilmiştir. Video izlendikten sonra katılımcılara video ile ilgili sorular sorulmuştur. Birinci bölüm bittikten sonra yaklaşık bir ay sonra katılımcılar ikinci bölüm için davet edilmiştir. Bu bölüm 20 dakika sürmektedir. Bu bölümde katılımcılara bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullanımı ile ilgili online soruları cevaplamaları istenmiştir. 2.bölüm bittikten sonra yaklaşık beş ay sonra katılımcılar üçüncü bölüm için davet edilmiştir. Bu bölüm de 20 dakika sürmektedir. Yine bu bölümde katılımcılara bilgisayar ve diğer elektronik araçların kullanımı ile ilgili online soruları cevaplamaları istenmiştir.

Araştırmanın sonucu bir ay sonra değerlendirildiğinde katılımcıların siber zorbalık davranışlarının azaldığı, siber zorbalık yapma niyetlerinin değiştiği, siber zorbalık hakkında bilgi ve bilinç düzeylerinin arttığı görülmüştür. Bu bağlamda kısa süreli siber zorbalık videosunun siber zorbalıkla ilgili normları değiştirdiği gözlenmiştir.

Siber zorbalık ve mağduriyet ile ilgili yurt dışında deneysel bir yöntemle sahip olmayan çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların siber zorbalığın geleneksel akran zorbalığından benzer ve farklı yönleri, ergenler arasındaki yaygınlığı, cinsiyet, yaş, sınıf ve internete bağlanma saati gibi değişkenlerle ilişkisi ve siber zorbalığa maruz kalındığında yaşanan duyguların sıklıkla araştırma konusu edinildiği görülmüştür.

Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığı ile ilgili çalışmalar farklı ülkelerde araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Syts (2004), 14-18 yaşları arasındaki lise öğrencilerine yönelik yaptığı araştırmada, siber zorbalığın yaygınlığının genel olarak %34 olduğunu tespit etmiştir. Araştırma da kızların %37'si, erkeklerin de %28'i siber zorbalığa dahil oldukları belirlenmiştir.

Ybarra ve Mitchell (2004a), internet kullanıcılarının %19'unun siber zorbalık yaptığını, %3'ü hem siber zorba ve mağdur %4'ünün yalnızca siber mağdur olduğu

ve %12'sinin yalnızca siber zorbalık yaptığını belirlemiştir. Ybarra (2004) internet kullanıcılarının %7'sinin daha önceki yıllarda siber zorbalığa maruz kaldığını saptamıştır. Beran ve Li (2005) tarafından yapılan araştırmada siber zorbalığın siber mağdurların üzülmesine, sinirlenmesine, kaygı yaşamasına, derslere yoğunlaşamamasına, okul başarısının düşmesine ve devamsızlık yapmasına yol açtığı bulunmuştur.

Smith ve diğerlerinin (2008), 11-16 yaşları arasındaki öğrencilerle yaptıkları bir araştırmada, siber zorbalık türünden davranışlarla ne kadar karşılaştıkları sorulmuştur. Ergenlerin %46'sı geçen ay içerisinde en az bir kez, %14'ü geçen ay içinde iki-üç kez ve daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmiştir. Araştırmada öğrencilerin %22'sinin birkaç ay içerisinde en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıkları, %7'sinin de sıklıkla siber zorbalık yaptıkları bulunmuştur.

Patchin ve Hinduja (2006), öğrencilerin %11'inin siber zorbalık yaptığını, %29'unun siber zorbalığa maruz kaldığını %47'sininde siber zorbalığa şahit olduklarını tespit etmiştir. Araştırma da en çok rastlanan siber zorbalıkların chat odaları, mesaj yazma ve e-mail olduğu görülmüştür. Yine araştırma sonucunda öğrencilerin %21'nin diğerlerinden tehdit aldıkları, %20'sine diğerleri tarafından kötü davranıldığı, %19'u başkalarının kendileriyle eğlendikleri ve haklarında söylentilerin çıkarıldığı rapor edilmiştir. Ybarra ve diğerleri (2006) tarafından 10-17 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir araştırmada, internet kullanıcılarının %9'unun siber zorbalığa maruz kaldıkları gözlenmiştir. İnternet kullanıcılarının %50'si bir kereden fazla siber zorbalığa uğrarken, %32'si ise üç kereden fazla siber zorbalığa uğradıkları belirlenmiştir.

Li (2006) tarafından 7., 8. ve 9. sınıfa devam eden öğrencilerle yürütülen araştırmada öğrencilerin yaklaşık dörtte biri siber zorbalığa uğradıklarını, altı öğrenciden biri ise siber zorbalıkta bulduklarını tespit etmiştir. Siber mağdurların yaklaşık %62'si bir ile üç kez arasında, %38'i üç kereden fazla siber zorbalığa uğradıklarını ifade etmiştir. Williams ve Guerra'nın (2007), 5., 8. ve 11. sınıfta okuyan çocuk ve ergenlerde siber zorbalığın ne sıklıkla görüldüğünü incelemiştir. Araştırma bulgularına göre tüm öğrenciler arasında siber zorbalığın yaygınlık oranının %9 olduğu görülmüştür. Sınıf düzeyleri açısından siber zorbalığın yaygınlık oranları

incelendiğinde ise, 5. sınıflarda %5 olduğu, 8. Sınıflarda % 13'e yükseldiği, 11. sınıflarda ise %9'a gerilediği gözlenmiştir.

Raskauskas ve Stoltz (2007), 13-18 yaşlarındaki öğrencilerin %49'unun siber mağdur olduğunu, %21'inin siber zorbalık yaptığını saptamıştır. Kowalski ve Limber (2007), öğrencilerin %11 son iki ayda en az bir kez elektronik zorbalığa maruz kaldıklarını, %7'sinin hem siber zorba hem de siber mağdur olduğunu, %4'ünün son iki ayda en az bir kez siber zorbalık yaptığını ve siber mağdurların yarısına yakınının kimler tarafından zorbalığa uğradıklarını bilmediklerini saptamıştır.

Wolak ve diğerleri (2007) yaşları 13-17 arasındaki gençlerle yaptıkları çalışmada gençlerin %43'ünün siber zorbalık yaşadıklarını belirtmiştir. Kowalski ve Limber (2007) ortaokul öğrencileriyle yaptıkları bir çalışmada, siber zorbalık uygulama oranını %4, siber zorbalığa maruz kalma oranını %11, hem siber zorbalığa maruz kalma hem de siber zorbalık uygulama oranını da %7 olarak bulmuşlardır. Juvonen ve Gross'un (2008) siber mağduriyet ile sosyal kaygının ilişkili olduğunu vurgulamıştır.

Dehue ve diğerleri (2008) araştırmalarında öğrencilerin %16'sının internet ve cep telefonu ile başkasına zorbalık yaptığını; %23'ü ise bu yollarla siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Slonje ve Smith (2008), ortaokul ve liseye devam eden 12-20 yaş arası ergenlerle yürüttükleri bir çalışmada siber zorbalık türlerinden herhangi birine maruz kalma oranını okul içinde %6, okul dışında ise %12 olarak tespit etmiştir. Smith ve diğerlerinin (2008), 11-16 yaş arası ergenlerle yaptıkları bir çalışmada ergenlere siber zorbalığın tanımı verilerek geçtiğimiz birkaç ay içerisinde bu türden davranışlarla ne sıklıkta karşılaştıkları sorulmuştur. Ergenlerin %7'si sıklıkla (ayda 2-3 kez, haftada bir kere, haftada birkaç kere), %16'sı sadece bir-iki kere siber zorbalığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Reeckman ve Cannard (2009) öğrencilerin %9'unun siber zorbalık deneyimini yaşadıklarını ifade etmiştir. Patchin ve Hinduja (2010) hem siber zorbalıkların hem de siber mağdurların benlik saygılarının düşük olduğunu bulmuştur. König, Gollwitzer, Steffgen (2010) geleneksel mağduriyet yaşayan öğrencilerin yaklaşık yarısının siber zorbalık yaptığını saptamıştır. Kiriakidis ve Kavoura (2010), ergenlerin siber zorbalık yapma nedenlerini eğlenme isteği (%38), intikam alma (%25) ve kendini kötü hissetme (%6) şeklinde rapor etmiştir.

Walrave ve Heirman (2011), 12-18 yaş arası öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada öğrencilerin üçte birinin siber mağdur olduğu, beşte birinin de siber zorbalık yaptıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca çalışma da siber mağdur ve zorbalıların interneti çok yoğun bir şekilde kullandıkları ve genellikle diğer öğrencilere göre daha yüksek online yeteneklerinin olduğu sonucuna da ulaşmıştır.

Popovic-Citic ve diğerleri (2011), ortaöğretim öğrencilerinin %10'nun siber zorbalık yaptığını ve %20'sinin siber zorbalığa maruz kaldığını tespit etmiştir. Aoyama, Saxon ve Fearon (2011) lisede yaptıkları araştırmada siber mağdurların düşük öz saygı, depresyon, anksiyete ve stres gibi iç problemler yaşadıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca araştırmada dostluk kalitesinin siber mağdurların öz saygıları olumlu yönde etkilendiği görülürken, depresyon, anksiyete ve stres seviyelerini etkilemediği görülmüştür.

Menesini, Nocentini ve Camodeca (2011), ahlaki değer yargılarına sahip olmanın, kişinin bir uğraşının ve korumacı olmasının siber zorbalığı negatif yönde yordadığı saptamıştır. Kowalski, Morgan ve Limber (2012), geleneksel mağduriyet yaşayanların siber mağdur, geleneksel zorbalık yapanların siber zorba olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Krumbloz, Jäkel, Schultze ve Scheithauer (2012) yaptıkları araştırmada siber zorbalığa maruz kalan kızların dışsal problemlerinin (saldırganlık) arttığını, erkeklerin ise hem içsel hem de dışsal problemlerinde değişim gözlenmediğini belirlemiştir. Araştırmanın diğer bir sonucunda siber zorbalık yapan erkeklerin yalnızlık ve depresyon gibi içsel problemlerinin zamanla azaldığı görülmüştür.

Monks, Robinson ve Worlidge (2012), 7-11 yaşları arasında değişen çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada öğrencilerin %21'inin siber zorbalığa uğradığı, %5'ninde siber zorbalık yaptığı gözlenmiştir. Ayrıca araştırma da öğrencilerin siber zorbalığa maruz kaldıklarında endişelendikleri, korktukları, üzüldükleri, kızgınlık ve utanma duyguları hissettikleri tespit edilmiştir.

Schneider, O'Donnell, Stueve, Robert (2012), öğrencilerin %60'nın siber zorbalığa maruz kaldığını, %16'sında siber zorbalık yaptığını saptamıştır. Araştırma sonucunda siber mağdurların depresif belirtiler gösterdiği (%34), intiharı düşündükleri (%18), kendilerine zarar verdikleri (%24), intihar girişiminde

buldukları (%9) ve tıbbi tedavi aldıkları (%3) ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca siber mağdurların daha düşük okul başarıları gösterdikleri de rapor edilmiştir.

Araştırma sonuçları ergenlerin siber zorbalık davranışında bulduklarını, siber zorbalığa maruz kalan kişilerin ruh sağlığının olumsuz bir şekilde etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca araştırmacıların siber zorbalığı yordayan değişkenleride inceledikleri de görülmüştür.

2.3 ALANYAZIN TARAMASININ SONUCU

Birçok ülke artan sorunların çözümünde en önemli görevin eğitime düştüğü düşüncesi ile birlikte değer eğitimi kavramı eğitim sistemlerinin önemli bir parçasını oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla araştırmacılar değerler kazandırmaya dönük çok sayıda eğitimi programı hazırlamışlardır. Türkiye’de resmi okullarda değer eğitimi programı olmamakla birlikte var olan dersler aracılığıyla bir karakter ve değer eğitimi yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Değerler ile ilgili yurt içinde yapılan araştırmalar incelendiğinde bunların önemli bir bölümünün öğrencilerin ve öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili görüş ve düşüncelerinin belirlenmesini amaçlayan araştırmalar olduğu görülmektedir. Diğer araştırmalarda ise daha çok değerler eğitiminin etkililiğini incelendiği görülmektedir. Bunun yanında değerler eğitiminde önemli sorulardan biri hangi değerlerin öğrencilere kazandırılması gerektiği ve değerler eğitimi için gerekli olan bileşenlerin olup olmadığıdır.

Problemlerli internet kullanımı/internet bağımlılığı ile ilgili araştırmalar özellikle ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde yapılmış olmakla birlikte, son zamanlarda alanyazında Uzakdoğu ülkelerinden de yayınlarla karşılaşmaktadır. Araştırmalar incelendiğinde problemlerli internet kullanımı/internet bağımlılığına farklı kültürlerde rastlanmakla birlikte en fazla risk altında bulunan grubun ergenler olduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin internet teknolojileri ile iç içe bulunmaları, olumlu sonuçların yanında patolojik internet kullanımı gibi istenmeyen durumların da oluşmasına yol açabilmektedir. Bundan ötürü, özellikle ergen bireylerin ev, okul ve internet kafe ortamlarındaki internet kullanımları, bağımlılığın oluşumuna alt yapı oluşturabilmektedir. Oluşan bağımlılığın bir yansıması olarak, ergen bireyler, aile ortamında ebeveynleri ile sorunlar yaşamakta ve aile ilişkileri bozulabilmektedir. Bu

bağlamda, ergenlerin internet kullanımları kontrol altında tutulmadığı takdirde bu teknoloji, bireyin okulda başarısız olmasına, derslerini kaçırmasına, sınavlara girmemesine ve sınavlarda başarısız olmasına yol açabilmektedir

Ülkemizde de son yıllarda problemli internet kullanımı/internet bağımlılığı ile ilgili yayınların arttığı gözlenmektedir. Türkiye’de genç nüfusun fazlalığı, internetin yaygınlaşma hızının yüksekliği, internet bağımlılığının özellikle de okullarda daha fazla olacağı düşünülmektedir (Öztürk ve diğerleri, 2007). Dolayısıyla, problemli internet kullanımı/internet bağımlılığı ile ilgili çalışmalarda konu edilen demografik özelliklerden, farklı bulgulara sahip değişkenler olan; cinsiyet, haftalık internet kullanım süresi gibi değişkenlerle öğrenim gördükleri bölüm, SED araştırmalarının yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan problemli internet kullanımı/internet bağımlılığını etkileyecek değişkenlerinde neler olabileceği konusunda araştırmaların da yapıldığı da gözlenmektedir.

Hem uluslararası hem de ülkemizdeki alanyazın incelendiğinde, siber zorbalığın yaygınlığı, cinsiyete göre farklılıkları, görülme şekilleri ve geleneksel zorbalıkla ilişkisi başlıca araştırma problemleri olarak göze çarpmaktadır. Yukarıda özetlenen bulgulardan da anlaşılacağı üzere, siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık davranışının yaygın bir sorun olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları farklı ülkelerden yapılmış olup, siber zorbalık konusunda sadece belli ülkeler değil, neredeyse tüm ülkeler için soru olduğuna işaret etmektedir.

Bundan dolayı, konuya ilişkin şimdiye kadar ülkemizde yapılan çalışmaların çok fazla bulunmaması, bu araştırmanın hem konu hem de kullanılan ölçme araçları bakımından alanyazına yeni katkılar sağlaması ümit edilmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma gruplarının oluşturulması, araştırmanın deseni, bu desende yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler, deneklerin seçilmesi, kullanılan ölçme araçları, bu araçların geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları, verilerin analizinde kullanılan istatistik teknikler ve hazırlanan programın amacı ve oturumların içeriğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1 ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırma da insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisinin incelendiği ön test, son test ve kontrol gruplu deneysel bir model kullanılmıştır. Araştırmanın deseni; 2x3'lük split-plot (karışık) desendir. Bu desende, birinci etmen deneysel işlem gruplarını (deney ve kontrol grubu), ikinci etmen ise bağımlı değişkene ilişkin tekrarlı ölçümleri (ön test, son test ve izleme testi) göstermektedir (Büyüköztürk, 2007a).

Araştırmanın bağımsız değişkenini insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı, bağımlı değişkeni ise öğrencilerin; Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği'nin siber zorbalık formundan alınan puanlar ile İnternette Bilişsel Durum Ölçeği'nden aldıkları puanlar oluşturmaktadır.

3.2 ÇALIŞMA GRUBU

Bu araştırma 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde milli eğitime bağlı bir Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 9. ve 10. sınıf öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Bu okulun seçilmesinin nedeni, okula devam eden öğrencilerin genelde alt, orta ekonomik ve sosyo kültürel düzeyde olmalarıdır.

Araştırmanın deneysel işlem bölümü için 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni, 9. sınıf öğrencilerinin ilk kez bu okulda bir araya gelmeleri, birbirlerini yeni tanımaları, 10. sınıf öğrencilerinin ders seçimini yaptıktan sonra bu yeni ortamda yeni ilişkiler kurmaları ve arkadaşlık ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesinden dolayı deney grubu için daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bunun yanında 9. ve 10. sınıfta uygulanacak böyle bir programın öğrencilerin tüm lise hayatı boyunca faydalı ve etkili olarak önleyici bir rol üstleneceği ön görülmüştür. 11. ve 12. sınıflar ise üniversite sınavlarına hazırlanmaları nedeniyle katılımlarının düşük olacağı düşünülerek örnekleme dâhil edilmemiştir.

Çalışma grubunun oluşturulması için 9. ve 10. sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilere “İnternette Bilişsel Durum Ölçeği”, “Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği” ve “İnsani Değerler Ölçeği” uygulanmıştır. Uygulama sonucu “İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Zorbalık Ölçeği”nden en yüksek, “İnsani Değerler Ölçeği”nden ise en düşük puanı alan 24 öğrencinin isimleri yüksek puandan düşük puana doğru sıralanmış ve isimler sıra ile iki gruba ayrılmıştır. Bu şekilde oluşan 12 öğrencilik iki grup yaş ve cinsiyet özelliklerine dikkat edilerek, kura ile deney ve kontrol grubu olarak atanmıştır. Deney grubu olarak belirlenen gruptaki öğrencilerle tek tek ön görüşme yapıp uygulanacak grup çalışması hakkında genel bilgiler anlatılmış ve katılım için onayları alınmıştır. Kontrol grubu olarak tespit edilen öğrencilerle herhangi bir görüşme yapılmamıştır.

Deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların demografik özelliklerine göre sayısal dağılımı Tablo 5’ de verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubundaki Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Özellikler	Deney Grubu	Kontrol Grubu
		N	N
Cinsiyet	Kız	6	6
	Erkek	6	6
Yaş	14	2	3
	15	7	6
	16	3	3
Sınıf	9	8	7
	10	4	5
Haftalık İnternet Kullanım Süresi	9 saat ve altı	8	10
	10 saat ve üstü	4	2
İnternete Bağlanma Yeri	Evden	8	8
	Cep telefonu	4	4
İnternete Girme Süresinin Denetlenme Durumu	Evet	10	7
	Hayır	2	5
İnterneti Kullanma Amacı	Ödev yapmak	2	2
	Müzik dinlemek	5	3
	Sohbet etme	2	2
	Oyun oynama	3	5
Okuldaki Ders Başarı Durumu	Başarılı	2	1
	Orta düzeyde başarılı	7	10
	Başarılı değil	3	1

Tablo 5’de deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Buna göre grupların cinsiyete göre eşit olduğu, katılımcıların yaş aralığının 14-16 arasında dağıldığı, 9. ve 10. sınıfta öğrenim gördükleri görülmektedir.

Deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların anne-baba özelliklerine göre sayısal dağılımı Tablo 6’ da verilmiştir.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Grubundaki Katılımcıların Anne-Baba Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Özellikler	Deney Grubu	Kontrol Grubu
		N	N
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul ve Altı	6	4
	Lise ve Üstü	6	8
Baba Eğitim Durumu	Ortaokul ve Altı	2	2
	Lise ve Üstü	10	10
Ailenin Gelir Düzeyi	1-2000 tl	6	8
	2001-3000 tl	5	1
	3001 tl ve üstü	1	3
Anne-Baba Durumu	Birliktelik Birlikte	10	11
	Ayrı	1	1
	Baba vefat etti	1	-
Algılanan Anne Tutumu	Demokratik	5	4
	Otoriter	7	7
	İlgisiz	-	1
Algılanan Baba Tutumu	Demokratik	7	6
	Otoriter	5	5
	İlgisiz	-	1

Tablo 6’da deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların anne-baba özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların deneysel işlemin uygulanması öncesinde problemlerini internet kullanımı ön test ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla, ‘t testi’ analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test Puanlarının t-testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	12	159,33	18,19	22	-30	.77
Kontrol	12	161,72	14,37			

Tablo 7 incelendiğinde, deney ($\bar{X}=159,33$) ve kontrol gruplarının ($\bar{X}=161,72$) problemlı internet kullanımı ön test ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir ($t(22) = -30, p>.05$). Bu bulguya göre deney ve kontrol gruplarının deneysel uygulamaya başlamadan önce birbirine denk oldukları söylenebilir.

Araştırmada incelenen diğeri bir değışken olan siber zorbalık açısından deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların deneysel uygulama öncesinde, Siber Zorbalık Ölçeğı ön test ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla, ‘t testi’ analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ön Test Puanlarının t-testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	12	51,42	5,45	22	137	.18
Kontrol	12	47,83	7,20			

Tablo 8 incelendiğinde, deney ($\bar{X}=51,42$) ve kontrol gruplarının ($\bar{X}=47,83$) siber zorbalık ön test ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir ($t(22) =137, p>.05$). Bu bulguya göre deney ve kontrol

gruplarının deneysel uygulamaya başlamadan önce birbirine denk oldukları söylenebilir.

3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.3.1 Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi toplama formu katılımcılar hakkında sosyo-demografik bilgiler elde etmek için kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların; yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği, ailenin gelir düzeyi gibi durumları belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

3.3.2 Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği

Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen “Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği” (SMZÖ), siber sahtecilik (SS), siber dilsel zorbalık (SDZ) ve kimliğini gizleme (KG) boyutlarından birisi siber mağduriyet ve diğeri siber zorbalık olmak üzere ve her biri 22 soru içeren paralel iki formdan oluşmaktadır. Katılımcılar siber mağduriyet durumlarını “Bana Yapıldı” kısmında yer alan “Daima (5)” dan “Asla (1)” ya uzanan beşli likert tipi bir derecelendirmeyi kullanarak işaretlemektedir. Siber zorbalık içeren davranışlara katılma derecelerini ise yine aynı biçimde “Ben Yaptım” kısmında yer alan ve “Daima(5)” dan “Asla(1)” ya uzanan beşli likert tipi derecelendirmeyi kullanarak yanıtlamaktadır. İç tutarlık güvenirlik katsayısı siber mağduriyet formu (SMF) için .89 olarak bulunmuştur. Ayrıca iç tutarlık katsayıları SMF’nin SDZ alt boyutu için .80, KG alt boyutu için .68 ve SS alt boyutu için .86 olarak belirlenmiştir. SZF’nin iç tutarlık katsayısı .89 olarak belirlenmiştir. SZF’nin iç tutarlılık katsayıları ise, SDZ alt boyutu için .81, KG alt boyutu için .69 ve SS alt boyutu için de .83 olarak tespit edilmiştir.

SMF’nin iki yarı güvenirliği .79 olarak saptanmıştır. İki yarı güvenirliği SS için .82, SDZ için .77 ve KG için .55 olarak görülmüştür. SZF’nin iki yarı güvenirliği .79 olarak saptanmıştır. İki yarı güvenirliği SS için .81, SDZ için .78 ve KG için .55 olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenirliği SMF için .85, SZF için ise .90 olarak bulunmuştur. SMF’nin alt boyutları açısından test-tekrar test güvenirlik katsayıları, SDZ için .80 ve KG için .69, SS için .87 olarak bulunmuştur. SZF’nin alt boyutları

açısından test-tekrar test güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, SDZ için .73 ve KG için .72 ve SS için .86 olarak saptanmıştır.

Ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliği için Buss ve Perry (1992)'nin geliştirdiği ve Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan Saldırganlık Ölçeği ile ilişkisine bakılmıştır. SMZÖ ile Saldırganlık ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları SMF için .27, SZF için ise .36 olarak bulunmuştur. Saldırganlık Ölçeği ile SMF'nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları, SDZ ve KG için .20 SS için ise .27 olarak saptanmıştır. SZF'nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları ise, SDZ için .22, KG için .26 ve SS için .40 olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma için SMF iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) .87, SMF'nin alt grupları için iç tutarlık katsayısı SDZ için .81, KG için .76, SS için .87 olarak belirlenmiştir. SZF iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) .85 olarak belirlenmiştir. SZF'nin iç tutarlılık katsayıları ise, SDZ alt boyutu için .84, KG alt boyutu için .76 ve SS alt boyutu için de .78 olarak saptanmıştır.

Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiştir. SMF'nin uyum indeksi değerleri RMSEA=.058, NFI=.94, CFI=.96, IFI=.94, RFI=.93, GFI=.90 ve NNFI=.96 olarak, SZF'nin ise uyum indeksleri RMSEA=.056, NFI=.95, CFI=.97, IFI=.95, RFI=.94, GFI=.91 ve NNFI=.97 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiştir. SMF'nin uyum indeksi değerleri RMSEA=.050, NFI=.96, CFI=.95, IFI=.95, RFI=.92, GFI=.95 ve NNFI=.95 olarak, SZF'nin ise uyum indeksleri RMSEA=.052, NFI=.94, CFI=.95, IFI=.92, RFI=.96, GFI=.90 ve NNFI=.96 olarak tespit edilmiştir. Bu uyum iyiliği indeksleri test edilen model için model-veri uyumunun sağlandığını göstermektedir.

Ölçeğin SMF'den yüksek puan alma siber zorbalığa maruz kalma durumunun, SZF'dan yüksek puan alma ise siber zorbalık davranışları yapma durumunun yüksekliğine işaret etmektedir (Çetin ve diğerleri, 2011).

3.3.3 İnternette Bilişsel Durum Ölçeği

“İnternette Bilişsel Durum Ölçeği” (İBDÖ), Davis (2001) tarafından problemlili internet kullanımını değerlendirmek üzere geliştirilmiş ve Türkçe formu Özcan (2004) tarafından yapılmıştır. İBDÖ, sosyal destek (SD), yalnızlık-depresyon (YD), azalmış dürtü kontrolü (ADK) ve dikkat dağıtma (DD) boyutlarından ve toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar internette bilişsel durumlarını “kesinlikle katılmıyorum” dan (1) “kesinlikle katılıyorum” a (7) uzanan yedili likert tipi bir derecelendirmeyi kullanarak işaretlemektedir. Katılımcılar ölçeği tamamladıklarında en düşük 36 en yüksek 180 puan alabilmektedirler.

İBDÖ'nin her bir maddesinin varyansı ile toplam puan varyansı arasındaki ilişkiyi saptayan madde toplam güvenilirlik katsayıları .17 ile .66 arasında değişmektedir. İBDÖ'nin iç tutarlık katsayısı .93, İBDÖ'nin alt grupları için iç tutarlık katsayısı sosyal destek için .87, yalnızlık-depresyon için .77, azalmış dürtü kontrolü için .80 ve dikkat dağıtma alt grup için .79 olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma için İBDÖ'nin iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) .95, İBDÖ'nin alt grupları için iç tutarlık katsayısı sosyal destek için .90, yalnızlık-depresyon için .83, azalmış dürtü kontrolü için .86 ve dikkat dağıtma alt grup için .76 olarak saptanmıştır.

İBDÖ ile Kişilerarası İlişki Tarzı Ölçeği'nin sosyal olma, temkinli olma, destekleyici olma, dengeli olma ve kararlı olma alt grup puanları arasında ters yönde ilişki bulunmuştur (-.11, -.12, -.15, -.27, -.14). İBDÖ puanı artıkça kişilerarası ilişkilerde sosyal, temkinli, destekleyici, kararlı ve dengeli olma azalmaktadır. İBDÖ ile Kişilerarası İlişki Tarzı Ölçeği'nin yardım alma, hoşgörülü olma, bağımsız olma, yönlendirici olma, başkalarına güvenme ve duyarlı olma alt boyutları arasında ilişki ortaya çıkmamıştır.

İBDÖ'nin sosyal destek alt grup puanı ile KİTÖ'nin destekleyici olma ve dengeli olma alt grup puanları arasında ters yönde ilişki bulunmuştur (-.12, -.20). İBDÖ'nin yalnızlık-depresyon alt grup puanı ile KİTÖ'nin destekleyici olma ve dengeli olma alt grup puanları arasında ters yönde ilişki saptanmıştır (-.014, -.18).

İBDÖ'nin azalmış dürtü kontrolü alt grup puanı ile KİTÖ'nin sosyal olma, destekleyici olma, temkinli olma, dengeli olma ve kararlı olma alt grup puanları arasında ters yönde ilişki görülmüştür (-.11, -.02, -.07, -.20, -.13). İBDÖ'nin dikkat

dağıtma alt grup puanı ile KİTÖ'nin sosyal olma, destekleyici olma, temkinli olma, dengeli olma ve kararlı olma alt grup puanları arasında ters yönde ilişki tespit edilmiştir (-.10, -.11, -.12, -.24, -.18).

Ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliği için İBDÖ ile Ucla-Yalnızlık Ölçeği ile ilişkisine bakılmıştır. İBDÖ ile Ucla-Yalnızlık Ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları .34 bulunmuştur. Ucla-Yalnızlık Ölçeği ile İBDÖ'nün alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları, sosyal destek için .29, yalnızlık-depresyon için ise .30, azalmış dürtü kontrolü .35, dikkat dağıtma için .23 olarak saptanmıştır.

İBDÖ ile Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları -.32 olarak bulunmuştur. İBDÖ'nin alt boyutları ile ÇBASDÖ'nün arasındaki korelasyon katsayıları, sosyal destek için -.27, yalnızlık-depresyon için -.22, azalmış dürtü kontrolü -.34 ve dikkat dağıtma için -.22 olarak belirlenmiştir.

Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde modelin uyum indeksleri incelenmiştir. İBDÖ'nin uyum indeksi değerleri RMSEA=.006, NFI=.99, CFI=1, GFI=.99 ve AGFI=.99 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde modelin uyum indeksleri incelenmiştir. İBDÖ'nin uyum indeksi değerleri RMSEA=.078, NFI=.93, NNFI=.95, CFI=.96, IFI=.96, GFI=.91 ve AGFI=.92 olarak belirlenmiştir. Bu uyum iyiligi indeksleri test edilen model için model-veri uyumunun sağlandığını göstermektedir.

İBDÖ'nin test-tekrar test güvenilirliği .90, sosyal destek alt grup puanları için .87, yalnızlık-depresyon alt grup puanları için .76, azalmış dürtü kontrolü alt grup puanları için .89 ve dikkat dağıtma alt grup puanları için .85 bulunmuştur.

İBDÖ internetle ilgili düşünceleri değerlendirmektedir. Ölçeğin toplam puanı ve alt grup puanları hesaplanarak değerlendirme yapılmaktadır. Sadece 12. madde ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçeğin hem toplam puanından hem de alt grup puanlarındaki yüksek olması “problemlili internet kullanımı” olarak değerlendirilmektedir.

3.3.4 İnsani Değerler Ölçeği

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) Dilmaç (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 6 faktör ve 42 sorudan oluşmaktadır. “Sorumluluk” adı verilen ilk faktör 7 (yedi) maddeden oluşmakta, maddelerin faktör yük değerleri .53 ile .77 arasında değişmekte ve toplam varyansın %16,09 açıklanmaktadır. “Dostluk/Arkadaşlık” adı verilen ve varyansın %5,60’lık katkı sağlayan ikinci faktörde yedi (7) maddeden oluşmakta, maddelerin faktör yükleri .51 ile .79 arasında değişmektedir. “Barışçı Olma” adı verilen ve varyansa %3.87 katkı sağlayan üçüncü faktörde ise (7) yedi madde yer almakta, maddelerin faktör yük değerleri .46 ile .74 arasında değişmektedir. “Saygı” adı verilen ve varyansa %3.30 katkı sağlayan dördüncü faktör ise (7) yedi madde yer almakta, maddelerin faktör yük değerleri .36 ile .69 arasında değişmektedir. “Dürüstlük” adı verilen ve varyansa %2.99 katkı sağlayan beşinci faktör ise (7) maddeye yer almakta, maddelerin faktör yük değerleri .45 ile .83 arasında değişmektedir. “Hoşgörü” adı verilen ve varyansa %2.63’lik katkı sağlayan altıncı faktörde (7) yedi maddeden oluşmakta, faktör yükleri ise .36 ile .72 arasında değişmektedir.

İDÖ’nün güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. “Sorumluluk” alt ölçeğinin .73, “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeğinin .69, “Barışçı Olma” alt ölçeğinin .65, “Saygı” alt ölçeğinin .67, “Dürüstlük” alt ölçeğinin .69, “Hoşgörü” alt ölçeğinin .70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısının ise .92 bulunmuştur.

Bu çalışma için İDÖ’nün iç tutarlılık katsayısı .94, İDÖ’nün alt grupları için iç tutarlılık katsayısı sorumluluk için .80, dostluk/arkadaşlık için .75, barışçı olma için .82, dürüstlük için .76, saygı için .79 ve hoşgörü için .86 olarak saptanmıştır.

İDÖ’nün kararlılık anlamındaki güvenilirliği için İDÖ, 150 ortaöğretim öğrencisinden oluşan bir gruba 20 gün ara ile iki kez uygulanarak test-tekrar test yöntemiyle güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için .73, “Dostluk/Arkadaşlık” için .91, “Barışçı Olma” için .80, “Saygı” için .88, “Dürüstlük” için .75, “Hoşgörü” için .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: .87 tespit edilmiştir.

Bu araştırma için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen uyum indeksleri incelenmiştir. İDÖ’nün uyum indeksi değerleri RMSEA=.065, NFI=.92, NNFI=.93,

CFI=91, IFI=92, GFI=.90 ve AGFI=.94 olarak belirlenmiştir. Bu uyum iyiligi indeksleri test edilen model için model-veri uyumunun sağlandığını göstermektedir.

Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Puanların artması/azalması bireylerin insani değerler daha fazla sahip olduğunu/olmadığını göstermektedir.

3.4. PSİKO-EĞİTİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLME SÜRECİ

3.4.1 Programın Hazırlanması

Problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik program insani değerler yönelimli olarak hazırlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak insani değerlere yönelik kuramsal bilgiler toplanarak, yapılmış olan ilgili araştırmalar incelenmiş ve insani değerlere yönelik oluşturulan yapılandırılmış programlar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir (Aydın ve Gürler, 2012; Dilmaç, 1999, 2007; Keskinöglü, 2008).

İkinci olarak problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık ile ilgili çalışmalar araştırılmıştır. Alanyazın incelemesi sonucunda siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik Hazelden (2008) ve Committee for Children (2010) ile Doane'in (2011) programları incelenirken, problemlerli internet kullanımı ile ilgili bir mühadale programına rastlanılmamıştır.

Ayrıca problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik psiko-eğitim programı oluşturulurken benzer programlardan yararlanılmıştır. Eğitim programının oluşturulmasında ve etkinliklerin hazırlanmasında yararlanılmak üzere ilgili alanyazın araştırılmıştır. Daha önce akran zorbalığı (Ayas, 2008; Dölek, 2002; Kartal ve Bilgin, 2007; Kutlu, 2005; Şahin ve Akbaba, 2007), çatışma çözme (Güner, 2007; Gündoğdu, 2009; Uysal, 2006), saldırganlık (Bacı, 2011; Derman, 2011; Gültekin, 2008) ile ilgili geliştirilen programlar incelenmiştir. Ayrıca Erkan (2002); Çivitçi, Türküm, Duy ve Hamamcı (2009); Morganett (2005); Öner (2004); Taştan (2006); Yeşilyaprak (2007) tarafından yazılan kitaplardan yararlanılarak uygulama ve etkinlikler hazırlanmıştır.

Bu inceleme süreciyle eş zamanlı olarak araştırmanın bağımlı değişkenleri olan ve problemlerli internet kullanımı ve siber zorbalık alanındaki kuramsal ve uygulamaya yönelik alanyazın analiz edilmiş ve bu üç yapının her biriyle ilişkili olabilecek ve

insani değerler ilke ve uygulamalarını temel alacak bir uygulama programı geliştirilmiştir. Programın geliştirilmesi sürecinde araştırmacı, hem tez izleme jürisi üyelerinden hem de alanla ilgili diğer öğretim üyeleriyle her zaman bağlantılı olmaya ve sistemli bir çalışma izlemeye özen göstermiştir. Araştırmacı uygulamaya başlamadan önce, tez danışmanına hazırlanan programı son bir kez inceleyerek gerekli düzeltme ve eklemeleri yapmış ve programı uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Bu incelemeler sonucunda psiko-eğitim programına son şekli verilmiştir. Programın ilk iki oturumu yapılandırma amaçlı, diğer oturumlar ise Dilmaç'ın (2007) insani değerler ölçeğindeki değerlerin sıralamasına göre gerçekleştirilmiştir.

3.4.2 Psiko-Eğitim Programının Genel Amaçları

Bu programın genel amacı, grup üyelerinin, insani değerlerin ortaya koymuş olduğu temel kavramları öğrenek bunları yaşamlarında uygulamaya geçirmeleri, problemlerini internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarının, bu program çerçevesinde yeniden düzenlenmesine, bir grup yaşantısı yoluyla yardımcı olmaktır. Bu program ortalama 75 dakikalık 9 oturumda grupla uygulama biçiminde hazırlanmıştır. Programın genel amaca ulaşması aşağıda belirtilmiş olan 5 alt amacın gerçekleşmesine bağlıdır.

Bu alt amaçlar;

1. Öğrencilerin insani değerleri tanımalarına yardımcı olmak.
2. Grup üyelerinin problemlerini internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları ile ilgili genel bilgi sahibi olmaları ve nedenlerini öğrenmeleri.
3. Grup üyelerinin, problemlerini internet kullanımı ve siber zorbalık ile ilgili davranışlarının farkına varmasını sağlamak.
4. Grup üyelerinin insani değerlerin temel felsefesini ve temel kavramlarını öğrenek, problemlerini internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarını tanıyabilecekleri, anlayabilecekleri ve denetleyebilmeyi öğrenebileceklerini kavramaları.
5. Bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerini doğru bir biçimde kullanmalarını sağlamak.

3.4.3 Psiko-Eğitim Programının Öğeleri

1.Oturum

(Giriş)

Amaç: Grup üyelerinin birbirleriyle tanışması, grup oturumları için uygun kuralların oluşturulması, üyelerin grupta amaçlarını belirlenmesi ve grup üyelerinin benimsedikleri değerleri fark etmelerine yardımcı olmak.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Grup üyeleriyle tanışma
- 2.Kişisel amaç ve beklentilerini belirleme
- 3.Grup kurallarının oluşturulması
- 4.Grup sözleşmesinin imzalanması
- 5.Kendi değerlerini fark edebilme
- 6.İletişim teknolojilerinin olumlu ve olumsuz kullanımını fark edebilme

2. Oturum

(Sanal Ortamdaki Davranışları Farketme)

Amaç: Sanal ve sosyal iletişimin benzer ve farklı yönlerini kavramak, iletişim teknolojilerini kullanırken kontrolün nasıl kaybedildiğini fark edebilmek.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Sosyal iletişimin kurallarını kavrayabilme
- 2.Sanal ortamda iletişim kurallarını fark edebilme
- 3.İletişim teknolojilerini olumsuz bir şekilde kullandığı durumları kavrayabilme
- 4.İletişim teknolojilerini kullanırken siber zorbalık davranışları fark edebilme

3.Oturum

(Sorumluluk)

Amaç: İletişim teknolojilerini sorumlu bir şekilde kullanabilmek.

Davranışsal Amaçlar

- 1.İletişim teknolojilerini kullanırken sorumlulukların farkına varma

- 2.İletişim teknolojilerini kullanırken sorumlu ve sorumsuz davranışlar ile sonuçları hakkında bilinç geliştirme
- 3.İletişim teknolojilerini kullanırken sorumlu davranışları fark edebilme
- 4.İletişim teknolojilerini kullanırken karşılaşılan siber zorbalık davranışları rapor edebilme

4. Oturum

(Arkadaşlık)

Amaç: Sanal ortamda sağlıklı arkadaşlık ilişkileri kurabilmek ve arkadaşlık ilişkilerine zarar verebilecek davranışları fark edebilmek.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Çevresindekilerle sağlıklı ilişkiler kurabilme
- 2.Arkadaşta aranan özellikleri kavrayabilme
- 3.Sanal ortamdaki olumlu ve olumsuz davranışları fark edebilme
- 4.Sanal ortamda arkadaşlık ilişkilerine zarar verebilecek davranışları fark edebilme

5. Oturum

(Barışçı Olma)

Amaç: Sanal ortamda kırıncı davranacakları durumlar karşısında kendini kontrol edebilme becerisini kazanmak ve davranışların uyumlu ilişkiler kurmayı sağlayacak bir biçimde yeniden düzenlenmek.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Sanal ortamda arkadaşlarıyla olan ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkileyebilecek düşünceleri fark edebilme
- 2.Sanal ortamda kırıncı davrandığı durumları anlayabilme
- 3.Sanal ortamda kendisini öfkeliendiren durumlarda davranışları kontrol edebilme
- 4.Sanal ortamda davranışların uyumlu ilişkiler kurmayı sağlayacak biçimde yeniden düzenleyebilme

6. Oturum

(Saygı)

Amaç: Sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilmek ve insanlar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara saygı duymak.

Davranışsal Amaçlar

1. İnsanlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların olabileceğini fark edebilme
2. Kendilerinden farklı düşünce ve duygulara sahip kişilere saygı duyabilme
3. Sanal ortamda yaşadığı durumlar için saygılı çözümler önerebilme
4. Sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilme ve bu ilişkiler süresince çevresindekilerle sağlıklı paylaşımlar yapabilme

7. Oturum

(Dürüstlük)

Amaç: Sanal ortamdaki arkadaşlık ilişkilerinde dürüst davranmak.

Davranışsal Amaçlar

1. Kişilerarası ilişkilerde doğru davranabilme
2. Söz ve davranışlarında doğru olabilme
3. Sanal ortamda başkalarını aldatıcı davranışlarda bulunmama
4. Sanal ortamdaki arkadaşlık ilişkilerinde dürüst davranabilme

8. Oturum

(Hoşgörü)

Amaç: Sanal ortamdaki arkadaşlık ilişkilerinde hoşgörülü davranmak.

Davranışsal Amaçlar

1. Hoşgörü kavramının ne anlama geldiğini ifade edebilme
2. Hoşgörülü davranışların farkına varabilme
3. Sanal ortamda hoşgörülü olmayan davranışları fark edebilme
4. Sanal ortamda arkadaşlarına hoşgörülü davranabilme

9.Oturum

(Sonlandırma)

Amaç: Grup oturumlarını sonlandırmak.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik grup programı uygulamalarının genel değerlendirilmesinin yapılması
- 2.Son test ölçümlerinin uygulanması
- 3.Grup uygulamasının sonlandırılması

3.5 VERİLERİN TOPLANMASI

3.5.1 Deney ve Kontrol Gruplarının Oluşturulması

Araştırma 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde milli eğitime bağlı bir Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 9. ve 10. sınıf (14-16 yaşlar arasındaki) öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarında yer alacak deneklerin belirlenmesi amacıyla, bu okulun 9. sınıf, 10. sınıfında öğrenim gören 190 öğrenciye, İnsani Değerler Ölçeği, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği araştırmacının kendisi tarafından uygulanmıştır.

Ölçeklerin ilk sayfasına, katılımcıların kişisel bilgilerini elde etmeye yönelik bir kişisel bilgi formu eklenmiştir. Ayrıca her bir ölçme aracının nasıl cevaplanacağını anlatan yönergeler, ölçeklerin üzerine yazılmış ve uygulamaların başlangıcında öğrencilere bu çalışmadan elde edilen sonuçların bilimsel bir araştırmada kullanılacağı ifade edilmiştir. Ölçekler çoğunlukla sınıflarda gruplar halinde uygulanmış ve her bir uygulama yaklaşık 30 dakikada tamamlanmıştır. Uygulamalar sonucunda, yönergelere uygun işaretleme yapmayan veya maddeleri boş bıraktığı tespit edilen 5 öğrencinin yanıtları analiz dışında bırakılmış ve deney ve kontrol gruplarını oluşturacak denekler 102'si kız, 83'ü erkek olmak üzere toplam 185 öğrenciden elde edilen verilere bağlı olarak seçilmiştir.

Öğrencilerin her üç ölçekten elde ettikleri ön test puanlarının aritmetik ortalamaları hesaplanmış ve öğrencilerin gruplara atanması işlemi, üç ölçekten aldıkları puanların ortalamasına göre gerçekleştirilmiştir. Buna göre siber zorbalık ölçeği puanlarının

aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 43,86$), internette bilişsel durum ölçeğinin puanlarının aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 154,45$) üstünde puana sahip öğrenciler ve insani değerler ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması ($\bar{X} = 87,60$) altında puana sahip 36 öğrenci belirlenerek, bu öğrencilerle bir ön görüşme yapılarak araştırmaya katılmaları için davet edilmiştir. Ön görüşmeler sonucunda çalışmaya katılmayı kabul eden 24 öğrenci puanlarına göre yukarıdan aşağıya sıralanmıştır. Deney ve kontrol grupları oluşturulurken katılımcılar yaş ve cinsiyet açısından eşleştirilmiştir. Katılımcıların deney ve kontrol grubuna atanması işlemi kura çekme (torbadan isim çekme) yöntemiyle yansız olarak gerçekleştirilmiştir. Böylelikle deney ve kontrol gruplarının her birinde 12'şer öğrenci yer almıştır.

Her gruba 12 kişinin atanmasının uygun olabileceğinin nedeni olarak; Jacobs, Mason ve Harvill'in (2002; akt. Karataş, 2008) ergenlerle yapılan grup çalışmalarında 10-12 kişi ile Voltan-Acar'ın (1995), grupla psikolojik danışmanın gönüllü üyeler ile 8-12 kişilik gruplarla çalışabilir ve Adıgüzel'in (1994), sağlıklı sonuçlar alınabilecek bir drama grubunun sayısı, yaş gruplarına göre değişmekle birlikte okul öncesi ve ilkokul birinci basamak çocukları dışında, genelde 12-15 kişilik grupların ideal olarak kabul edilebileceğine ilişkin görüşleri dikkate alınmıştır.

Uygulamalara başlamadan bir hafta önce, deney grubunda yer alacak öğrencilerle ayrı ayrı toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda öğrencilere kısaca çalışmanın içeriği, süresi, zamanı ve grup kuralları hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel analizleri 24 öğrencinin ön test, son test ve izleme ölçümü puanları üzerinden yapılmıştır.

3.5.2 Deney ve Kontrol Gruplarına Uygulanan İşlemler

3.5.2.1 Deney grubuna uygulanan işlemler

Bu çalışmada, deney grubunu oluşturan katılımcılarla her biri yaklaşık 75 dakika süren ve 9 oturumdan oluşan insani değerler yönelimli psiko-eğitim oturumları gerçekleştirilmiştir. Oturumlar her hafta bir oturum şeklinde organize edilmiş ve tüm oturumlar planlandığı gibi bir hafta arayla uygulanmıştır. Deney grubuna uygulanan insani değerler yönelimli psiko-eğitim uygulamasının ayrıntılı raporları ve her bir oturumun nasıl ele alındığı kapsamlı olarak ekler kısmında sunulmuştur.

3.5.2.2 Kontrol grubuna uygulanan işlemler

Bu çalışmada deney grubuna problemleri internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulanırken kontrol grubuna ise deneysel çalışma bitene kadar herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Deneysel çalışma bittikten sonra kontrol grubuna da deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programı uygulanmıştır.

3.5.3 İç ve Dış Geçerlik

Deneysel çalışmalarda, yapılan uygulamanın etkisini doğru bir biçimde açıklayabilmek için iç ve dış geçerlik son derece önemlidir (Arık, 1998; Bulduk, 2003; Büyüköztürk, 2007a). Dış geçerlik, örnek bir grup üzerinde ve araştırma (deney) koşulları içinde varılan bir sonucunda, evren'e gerçek yaşama genellenebilirliğidir (Karasar, 2005).

Bu çalışmada dış geçerliğin sağlanabilmesi için deney ve kontrol gruplarında yer alacak deneklerin yansız biçimde seçilmelerine ve bu grupların evreni temsil edebilme niteliği taşımasına özen gösterilmiştir. Ayrıca aşağıdaki işlemler gerçekleştirilerek, dış geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır:

1. Ön testler ile oturumların başlangıcı (2 hafta) ve son testler ile izleme ölçümleri (iki ay) arasında belli bir süre bırakılmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle “ölçüm-tekni etkileşimi etkisi” (Büyüköztürk, 2007a) kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.
2. Daha sağlıklı genellemelere ulaşabilmek ve veri analizi yapmaya yönelik sınırlılıkları en aza indirgeyebilmek için “gruplarda yer alacak deneklerin yeterli sayıda” olmasına dikkat edilmiştir.
3. İşlem sonrası ölçümlerden iki ay sonra izleme ölçümleri gerçekleştirilerek, “zaman tedavi etkileşimine” bağlı olarak ortaya çıkan değişimlerin, araştırmanın geçerliği üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.
4. Araştırmaya katılan deneklerin; araştırmacının etkisinden, deneysel ortamın fiziki ve psiko-sosyal yapısından etkilenmeleri önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca deneklere araştırmanın denenceleri ve uygulama sürecine yönelik herhangi bir bilgi verilmemiş ve böylece “performanslarını etkileyecek özel eğilimler geliştirmeleri” önlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın iç geçerliği de sağlanmaya çalışılmıştır. İç geçerlik; varılan bir “nedensel” ilişkide, “sonuç”un “bilinen neden”lerle (deney değişkenleri ile) gerçekten açıklanabilirliğidir. Araştırmada uygulanan kontroller, aslında iç geçerliğin artırılmasına yöneliktir. Kontrollerin en iyi gerçekleştirebildiği laboratuvar araştırmalarında, iç geçerliklerde en üst düzeylerde bulunur (Karasar, 2005). Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için yapılan işlemler aşağıda listelenmiştir:

1. Deney ve kontrol gruplarında yer alan tüm bireylere, tüm ölçümlerde aynı ölçme araçları uygulanarak, veri toplama araçlarından kaynaklanabilecek ve iç geçerliği tehdit edebilecek faktörler önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ölçme araçları sadece grup lideri tarafından ve uygun bir ortamda uygulanmıştır.
2. Deney ve kontrol gruplarını oluşturmak amacıyla 190 öğrenciye uygulanan İnsani Değerler Ölçeği, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği öğrencilere aynı sırayla verilmemiştir. Ölçekler uygulanmadan önce farklı üç grup şeklinde sınıflandırılmış ve her bir grupta ölçekler farklı bir sırayla organize edilmiştir. Böylelikle uygulamaya geçilmeden önce ölçekler denkleştirilmiştir (counterbalanced). Bu durum, kendisine ölçek uygulanan öğrencilerin tümünün ölçekleri aynı sırayla almamalarını ve sıra etkisinin ortadan kaldırılmasını sağlamıştır.
3. Katılımcılar deneysel koşullara yansız yöntemle seçilmiştir.
4. Deney ve kontrol grupları 12’şer kişiden oluşturularak, uygulamalar sırasında ortaya çıkabilecek “deneysel düşmeler” sonucunda gruplarda yeterli sayının kalmasına dikkat edilmiştir.
5. Ölçme araçlarının neyi ölçtüğüne yönelik deneklere herhangi bir bilgi verilmemiş ve böylece “merkeze yönelme etkisi” ve araştırmanın sonucunu etki edebilecek beklenti düzeyleri giderilmeye çalışılmıştır.
6. Deney grubundaki üyelere, grup sürecindeki uygulama ve işlemleri grup üyeleri dışında herhangi biriyle kesinlikle paylaşmamaları istenmiştir.

3.6 VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analiz edilmesi sürecinde, hangi testlerin kullanılacağına karar verebilmek amacıyla öncelikle deney ve kontrol gruplarında bulunan bireylerin internette bilişsel durum ve siber zorbalık ölçeklerinin ön test uygulamalarından elde ettikleri değerlerin, parametrik testlerin temel varsayımlarını karşılayıp karşılayamadıkları incelenmiştir.

Parametrik testlerin kullanılabilmesi için, varyansların homojen olması ve verilerin normal dağılıma uyması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2007b; Ergün, 1995). Bu şartların sağlanıp sağlanmadığını belirlemek amacıyla, öncelikle her iki grupta bulunan bireylerin, internette bilişsel durum ve siber zorbalık değişkenleri açısından birbirlerine denk olup olmadıklarını, diğer bir deyişle aynı evreni temsil edip etmediklerini saptamak için varyansların homojenliği incelenmiştir. Homojenlik testine ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Deney ve Kontrol Gruplarının Ön Test Puanlarına İlişkin Homojenlik Testi Analizi Sonuçları

Değişken	Levene Statistic	df1	df2	p
Problemlili İnternet Kullanımı	,204	1	22	,656
Siber Zorbalık	1,940	1	22	,178

Homojenlik testinden elde edilen sonuçlar, grupların varyanslarının internette bilişsel durum ve siber zorbalık değişkenleri açısından birbirine denk olduğunu göstermiştir. Parametrik testlerin kullanılabilmesi için gerekli olan şartlardan bir diğeri, bağımlı değişkene ilişkin ölçüm sonuçlarının normal dağılım sergilemesidir. Bulgular Tablo 10’da ve Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 10. Deney ve Kontrol Gruplarının İnternette Bilişsel Durum Ölçeği Ön-test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Ait Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları

Gruplar	İstatistik	sd	p
Deney	,892	12	,124
Kontrol	,918	12	,269
Deney	,950	12	,642
Kontrol	,963	12	,829
Deney	,940	12	,493
Kontrol	,939	12	,482

Tablo 10'daki analiz sonuçları incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ön-test, son test ve izleme testi puan dağılımının Shapiro-Wilk testi değerlerine göre normal olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Ait Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları

Gruplar	İstatistik	sd	p
Deney	,892	12	,126
Kontrol	,953	12	,679
Deney	,894	12	,135
Kontrol	,932	12	,397
Deney	,950	12	,634
Kontrol	,967	12	,875

Tablo 11'deki analiz sonuçlarına bakıldığında deney ve kontrol gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği ön-test, son test ve izleme testi puan dağılımının Shapiro-Wilk testi değerlerine göre normal olduğu gözlenmektedir.

Bu araştırma da insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada deney ve kontrol grupları olmak üzere iki grup bulunmaktadır.

Ölçümler açısından ise grupların kendi içinde, denekler arası ve denekler içi ölçümleri söz konusudur. Ön test, son test ve izleme testi ölçümleri değişiminin, istatistiksel anlamlılığını kararlaştırmada kullanılan yollardan biri “tek faktör üzerinde tekrarlanmış ölçümler için iki yönlü Anova”dır (Balcı, 1997; Büyüköztürk, 2007b).

Yukarıdaki özellikler dikkate alındığında bu araştırmada kullanılan deneysel desenin split-plot (karışık) desen özelliğini gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada tek faktör üzerinden tekrarlı ölçümler için varyans analizi tekniği kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2002).

Bu araştırmada kullanılacak olan desen faktör düzeylerine göre tanımlanacak olursa 2x3 lük bir desen olduğu ortaya çıkmaktadır (Büyüköztürk, 2007a). Bu durum birinci ve ikinci faktörün her birinin üç düzeyden oluştuğunu gösterir. Birinci faktörün düzeylerini, araştırma desenindeki deney ve kontrol grupları oluşturmaktadır. İkinci faktörün düzeylerini ise yapılan ölçümlerden oluşmaktadır. Bu ölçümler, ön test, son test ve izleme testi olarak sıralanabilir.

Dolayısıyla bu desende 6 deneysel koşul bulunmaktadır. İki denekten çok ortalamaların karşılaştırılması durumunda, önce ortalamaların genel olarak birbirinden farklı olup olmadığına bakılarak, daha sonra, varsa farklılıkların hangi ortalamalar arasında olduğu ortaya çıkartılır. Ortalamalar arasında genel olarak fark olup olmadığına bakılırken varyans analizinden faydalanılır (Baykul, 1997).

Bu araştırmada grupların ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde etmiş oldukları puanlar üzerinde varyans analizi tekniği uygulanmıştır. Varyans analizi sonucunda, anlamlı farkın gözlemlendiği durumlarda ise farkın kaynağını test edebilmek için veriler Scheffe Testi ile analiz edilmiştir. Analizlere ilişkin istatistiksel hesaplamalar SPSS 16 ile yapılmıştır. Araştırmada, bulguların istatistiksel analizleri .05 anlamlılık düzeyi esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın denencelerine bağlı olarak yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın temel amacı, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlı internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önleme üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın denenceleri doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

4.1 PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM DÜZEYİNE YÖNELİK DENENCENİN TEST EDİLMESİ

Araştırmanın ilk denencesi; “İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin problemlı internet kullanımı düzeylerinde, kontrol grubunda yer alan bireylere göre anlamlı düzeyde bir azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu denence test edilmeden önce deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların uygulama öncesi, uygulama sonrası ve uygulama bitiminden 2 ay sonra problemlı internet kullanımına yönelik ölçümlerde elde ettikleri puanlarının, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	Ön Test			Son Test		İzleme	
	N	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Deney	12	159,33	18,19	87,16	12,05	91,16	7,85
Kontrol	12	161,72	14,36	160,08	12,81	157,17	12,84

Problemlerli internet kullanımına ilişkin denencenin test edilmesi amacıyla, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği'nden elde edilen puanlara göre, deney ve kontrol gruplarının ölçümler arası değişime bağılı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı iki faktörlü varyans analizi tekniğıyle incelenmiştir. Varyans analizi sonuçları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Deney ve Kontrol Gruplarının Problemlerli İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Eta kare (η^2)
Gruplar arası	45039,542	23				
Gruplar (Deney/Kontrol)	39715,014	1	39715,014	164	.00	.88
Hata	5324, 528	22	242,024			
Gruplar içi (Denekler)	46077,333	48				
Ölçümler arası (ön-son-izleme testi)	21246,583	2	10623,292	72,081	.00	.76
Grup*Ölçüm Etkileşimi	18346,028	2	9173,014	62,241	.00	.74
Hata	6484,722	44	147,380			

Tablo 13’de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi sonucunda, grup etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($F(1-22)= 164$; $p<.05$). Buna göre deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında ayırım yapmaksızın, İnternette Bilişsel Durum Ölçeğinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu söylenebilir.

Grup ayırımı yapılmaksızın katılımcıların, ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın da anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-44)= 72,081$; $p<.05$). Bu bulgu grup ayırımı yapılmadığında, katılımcıların problemlili internet kullanımının deneysel işleme bağılı olarak değiştiğini göstermektedir. Ayrıca bu araştırma için önemli olan ortak etkinin (grup*ölçüm etkisinin), incelenmesi sonucunda elde edilen değerin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-44)= 62,241$; $p<.05$). Bu bulgu deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların ön test, son test ve izleme ölçümlerinde İnternette Bilişsel Durum Ölçeğinden elde ettikleri puanların değiştiğini göstermektedir.

Gruplar arasında ölçümler boyunca problemlili internet kullanım düzeyinde görülen değişimin %74 deneysel işlem tarafından açıklanabilmektedir ($\eta^2=.74$). Varyans analizinden elde edilen bulgular, gruplar arasında ölçümlere bağılı olarak anlamlı bir farkın olduğunu ortaya koymuştur ($F(2-44) = 62,241$; $p<.05$). Araştırmada belirlenen bu farklılığın kaynağı Scheffe Testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 14’de sunulmuştur. Tablo 14’de verilen Scheffe Testi sonuçları incelendiğinde, deney grubunun problemlili internet kullanımı ölçeği ön test puan ortalamalarının ($\bar{X}=159,33$) son test ($\bar{X}=87,17$) ve izleme puan ortalamalarından ($\bar{X}=91,17$), anlamlı bir derece de daha fazla olduğu bulunmuştur. Deney grubunun son test ortalaması ($\bar{X}=87,17$) ile izleme testi ortalaması ($\bar{X}=91,17$) arasında ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>.05$). Deney grubunun problemlili internet kullanımı ön test puan ortalamaları ($\bar{X}=159,33$) ile ($\bar{X}=161,33$) kontrol grubunun ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Deney grubunun son test ortalamasının, ($\bar{X}=87,17$) kontrol grubunun son test ortalamasından ($\bar{X}=160,08$) anlamlı derecede düşük olduğu anlaşılmıştır. Deney grubunun izleme testi ortalamasının ($\bar{X}=91,17$) kontrol grubunun izleme testi ortalamasından

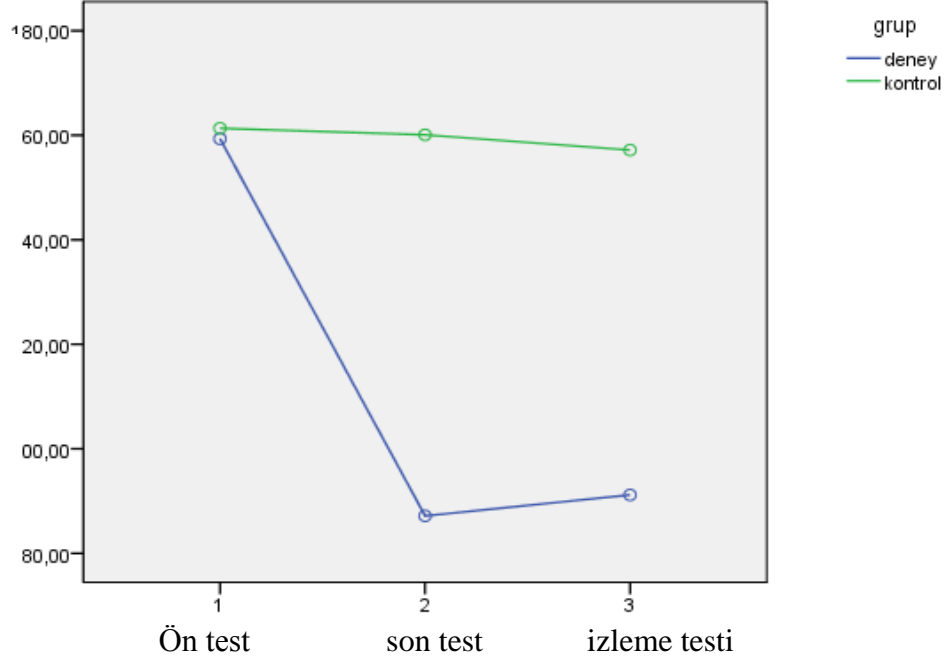
($\bar{X} = 157,17$) anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunun ön test ortalaması ($\bar{X} = 161,33$) ile son test ($\bar{X} = 160,08$) ve izleme test ortalaması ($\bar{X} = 157,17$) arasında ise anlamlı farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 14. İnternette Bilişsel Durum Ölçeği Puanlarının Gruplar Arası ve Ölçümler Arası Farklarına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

Gruplar	Test	Deney Grubu			Kontrol Grubu		
		Ön test	Son test	İzleme	Ön test	Son test	İzleme
Deney Grubu	Ön-test		72,17*	68,17*	2		
	Son test			4		-72,92*	
	İzleme						-66*
Kontrol Grubu	Ön-test					1,25	4,17
	Son test						2,92
	İzleme						

* $p < .05$

İnternette Bilişsel Durum Ölçeği'nin ön-son-izleme ölçümü değişimlerinin gruplara göre gösterimi şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3. Problemlı İnternet Kullanım Düzeyinin Ön-Son-İzleme Ölçümü Değişimlerinin Gruplara Göre Gösterilmesi

Şekil 3 incelendiğinde, deney grubunda ön testten son teste doğru bir azalma görülürken, son testten izleme testine doğru çok az bir yükselme olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda ise ön testten izleme testine doğru çok az miktarda düşüş gözlenmektedir. Grafiklerdeki doğruların birbirine paralel ya da binişik olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla varyans analizi sonucunda bulunan ortak etkiye ait F değerinin anlamlı farkları yansıttığı söylenebilir.

Varyans analizinden elde edilen sonuçlar araştırmanın birinci denencesini destekler niteliktedir. Bir başka ifade ile insani değerler psiko-eğitim programına katılan bireylerin kontrol gruplarındakilere kıyasla, problemlı internet kullanımı düzeylerinde anlamlı bir azalma olduğunu ve bu azalmanın kalıcı olduğunu ifade edilebilir.

4.2 SİBER ZORBALIK DÜZEYİNE YÖNELİK DENENCENİN TEST EDİLMESİ

Araştırmanın ikinci denencesi; “İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerinde, kontrol grubunda yer alan bireylere göre anlamlı düzeyde bir azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu denence test edilmeden önce deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların uygulama öncesi, uygulama sonrası ve uygulama bitiminden 2 ay sonra Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanlarının, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	Ön test		Son test		İzleme	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Deney	12	51,41	5,45	32,75	3,98	34,67	4,68
Kontrol	12	47,83	7,20	43,50	6,05	41,75	6,97

Siber zorbalık ile ilişkin denencenin test edilmesi amacıyla, Siber Zorbalık Ölçeği’nden elde edilen puanlara göre, deney ve kontrol gruplarının ölçümler arası değişime bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı iki faktörlü varyans analizi tekniğiyle incelenmiştir. Varyans analizi sonuçları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Eta kare (η^2)
Gruplar arası	1168,986	23				
Gruplar (Deney/Kontrol)	406,125	1	406,125	11,71	,02	.35
Hata	762,861	22	34,676			
Gruplar içi (Denekler)	4254,003	48				
Ölçümler arası (ön-son-izleme testi)	2100,78	2	1050,389	31,06	.00	.59
Grup*Ölçüm Etkileşimi	665,333	2	332,667	9,84	.00	.31
Hata	1487,89	44	33,816			

Tablo 16’da görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların, Siber Zorbalık Ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi sonucunda, grup etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($F(1-22)= 11,71$; $p<.05$). Buna göre deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında ayırım yapmaksızın, Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu söylenebilir.

Grup ayırımı yapılmaksızın deneklerin, ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın da anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-44)= 31,06$; $p<.05$). Bu bulgu grup ayırımı yapılmadığında, katılımcıların siber zorbalık düzeylerinin deneysel işleme bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Ayrıca bu araştırma için önemli olan ortak etkinin (grup*ölçüm etkisinin), incelenmesi

sonucunda elde edilen değerin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-44) = 9,84; p < .05$). Bu bulgu deney ve kontrol gruplarındaki deneklerin ön test, son test ve izleme ölçümlerinde Siber Zorbalık lğinden elde ettikleri puanların değiştiğini göstermektedir. Tüm bu bulgular dikkate alındığında, araştırmada siber zorbalık ile ilgili ne sürülen temel denencenin doğrulandığı söylenebilir.

Gruplar arasında ölçümler boyunca siber zorbalık düzeyinde grlen değişimin %31 deneysel işlem tarafından açıklanabilmektedir ($\eta^2 = .31$). Varyans analizinden elde edilen bulgular, gruplar arasında ölçümlere bağlı olarak anlamlı bir farkın olduğunu ortaya koymuştur ($F(2-44) = 9,84; p < .05$).

Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların siber zorbalık lği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamalarına bağlı olarak, gruplar arası ve ölçümler arası karılatırmalarına ilişkin Scheffe Testi değerleri Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17’de verilen Scheffe Testi sonuçları incelendiğinde, deney grubunun siber zorbalık ön test puan ortalamalarının ($\bar{X} = 51,41$) son test ($\bar{X} = 32,75$) ve izleme puan ortalamalarından ($\bar{X} = 34,67$), anlamlı bir derece de daha fazla olduğu bulunmuştur. Deney grubunun son test ortalaması ($\bar{X} = 32,75$) ile izleme testi ortalaması ($\bar{X} = 34,67$) arasında ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > .05$). Deney grubunun siber zorbalık ön test puan ortalamalarının ($\bar{X} = 51,41$) ile ($\bar{X} = 47,83$) kontrol grubunun ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

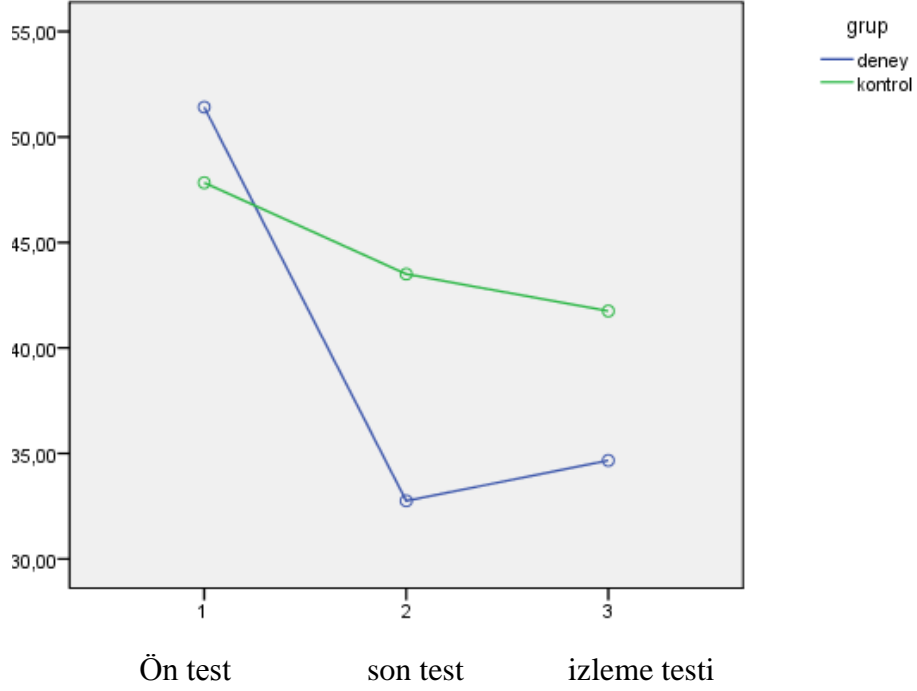
Deney grubunun son test ortalamasının, ($\bar{X} = 32,75$) kontrol grubunun son test ortalamasından ($\bar{X} = 43,50$) anlamlı derecede düşük olduğu anlaşılmıştır. Deney grubunun izleme testi ortalamasının ($\bar{X} = 34,67$) kontrol grubunun izleme testi ortalamasından ($\bar{X} = 41,75$) anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunun ön test ortalaması ($\bar{X} = 47,83$) ile son test ($\bar{X} = 43,50$) ve izleme test ortalaması ($\bar{X} = 41,75$) arasında ise anlamlı farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 17. Siber Zorbalık Ölçeği Puanlarının Gruplar Arası ve Ölçümler Arası Farklarına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

Gruplar	Deney Grubu			Kontrol Grubu			
	Test	Ön test	Son test	İzleme	Ön test	Son test	İzleme
Deney Grubu	Ön-test		18,67*	16,75*	3,58		
	Son test			-1,92		-10,75*	
	İzleme						-7,08*
Kontrol Grubu	Ön-test					4,33	6,08
	Son test						1,75
	İzleme						

*p<.05

Siber zorbalık düzeyine yönelik ön-son-izleme ölçümü değişimlerinin gruplara göre gösterimi şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4. Siber Zorbalık Düzeyine Yönelik Ön-Son-İzleme Ölçümü Değişimlerinin Gruplara Göre Gösterilmesi

Şekil 4 incelendiğinde, deney grubunda ön testten son teste doğru bir azalma görülürken, son testten izleme testine doğru çok az bir yükselme olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda ise ön testten izleme testine doğru çok az miktarda düşüş gözlenmektedir. Grafiklerdeki doğruların birbirine paralel ya da binişik olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla varyans analizi sonucunda bulunan ortak etkiye ait F değerinin anlamlı farkları yansıttığı söylenebilir.

Varyans analizinden elde edilen sonuçlar araştırmanın ikinci denencesini destekler niteliktedir. Bir başka ifade ile insani değerler psiko-eğitim programına katılan

bireylerin kontrol gruplarındakilere kıyasla, siber zorbalık düzeylerinde anlamlı bir azalma olduğunu ve bu azalmanın kalıcı olduğunu ifade edilebilir.

4.3 CİNSİYETİN PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK DENENCENİN TEST EDİLMESİ

Araştırmada; “İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin problemlı internet kullanımı düzeylerinde, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu denence test edilmeden önce deney grubunda yer alan katılımcıların uygulama öncesi, uygulama sonrası ve uygulama bitiminden 2 ay sonra problemlı internet kullanımına yönelik ölçümlerde elde ettikleri puanlarının, cinsiyete göre aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Katılımcıların Cinsiyete Göre Problemlı İnternet Kullanımı Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	Ön Test			Son Test		İzleme	
	N	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Kız	6	168,00	21,79	87,33	15,09	90,50	7,69
Erkek	6	150,67	8,52	87,00	9,57	91,83	8,68

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların problemlı internet kullanımı puanlarının cinsiyete göre, farklılaşıp farklılaşmadığı iki faktörlü varyans analizi tekniğiyle incelenmiştir. Varyans analizi sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Deney Grubundaki Katılımcıların Cinsiyete Göre Problemler İnternet Kullanımını Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2542,222	11			
Gruplar (Kız/Erkek)	266,778	1	266,778	1,172	.30
Hata	2275,444	10	227,544		
Gruplar içi (Denekler)	42856,667	24			
Ölçümler arası (ön-son-izleme testi)	39482,889	2	19741,444	144,438	.00
Grup*Ölçüm Etkileşimi	640,222	2	320,111	2,342	.12
Hata	2733,556	20	136,678		

Tablo 19’da görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi sonucunda, grup etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F(1-10) = 1,172; p > .05$). Buna göre deney ve kontrol gruplarının cinsiyete göre ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında ayırım yapmaksızın, İnternette Bilişsel Durum Ölçeğinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunmadığı söylenebilir.

Grup ayırımı yapılmaksızın katılımcıların, ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-20) = 144,438; p < .05$). Bu bulgu grup ayırımı yapılmadığında, katılımcıların problemler internet kullanımının deneysel işleme bağlı olarak değiştiğini

göstermektedir. Ayrıca bu araştırma için önemli olan ortak etkinin (grup*ölçüm etkisinin), incelenmesi sonucunda elde edilen değer anlamlı olmadığı görülmüştür ($F(2-20) = 2,342$; $p > .05$). Bu bulgu deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların cinsiyete göre ön test, son test ve izleme ölçümlerinde İnternette Bilişsel Durum Ölçeğinden elde ettikleri puanların değişmediğini göstermektedir.

4.4 CİNSİYETİN SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK DENENCENİN TEST EDİLMESİ

Araştırmada; “İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerinde, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu denence test edilmeden önce deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların uygulama öncesi, uygulama sonrası ve uygulama bitiminden 2 ay sonra siber zorbalığa yönelik ölçümlerde elde ettikleri puanlarının, cinsiyete göre aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Katılımcıların Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	Ön Test		Son Test		İzleme	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Kız	6	50,00	4,56	31,17	4,07	31,83	3,65
Erkek	6	52,83	6,30	34,33	3,50	37,50	3,94

Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların siber zorbalık puanlarının cinsiyete göre, farklılaşp farklılaşmadığı iki faktörlü varyans analizi tekniğiyle incelenmiştir. Varyans analizi sonuçları Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. Deney Grubundaki Katılımcıların Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	303,889	11			
Gruplar (Kız/Erkek)	136,111	1	136,111	8,113	.02
Hata	167,778	10	16,778		
Gruplar içi (Denekler)	2968,667	24			
Ölçümler arası (ön-son-izleme testi)	2530,722	2	1265,361	59,749	.00
Grup*Ölçüm Etkileşimi	14,389	2	7,194	,340	.72
Hata	423,556	20	21,178		

Tablo 21’de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların, Siber Zorbalık Ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi sonucunda, grup etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(1-10) = ,02$; $p<.05$). Buna göre deney ve kontrol gruplarının cinsiyete göre ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında ayırım yapmaksızın, Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu söylenebilir.

Grup ayırımı yapılmaksızın katılımcıların, ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2-20) = 59,749$; $p<.05$). Bu bulgu grup ayırımı yapılmadığında, katılımcıların siber zorbalık puanlarının deneysel işleme bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Ayrıca bu araştırma için önemli olan ortak etkinin (grup*ölçüm etkisinin), incelenmesi

sonucunda elde edilen değerin anlamlı olmadığı görülmüştür ($F(2-20) = ,340; p>.05$). Bu bulgu deney ve kontrol gruplarındaki katılımcıların cinsiyete göre ön test, son test ve izleme ölçümlerinde Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanların değişmediğini göstermektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların; internette bilişsel durum ölçeği ve siber zorbalık ölçeği, ön test, son test ve izleme testi puanlarına uygulanan istatistiksel analizlerden elde edilen bulgular, araştırmanın temel denenceleri doğrultusunda tartışılmış ve bu bulgulara ilişkin yorumlar sunulmuştur. Aşağıda araştırmanın bağımlı değişkenleri olan problemlili internet kullanımı ve siber zorbalığa yönelik bulguların tartışma ve yorumları alt başlıklar şeklinde verilmiştir.

5.1.1 Problemlili İnternet Kullanım Düzeyine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın ilk denencesi; *“İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programına katılan bireylerin problemlili internet kullanım düzeylerinde, bu programı almayan kontrol grubunda yer alan kişilere göre anlamlı derecede azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir”* şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı grupta yer alan katılımcıların, problemlili internet kullanım düzeyinin azaldığı ve bu azalmanın kalıcı olduğu, bu sonucun deneysel uygulamanın etkisinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Diğer bir deyişle insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, problemlili internet kullanım düzeyini azaltmada etkili bir yaklaşım olabileceği görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemlili internet kullanımı üzerindeki etkisini inceleyen herhangi bir deneysel

çalışmaya ulaşamamıştır. Araştırmada elde edilen bulgu, katılımcıların problemleri internet kullanım düzeyleri üzerinde olumlu gelişmeler sağlayacağı düşünülen etkinliklere yer verilmesinin bireyleri bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanımından kaynaklanacak problemlerden korumak için bilgilenmelerini, dolayısıyla bilişim ve iletişim teknolojilerini doğru bir biçimde kullanmaları konusunda onlara katkılar sağladığı düşünülmektedir. İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının sanal ve sosyal iletişimin benzer ve farklı yönlerini kavramak, iletişim teknolojilerini kullanırken kontrolünü nasıl kaybettiğini fark edebilmek, sorumlu ve sorumsuz davranışları görebilmek, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü gibi insani değerler ile ilgili yer alan örnek olay, hikâye, tartışmalar ve rol oynamaya yönelik etkinliklerin bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerini bilinçli bir şekilde kullanmaları konusunda farkındalıklar yarattığı söylenebilir.

Teknolojinin hızla ilerlemesi ve yaygınlaşması bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken diğer yandan olumsuz bir takım faktörleri de beraberinde getirmektedir. Çağımızın en önemli buluşu internet, hayatımızın bir parçası haline gelmiş fakat aşırı ve kontrolsüz kullanımı, internetin problemleri bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur.

Problemleri internet kullanımı sonucunda bireylerin aile üyeleriyle sorunlar yaşadığı, sosyal ilişkilerinin azaldığı (Chou ve Hsiao, 2000; Kraut ve diğerleri, 1998), kişilerarası ilişkilerde problemler yaşadığı (Lin ve Tsai, 2002; Young, 1998), çevrimdışı olduklarında kaygılı ve sınırlı oldukları (Griffiths, 1998; Tsai ve Lin, 2003) suç işleme eğilimlerinin arttığı ve internetin toplumsal değerleri olumsuz etkilediği (Karaca, 2007) belirtilmektedir. Ayrıca bilgisayar temelli iletişimin internette saldırganca davranışlar göstermeye zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Douglas ve McGarthy, 2001; Karaca, 2007; Ko ve diğerleri, 2009).

Bireyler internet kullanırken gerçek yaşamdaki kimliklerinden tamamen farklı veya gerçek yaşamdaki başarısızlıklarını ödünlemelerini sağlayan yeni bir kimlik edinebilmektedir (Wan ve Chiou, 2006; Young, 1998). Karaca (2007), bireylerin sanal ilişkilere karşı ciddi bir güvensizlik sergilediklerini bu duruma bir de sosyal etkinliklere katılmama, yalan söyleme, şiddet eğilimi gösterme ve tutarsız davranışlar da eklenince kimlik, kişilik, kültür ve değerler konusunda bir erozyon riski ile karşı karşıya bulduklarını dile getirmiştir.

Problemlı internet kullanıcılarının, internet kullanımına son vermek yerine interneti üretken, sağlıklı ve kontrollü bir şekilde kullanmalarının sağlanması problemlı internet kullanımı ile mücadele etmelerini kolaylaştıracakı bildirilmektedir. Problemlı internet kullanıcılarının internete ayırdıkları zamanı, internette gerçekleştirdikleri etkinlikleri ve internetin yaşamlarına yönelik olumsuz etkilerini doğru şekilde betimleyen ve tedavi sürecinde yardımcı olabilecek sosyal destek sistemlerinin harekete geçirilmesini sağlayan bir tedavi planının uygulanması önerilmektedir (Chou, 2001; Young, 1997). Bu bağlamda araştırma bulgusu insani değerler psiko-eğitim programının öğrencilerin internet yaşantılarına olumlu bir katkı sağlayabilecek bir biçimde kullanması konusunda değerler kazandırdığı söylenebilir.

Dünya da ve ülkemiz de meydana gelen gelişmeler ve internetin sağladığı iyi ve kötü yönlü olanaklar sonucunda koruyucu çalışmaların gerekliliği sağlıklı çocuk ve gençler yetiştirmek için ön koşullardan birisi haline gelmekte (Cömert ve Ögel, 2009; Ögel, 2012) ve internetin olumsuz etkilerine olabildiğince erken şekilde müdahale edilmesini gerekli kılmaktadır. Problemlı internet kullanımı sonucu sorun yaşayabilecek kişilerin farkındalığının artırılması amacıyla eğitim programlarının düzenlenmesi son derece önemlidir. Problemlı internet kullanıcılarının internet kullanımına son vermek yerine interneti üretken, sağlıklı ve kontrollü bir şekilde kullanmalarının sağlanması problemlı internet kullanımı ile mücadele etmelerini kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla bu psiko-eğitim programının problemlı internet kullanımına yönelik önleme ve müdahale çalışmalarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

5.1.2 Siber Zorbalık Düzeyine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın ikinci denencesi; *“İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerinde, bu programı almayan kontrol grubunda yer alan kişilere göre anlamlı derecede azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir”* şeklinde belirtilmiştir.

Elde edilen bulgular, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı grupta yer alan katılımcıların, siber zorbalık düzeyinin azaldığı ve bu azalmanın kalıcı olduğu, bu sonucun deneysel uygulamanın etkisinden kaynaklandığı

söylenbilir. Diğer bir deyişle insani değerler psiko-eğitim programının, siber zorbalık davranışları azaltmada etkili bir yaklaşım olabileceği görülmüştür.

Bu bulgu, Tanrikulu'nun (2013) gerçeklik terapisi yönelimli müdahale programının siber zorbaca davranışları azalttığı ve Doane'nin (2011) üniversite öğrencilerinde kısa süreli bir video programının siber zorbalık davranışları azalttığı araştırma sonuçları ile koşutluk göstermektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, insani değerler psiko-eğitim programının, katılımcıların, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü gibi insani değerler konusunda farkındalık kazanmalarını ve bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerini başkalarına zarar vermeden sorumlu bir şekilde kullanmasını sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle katılımcıların, uygulama sürecinde kazandıkları sosyal ve duygusal farkındalıklar sonucu, olumsuz davranışlarını fark ettikleri ve bunları azalttıkları söylenebilir. Nitekim Hunt'un (1981), insani değerler eğitim programlarının öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri, sorumluluk, çalışma, duygudaşlık kurma gibi davranışlar kazanımında etkili olduğu yolundaki araştırma bulgusu, bu sonuçla ile tutarlıdır (akt. Dilmaç, 2007).

Ayrıca bireylerin uygulanan program sonucunda siber zorbalık düzeyinin azalması, programın bireyin bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken karşılaşılabilecekleri durumlardan haberdar olmalarını sağlaması, etik ve denetimli bilgisayar kullanmalarını özendirme, empati kurma, çatışma çözme, etkili iletişim becerileri kazanma, doğru seçimler yapabilme ve seçimlerin sorumluluğunu alabilme konularında beceri kazandırmasından kaynaklanabilir.

Bunun yanısıra uygulanan programın siber zorbalığın nedenlerini ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla tutarlı oldukları görülmektedir. Araştırmacılar siber zorbalığın nedenleri olarak saldırganlık (Dilmaç, 2009; Hinduja ve Patchin, 2008), düşmanca duygular ve psikotik belirtiler (Arıcak, 2009), öfke ile hareket etme (Willard, 2007), psikiyatrik destek alma (Sarak, 2012), empati düzeyinin düşük olması, (Topçu, 2008; Peker ve diğerleri, 2012), ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar (Çetin ve diğerleri, 2011), ilgi görme (Dilmaç, 2009), rekabet, onay alma ve akademik yeterlilik gibi dışsal öz-değer alanları (Eroğlu, 2011), intikam alma isteği ve zevk alma (Kowalski, Limber ve Agatston, 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Yaman ve Peker, 2012), güç ve kontrol kurma (Belsey, 2008), ilişkisel karşılıklı bağımlı benlik kurgusunun düşük

olması (Çetin ve diğeri, 2012) olarak belirtmişlerdir. Siber zorbalığın nedenleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde psiko-sosyal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. İnsani-değerler yönelimli psiko-eğitim programının bu faktörlerle ilişkili olması, siber zorbalık davranışların azalmasının diğeri bir nedeni olarak görülebilir.

Ayrıca bu araştırma sonucu alanyazındaki değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarla aynı doğrultudadır (Aydın, 2008; Demir, 2008; Dilmaç, 1999, 2007; Germaine, 2001; Keskinoglu, 2008; Krop, 2006; Perry ve Winkelfeld, 2006). Yapılan çalışmalar incelendiğinde sorumluluk, yardımseverlik, adalet ve saygı değerlerini içeren eğitim programlarının hazırlandığı ve etkililiğinin test edildiği görülmüştür. Yine sorumluluk üstlenme, yardım etme ve paylaşma gibi birçok olumlu sosyal davranışı içeren özgeciliğin grupla psikolojik danışma ile kazandırılması (Akbaba, 1994) bu araştırma sonucunu ile paralellik göstermektedir.

5.1.3 Cinsiyetin Problemlı İnternet Kullanım Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın üçüncü denencesi; *“İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin problemlı internet kullanım düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir”* şeklinde belirtilmiştir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı deney grubundaki katılımcıların problemlı internet kullanım düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, problemlı internet kullanım düzeyini azaltmada cinsiyet açısından benzer etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, deney grubundaki katılımcıların problemlı internet kullanım düzeyinde gözlenen düşüşün grup oturumlarının etkisinden kaynaklandığı söylenebilir.

Yapılan alanyazın taramasında insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin problemlı internet kullanım düzeylerini cinsiyete göre inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan elde edilen bulguları karşılaştırmada kullanılabilcek doğrudan bir araştırma sonucu bulunmamaktadır.

5.1.4 Cinsiyetin Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisine Yönelik Bulguların Tartışılması

Araştırmanın dördüncü denencesi; “*İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin siber zorbalık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecek ve bu farklılığın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir*” şeklinde belirtilmiştir.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı deney grubundaki katılımcıların siber zorbalık düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Bu bulgu, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, katılımcıların siber zorbalık düzeyini azaltmada cinsiyet açısından benzer etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, deney grubundaki katılımcıların siber zorbalık düzeyinde gözlenen düşüşün grup oturumlarının etkisinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Yapılan alanyazın taramasında insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı uygulamasına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerini cinsiyete göre inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan elde edilen bulguları karşılaştırmada kullanılabilecek doğrudan bir araştırma sonucu bulunmamaktadır.

5.2 ÖNERİLER

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlar çerçevesinde ortaöğretim okullarındaki problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık ile ilgili yapılacak araştırmalara yönelik öneriler aşağıda belirtilmiştir:

5.2.1 Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Uygulanan insani değerler yönelimli psiko-eğitimi programı problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları azaltmada etkili olduğu gözlenmiştir. Uygulanan insani değerler psiko-eğitimi programının problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık üzerindeki etkisi ise ilk kez incelendiğinden genelleme yapmak için sadece bir grup üzerinde denenmesi yeterli değildir. Bu programın farklı gruplarda ve farklı kişiler tarafından uygulanması programın kullanılabilirliğini arttıracaktır.

2. Bu çalışmada geliştirilen psiko-eğitim programı, insani değerler temel ilkeleri doğrultusunda geliştirilmiş bir programdır. Bu nedenle geliştirilen bu programın okullarda uygulanmasının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık sorununun azaltılmasında katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

3. Bu araştırma, Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde milli eğitime bağlı bir Anadolu Lisesi'nde 9. ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Farklı ortaöğretim ve ilköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler üzerinde de benzer çalışmalar yaparak insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerinde ne kadar etkili olduğu araştırılabilir.

4. Çalışma, zaman ve uygulama (okul imkânlarının sınırlı olması, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan sadece öğrencilere yönelik izin alınması gibi) açısından içerdiği sınırlılıklar nedeniyle sadece öğrencilerle yürütülen görece kısa süreli bir çalışmadır. Ancak bu tür davranış kazandırma programlarının ve müdahalelerinin uzun dönemli başarısı öğretmen, yönetici ve ebeveynlerin işbirliğini gerektirmektedir. Ebeveyn ve eğitimcilerin işbirliğini sağlamak, konuya ilişkin ortak bir anlayış oluşturmak, böylece uygulamada öğretmen ve ebeveynlerden kaynaklanan sorunları engellemek gerekmektedir.

5. Bu araştırmadan yola çıkılarak öğrencilere internetin amaçlı, işlevsel, verimli kullanımı ve zararlı boyutlarından korunma konularında bilinçlendirici çalışmalar yapılabilir. Örneğin ilköğretim ve ortaöğretim okulları teknoloji tasarım ve medya okuryazarlığı dersine ilişkin öğretim programında, "İnternet Bağımlılığı Nedir?", "Bilgisayar ve İnternet Nasıl Doğru Kullanılabilir?" Siber Zorbalık İle Nasıl Mücadele Edilir? gibi konular yer alabilir.

6. Problemleri internet kullanımı ve siber zorbalığa yönelik davranışlar nitel çalışmalarla daha derinlemesine incelenip araştırılabilir.

5.2.2 İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık kavramının son yıllarda ülkemizde araştırılmaya başlanması, bu yapıyı deneysel ve ilişkisel anlamda inceleyecek özgün araştırmalara gereksinim duyulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gelecek

çalışmalar da, hem bu kavramın ülkemizde nasıl işlendiğini hem de başka yaklaşımlardan yola çıkarak önleme çalışmaları yapılabilir.

2. İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, okul rehberlik hizmetleri kapsamında, problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları önlemeye ilişkin etkinlikler düzenlenebilir.

3. Problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik eğitim çalışmalarını özellikle bu alanda eğitim almış kişilerin yönetmesi daha yararlı olacaktır. Bu nedenle okul psikolojik danışmanlarına problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik hizmet içi eğitimler verilebilir.

4. Öğrenciler günlük yaşamlarında sık sık iletişim teknolojilerini kullandıkları için siber zorbalık davranışları tetikleyecek pek çok durumla karşılaşabilmektedirler. Bu nedenle sonraki çalışmalarda, ailelere ve eğitimcilere yönelik de müdahale programları hazırlanabilir ve tarafların tümüne yönelik kapsamlı bir çalışma içerisinde programın ne düzeyde etkili olduğu belirlenebilir.

5. Problemlili internet kullanımını ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik farklı değerler kullanılarak eğitim programları düzenlenebilir.

6. Herbir insani değer için psiko-eğitim programı yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abedini, S. (2011). Sociological Analysis of Economic and Cultural Capital Role in Tendency to Social Values Among the Students of Islamic Azad University, Khalkhal Branch. *Indian Journal of Science and Technology*, 4(9), 1162-1167.
- Acat, M.B. ve Aslan, M. (2012). A New Value Classification and Values to Be Acquired by Students Related to This Classification. *Educational Sciences: Theory & Practice, Supplementary Special Issue*, 12 (2), 14723-1474.
- Adıgüzel, H. Ö. (28-30 Nisan 1994). Eğitimde Yeni Bir Yöntem ve Disiplin: Yaratıcı Drama. *I. Eğitim Bilimleri Kongresi*. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana.
- Agatston, P.W., Kowalski, R. ve Limber, S. (2007). Student's Perspective on Cyber Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 59-60.
- Akbaba, S. (1994). *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeçmiş Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akıncı, A. (2005). Hayata Anlama Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 7-2.
- Aksu, H. ve İrgil, E. (2003). İnternetin Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi 5. ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Hayatındaki Yeri. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 19-23.
- Alaçam, H. (2012). *Denizli Bölgesi Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Görülme Sıklığı ve Yetişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu İle İlişkisi*. Uzmanlık tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Alavi, H. R. ve Rahimipoor, T. (2010). Correlation of Manager's Value Systems and Student's Moral Development in High School and Pre University Centers. *Educational Management Administration & Leadership*, 38(4), 423-442.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (1995). *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Dördüncü baskı, DSM IV.* (Çev. Ed: E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Anderson, C.A. ve Bushman, B.J. (2001). Effects of Violent Video Games on Aggressive Behaviour, Aggressive Cognition, Aggressive Affect, Physiological Arousel, and Prosocial Behaviour: A Meta-Analysis of The Scientific Literature. *Psychosocial Science*, 12, 353-359.
- Aoyama, I., Saxon, T.F. ve Fearon, D.D. (2011). Internalizing Problems among Cyberbullying Victims and Moderator Effects of Friendship Quality. *Multicultural Education & Technology Journal*, 5(2), 92-105.
- Arıcak, O.T. (2009). Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying Among University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *CyberPsychology & Behavior* 11(3), 253-262.
- Arık, İ. A. (1998). *Psikolojide Bilimsel Yöntem*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Arısoy, Ö. (2009a). İnternet Bağımlılığı. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 2(1), 75-83.
- Arısoy, Ö. (2009b). İnternet Bağımlılığı ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1), 55-67.
- Aslanbay, M. (2006). *A Compulsive Concumption: Internet Use Addiction Tendency. The case of Turkish High School Students*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, E. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Ayas, T. (2012). The Relationship between Internet and Computer Game Addiction Level and Shyness among High School Students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(2), 632-636.

- Ayas, T. ve Horzum, M.B. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380.
- Ayas, T. ve Horzum, M.B. (2011). Öğretmenlerin Sanal Zorbalık Algılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 619-640.
- Ayas, T. (3-5 Ekim 2011). Lise Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Yaygınlığı. 11. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Kitapçığı*, İzmir.
- Ayas, T. (2008). *Zorbalığı Önlemede Tüm Okul Yaklaşımına Dayalı Programın Etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, Ö. (2008). *Sorumluluk ve Yardımseverlik Odaklı Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1(3), 121-144.
- Aydın, M. (5-8 Ekim 1994). İnsan Yetiştirme Modelimiz ve Değer Eğitimi. *Türkiye Eğitim Felsefesi Kongresi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Aydın, A. (2000). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş.A. (2012). *Okullarda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Aydoğan, D., Dilmaç, B. ve Deniz, M. E. (1-3 Ekim 2009). İlköğretim Öğrencilerinde Sosyal Destek ve Siber Zorbalığın İncelenmesi. 18. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İzmir.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacı, S.D. (2011). *Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara:

72TDFO Yayınları.

- Balta, Ö.Ç. ve Horzum, M.B. (2008). Web Tabanlı Öğretim Ortamındaki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığını Etkileyen Faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 187-205.
- Bargh, J. A. ve McKenna, K. Y. A. (2004). The Internet and Social Life. *Annual Review of Psychology*, 55, 573–590.
- Bauman, S. (2-4 Kasım 2007). Cyberbullying: A Virtual Menace. *National Coalition Against Bullying National Conference*, University of Arizona, Melbourne, Australia.
- Bayar, Y. (2010). *Okul Sosyal İklimi İle Geleneksel ve Sanal Zorbalık Arasındaki İlişkiler: Genellenmiş Akran Algısının Aracı Rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Baykul, Y. (1997). *İstatistik - Metotlar ve Uygulamalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet Kullanımının Ergen Gelişimindeki Rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bayraktar F. ve Gün, Z. (2007). Incidence and Correlates of Internet Usage among Adolescents in North Cyprus. *Cyberpsychology Behavior*, 10(2), 191-197.
- Bayraktutan, F. (2005). *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Beard, K. ve Wolf, E. M. (2001). Modification in The Proposed Diagnostic Criteria for Internet Addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383.
- Beckerman, L. ve Nocero, J. (2003). High-Tech Student Hate Mail. *The Education Digest*, 68 (6), 37-40.
- Belsey, B. (2008). Cyberbullying an Emerging Threat to The “Always on” Generation. <http://www.canadianteachermagazine.com>.
17.02.20011 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Belsey, B. (2007). Cyberbullying: A Real and Growing Threat. *ATA Magazine*, 88(1), 14-21.

- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber Harassment: A Study of New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Bernardi, S. ve Pallanti, S. (2009). Internet Addiction: A Descriptive Clinical Study Focusing on Comorbidities and Dissociative Symptoms. *Comprehensive Psychiatry*, 50(6), 510-516.
- Bhat, C. S. (2008). Cyber Bullying: Overview and Strategies for School Counsellors, Guidance Officers, and All School Personnel. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18(1), 53-66.
- Blair, J. (2003). New Breed of Bullies Torment Their Peers on The Internet. *Education Week*, 22(21), 6-9.
- Block, J.J. (2008). Issues for DSM-V: Internet Addiction. *American Journal of Psychiatry*, 165(3), 306-307.
- Bulach, C.R. ve Butler J.D. (2002). The Occurrence of Behaviors Associated with Sixteencharacter Values. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 41, 200-214.
- Bulduk, S. (2003). *Psikolojide Deneysel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Bulut, S.S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 216-238,
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve Orta Ergenlikte Geleneksel ve Sanal Akran Zorbalığına İlişkin Betimsel Bir İnceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2007a). *Deneysel Desenler. Öntest- Sontest-Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2007b). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Campfield, D.C. (2008). *Cyber Bullying and Victimization: Psychosocial Characteristics of Bullies, Victims, and Bully/Victims*. Unpublished doctoral dissertation. The University of Montana, Montana.

- Campbell, M. A. (2005). Cyber-bullying: An Old Problem in a New Guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling, 15*, 68-76.
- Can, S. (2002). *Validity and Reliability of The Scale Called Aggression Questionnaire in Turkish Population*. Unpublished MA dissertation, GATA Haydarpasa Training Hospital, İstanbul.
- Canbaz, S., Sunter, A.T., Peksen, Y. ve Canbaz, M.A. (2009). Prevalence of Pathological Internet Use in a Sample of Turkish School Adolescents. *Iranian Journal of Public Health, 38*(4), 64-71.
- Cao, F. ve Su, L. (2007). Internet Addiction among Chinese Adolescents: Prevalence and Psychological Features. *Child: Care, Health & Development, 33*(3), 275-281.
- Caplan, S.E. (2002). Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory-Based Cognitive–Behavioral Measurement Instrument. *Computers in Human Behavior, 18*, 553–575.
- Ceyhan, A. A. (2008). Predictors of Problematic Internet Use on Turkish University Students. *CyberPsychology & Behavior, 11*(3), 363-366.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A. ve Gürcan, A. (2007). The Validity and Reliability of The Problematic Internet Usage Scale. *Educational Sciences: Theory & Practice, 7* (1), 411-416.
- Chang, M. K. ve Law, S.P.M. (2008). Factor Structure for Young's Internet Addiction Test: A Confirmatory Study. *Computers in Human Behavior, 24*(6), 2597-2619.
- Chen, X, Li, F.H. ve Long, L.L. (2007). Prospective Study on The Relationship between Social Support and Internet Addiction. *Chinese Mental Health Journal, 21*(4), 240-243.
- Chou, C., Condon, L. ve Belland, J.C. (2005). A Review of The Research on Internet Addiction. *Educational Psychology Review, 17*(4), 363-388.
- Chou C. ve Hsiao M.C. (2000). Internet Addiction, Usage, Gratification, and Pleasure Experience: The Taiwan College Student's Case. *Computers and Education, 35*, 65-80.

- Chou, C. (2001). Internet Heavy Use and Addiction among Taiwanese College Students: An Online Interactive Study. *Cyberpsychology and Behavior*, 4(5), 573-585.
- Christos, C.F., Constantinos, C.F. ve Frangos, I., S. (2011). Problematic Internet Use Among Greek University Students: An Ordinal Logistic Regression with Risk Factors of Negative Psychological Beliefs, Pornographic Sites, and Online Games. *CyberPsychology & Behavior, and Social Networking*, 14 (1-2), 51-58.
- Committee for Children (2010). Steps to Respect. Cyberbullying Prevention. <http://www.cfchildren.org>
11.04.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Cömert, I.T. ve Ögel, K. (2009). İstanbul Örneğinde İnternet ve Bilgisayar Bağımlılığının Yaygınlığı ve Farklı Etkenlerle İlişkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine*, 6(1), 9-16.
- Çağatay, Ş.M. (2009). *Öğretmen Görüşlerine Göre Karakter Eğitiminde ve Karakter Gelişiminde Okulun Rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çağlar, A. (2005). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Çalışkur, E.A. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış doktora tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, S., Atak, H. ve Erguzen, A. (2012). Kişilik Özelliklerinin Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)* 49, 129-150.
- Çetin, A., Varoğlu, U., Bulkan, O. ve Levendoğlu, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. İstanbul: Başarı Yayımcılık.
- Çetinkaya, B. (2010). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yaygınlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Çetin, B., Peker, A. ve Eroğlu, Y. (3-5 Haziran 2010). Kız Öğrencilerde Siber Zorba ve Kurban Olmanın Yordayıcıları Olarak İnternet Bağımlılığı ve Yaşam Doyumu. Keser, N., Baytekin, B. (Eds). 1.*Uluslararası Kadın ve Sağlık Kongresi Kongre Kitabı*. Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya.
- Çetin, B., Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2011). Siber Zorbalığın Bir Yordayıcısı Olarak İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar: Ergenler İçin Bir Ön Çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(3), 1064-1080.
- Çetin, B., Yaman, E. ve Peker, A. (2011). Cyber Victim and Bullying Scale: A Study of Validity and Reliability. *Computer & Education*, 57(4), 2261-2271.
- Çetin, B., Eroğlu, Y., Peker, A., Akbaba, S. ve Pepsöy, S. (2012). Ergenlerde İlişkişel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu, Siber Zorbalık ve Psikolojik Uyumsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 637-653.
- Çiftçi, S. (2010). *Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77.
- Çivitçi, A., Türküm, S., Hamamcı, Z. ve Duy, B. (2009). *Okullarda Akılcı Duygusal Davranış Terapisine İlişkin Uygulamamalar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Coşkun, A. (2005). *Sosyal Değişme ve Bini Normlar*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Daniel, S. (2011). *Prevalence and Correlates of Internet Addiction in Undergraduate Students as Assessed by Two Different Measures*. Unpublished doctoral dissertations. State University of New York at Albany, USA.
- David, S., Bradford, B.B. ve Lukas, B. (2012). Associations between Online Friendship and Internet Addiction among Adolescents and Emerging Adults. *Developmental Psychology*, 48(2), 381-388.

- David-Ferdon, C. ve Hertz, M.F. (2007). Electronic Media, Violence, and Adolescents: An Emerging Health Problem. *Journal of Adolescent Health*, 41, 1-5.
- Davis, R.A. (2001). A Cognitive-Behavioral Model for Pathological Internet Use. *Computers Human Behavior*, 17(2), 187-195.
- Dede, M. B. (2004). *İnternet*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dehue, F., Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 217-223.
- Demir, B. (2008). *Adalet ve Saygı İçerikli Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Derman M.T. (2011). *Farklı Sosyoekonomik Düzeylerdeki 10-11 Yaş Çocuklarına Uygulanan Empati Eğitim Programının Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- De Ruyter, D.J. (2002). The Right to Meaningful Education: The Role of Values and Beliefs. *Journal of Beliefs ve Values*, 23(1), 33-42.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar: Lisans Öğrencileri İçin Bir Ön Çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Dilmaç, B. (2007). *Fen Lisesi Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimin Verilmesi ve İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). Values as a Predictor of Cyber-bullying among Secondary School Students. *International Journal of Social Sciences* 5 (3), 185-188.

- DiNicola, M.D. (2004). *Pathological Internet Use among College Students: The Prevalence of Pathological Internet Use and Its Correlates*. Unpublished doctorate's thesis. The Faculty of the College Education of Ohio University, Ohio.
- Doane, A.N. (2011). *Testing of a Brief Internet Cyberbullying Prevention Program in College Students*. Unpublished doctorate's thesis. Old Dominion University, ABD.
- Doğan, İ. (26-28 Kasım 2004). Türk Eğitim Sisteminde Değer Sorunu. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul.
- Doğan, G. (2000). *Sosyoloji. Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım. Öztürk, C. (Ed.). *Değerler Eğitimi* s.255-286. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Douglas, K.M. ve McGarthy, C. (2001). Identifiability and Self-Presentation: Computer-Mediated Communication and Intergroup Interaction. *British Journal of Social Psychology*, 40, 399-416.
- Dökmen, Ü. (2004). *Küçük Şeyler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Önleyici Bir Program Modeli*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dunlop, F. (1996). Democratic Values and The Foundations of Political Education. Halstead, J.M. ve Taylor, M.J. (Ed). *Values in Education and Education in Values* London: Falmer Pres.
- Durmuş, B., Kılıç, B., Yurtkoru, E. S. ve Ulusu, Y. (2010). *Facebook'tayız*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ekşi, H. (2006). Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik. Hökelekli, H. (Ed). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.

- Ercan, İ. (2001). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Ulusal ve Evrensel Değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitim Dergisi*, 1 (4), 55-72.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). A New Face of Peer Bullying: Cyber Bullying. *Journal of Euroasian Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö. ve Topçu, Ç. (2008). Siber Zorbalık. Deryakulu, D. (Ed). *Bilişim Teknolojileri Öğretiminde Sosyo-Psikolojik Değişkenler*. Ankara: Maya Akademi.
- Erdur-Baker, Ö., Yerin-Güneri, O. ve Akbaba-Altun, S. (28-31 Mart 2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Çocukları ve Gençleri Nasıl Etkiliyor? *M.E.B. 1.Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*, İstanbul.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyber bullying and Its Correlation to Traditional Bullying, Gender and Frequent and Risky Usage of Internet Mediated Communication Tools. *New Media and Society*, 12(1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö. ve Tanrikulu, İ. (2010). Psychological Consequences of Cyberbullying Experiences Among Turkish Secondary School Children, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2, 2771-2776.
- Ergün, M. (1995). *Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları: SPSS for Windows*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkan, S. (2002). *Örnek Grup Rehberlik Etkinlikleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu Öz-Değer Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). Aileden ve Arkadaştan Algılanan Sosyal Destek ve Siber Mağduriyet: Yapısal Eşitlik Modeliyle Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-20.

- Eroğlu, Y., etin, B., Güler, N., Peker, A. ve Pepsoy, S. (4-6 July 2011). From Cybervictimization to Coping Ways of Stress: Gender as Moderator. Chova, L.G., Belenguer, D.M. ve Martinez, A.L. (Eds.) *Proceedings of EDULEARN11 Conference*. Barcelona: Spain.
- Esen, E. (2010). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psiko-Sosyal Değişkenlerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Estitüsü, İzmir.
- Esen, K. N. (2007). Akran Baskısı ve Algılanan Sosyal Destek Değişkenlerine Göre, Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Yordanması. *lkemizde Bağımlılıkla İlgili Gelişmeler* (ss.1- 9). I. Uluslararası Bağımlılık Kongresi, İstanbül.
- Facebook. (2012). <http://www.facebook.com.tr/facebook>
10.12.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji Nedir?* (ev. N. elebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Germaine, R. W. (2001). *Values Education Influence on Elementary Students' Self-Esteem*. Unpublished doctorate's thesis. San Diego University, USA.
- Greenfield, D.N. (1999). Psychological Characteristics of Compulsive Internet Use: A Preliminary Analysis. *CyberPsychology and Behavior*, 2(5), 403-412.
- Griffiths, M.D. (2001). Excessive Internet and Computer Use: Implications for Education. *Education and Health*, 19 (2), 23-29.
- Griffiths, M.D. (2000). Does Internet and Computer "Addiction" Exist? Some Case Study Evidence. *CyberPsychology & Behavior*, 3(2), 211-218.
- Griffiths, M.D. (1999). Internet Addiction: Fact or Fiction? *The Psychologist* 12, 246-250.
- Griffiths, M.D. (1998). *Internet Addiction: Does It Really Exist?* J.Gackenbach (Ed.). Psychology and The Internet. pp. 61-75. New York: Academic Press.
- Griffiths, M.D. (1996). Behavioral Addictions: An Issue for Everybody? *Journal of Workplace Learning*, 8(3), 19-25.
- Griffiths, M.D. (1995). Technological Addictions. *Clinical Psychology Forum*, 76, 14-19.

- Gökçe, O. (1994). Türk Gençliğin Sosyal ve Ahlaki Değerleri. *Ata Dergisi*, (1), 25-30.
- Gültekin, F. (2008). *Saldırđanlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırđanlık ve Öfke Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı Drama Temelli Çatışma Çözme Programının Ergenlerde Öfke, Saldırđanlık ve Çatışma Çözme Becerisine Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güner, İ. (2007). *Çatışma Çözme Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Grup Rehberliğinin Lise Öğrencilerinin Saldırđanlık ve Problem Çözme Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Günüç, S. (2009). *İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Demografik Değişkenler İle İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Gürcan, N. (2010). *Ergenlerin Problemlili İnternet Kullanımları İle Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Gürses, İ. (2006). *Dindarlık ile İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi*. (Ed. H. Hökelekli). Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi. İstanbul: Dem Yayınları.
- Halstead, J.M. ve Taylor, M.J. (2000). Learning and Teaching About Values: A Review of Recent Research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.

- Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplum Bilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hardie, E. ve Tee, M.Y. (2007). Excessive Internet Use: The Role of Personality, Loneliness and Social Support Networks in Internet Addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, 5(1), 34-47.
- Hazelden (2008a). Cyber Bullying: A Prevention Curriculum for Grades 3-5
http://www.hazelden.org/cyber_bullying_3-5
10.04.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Hazelden (2008b). Cyber Bullying: A Prevention Curriculum for Grades 6-12
http://www.hazelden.org/cyberbullying_6-12
10.04.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Herring, S. C. (2002). Cyber Violence: Recognizing and Resisting Abuse in Online Environments. *Asian Women*, 14, 187-212.
- Hinduja, S. ve Patchin, J.W. (2009). *Bullying Beyond The Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. California: Carwin Pres.
- Hinduja, S. ve Patchin, J.W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Elated to Offending And Victimization. *Deviant Behavior*, 29,129-156.
- Huang, R.L., Lu, Z., Liu, J.J., You, Y.M., Pan, Z.Q., Wei, Z., He, Q. ve Wang, Z.Z. (2009). Features and Predictors of Problematic Internet Use in Chinese College Students. *Behaviour & Information Technology*, 28(5), 485-490.
- Huitt, W. (2004). *In Values. Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- Internetworldstats (2012). <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
16.12.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- İnan, A. (2000). *İnternet El Kitabı*. Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- İçel, K. (2001). *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Bata Yayınları.
- İskender, M. ve Akın, A. (2011). Self-Compassion and Internet Addiction. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10 (3), 215-221.
- İskender, M. ve Akın, A. (2010). Social Self-Efficacy, Academic Locus of Control, and Internet Addiction. *Computers & Education*, 54(6), 1101-1106.

- İşçan, C. D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jang, K.S., Hwang, S.Y. ve Choıs, J.Y. (2008). Internet Addiction and Psychiatric Symptoms Among Korean Adolescents. *Journal of School Health*, 78(3), 165-171.
- Johansson, A. ve Götestam, G. K. (2004). Internet Addiction: Characteristics of a Questionnaire and Prevalence in Norwegian Youth (12-18 years). *Scandinavian Journal of Psychology*, 45(3), 223-229.
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending The School Grounds? Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kalaman, S. (2011). *İnternette Özel Hayatın Gizliliğinin İhlal Edilmesi: Facebook*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kandell, J.J. (1998). Internet Addiction on Campus: The Vulnerability of College Students. *CyberPsychology & Behavior*, 1, 11-17.
- Karaca, M. (2007). *Sosyolojik Bir Olgu Olarak İnternet Gençliği: Elazığ Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2008). *Bilişsel Davranışsal Teknikler İle Psikodrama Teknikleri Kullanılarak Yapılan Grupla Psikolojik Danışma Uygulamalarının Ergenlerde Saldırganlığı Azaltmadaki Etkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Bir Zorbalık Karşıtı Program Uygulaması: Okulu Zorbalıktan Arındırma Programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 207-227.

- Kaltiala-Heino, R., Lintonen, T. ve Rimpela, A. (2004). Internet Addiction? Potentially Problematic Use of The Internet in a Population of 12-18 Year-Old Adolescents. *Addiction Research and Theory*, 12(1), 89-96.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. ve Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are The Victims? A Comparison of Victimization in Internet Chatrooms and Victimization in School. *Journal of Media Psychology*, 21(1), 25-36.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2012). Values in The Curricula of Religious Education and Social Studies in Primary Schools in The Context of Local-Universal Dilemma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1588-1591.
- Kayri, M. ve Günüş. S. (2009). İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 157-175.
- Keith, S. ve Martin, M. E. (2005). Cyber Bullying: Creating Culture of Respect in a Cyber World. *Reclaiming Children and Youth*13(4), 224-228.
- Kelleci, M., Güler, N., Sezer, H. ve Gölbaşı, Z. (2009). Lise Öğrencilerinde İnternet Kullanma Süresinin Cinsiyet ve Psikiyatrik Belirtiler ile İlişkisi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 8(3), 223-230.
- Kerberg, C.S. (2005). Problem and Pathological Gambling among College Athletes. *Annas of Clinical Psychiatry*, 17(4), 243-247.
- Keskinoğlu, M.Ş. (2008). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlaki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kır, G. (2008). *İnternet ve Gençlik*. İzmir: Şenocak Yayınları.
- Kırık, Ö. (2007). *İnternet Kafeler ve Ortaya Çıkan Sorunlar: İlköğretim Öğrencileri, Öğretmenleri ve İnternet Kafe İşletmecileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Kim, S. ve Kim, R. (2002). A Study of Internet Addiction: Status, Causes, and Remedies- Focusing on The Alienation Factor. *International Journal of Human Ecology*, 3(1), 1-19.
- Kim, K., Ryu, E., Chon, M.Y., Yeun, E.J., Choi, S.Y., Seo, J.S. ve Nam, B.W. (2006). Internet Addiction in Korean Adolescents and Its Relation to Depression and Suicidal Ideation: A Questionnaire Survey. *International Journal of Nursing Studies*, 43(2), 185-192.
- Kiriakidis, S.P. ve Kavoura, A. (2010). Cyberbullying A Review of the Literature on Harassment Through the Internet and Other Electronic Means. *Family & Community Health*, 33(2), 82-93.
- Kirschenbaum, H. (2000). From Values Clarification to Character Education: A Personal Journey. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*. September, 39(1) 4-17.
- Knafo, A. (2003). Authoritarians, The Next Generation: Values and Bullying among Adolescent Children of Authoritarian Fathers. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3, 199-204.
- Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığı ve Sanal Zorbalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Ko, C.H., Yen, J.Y, Chen, C.S, Yeh, Y.C, Yen, C.F. (2009). Predictive values of Psychiatric Symptoms for Internet Addiction in Adolescents: A 2-year Prospective Study. *Archives Pediatrics and Adolescent Medicine*, 163(10), 937-943.
- Ko, C.H., Yen, J,Y, Chen, C.S. ve Yen, C.F. (2008). Psychiatric Comorbidity of Internet Addiction in College Students: An Interview Study. *CNS Spectrums Journal*, 13(2), 147-153.
- Ko, C.H., Yen, J.Y., Yen, C.F., Lin, H.C. ve Yang, M.J. (2007). Factors Predictive for Incidence and Remission of Internet Addiction in Young Adolescents: A Prospective Study. *CyberPsychology & Behavior*, 10(4), 545-551.

- Koç, M. (2011). Internet Addiction and Psychopatology. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(1), 143-148.
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Kowalski, R. M., Morgan, C.A. ve Limber, S. P. (2012). Traditional Bullying as a Potential Warning Sign of Cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505-519.
- Kowalski, R.M., Limber, S.P. ve Agatston, W.P (2008). *Cyber Bullying in the Digital Age*. Blackwell Publishing Lt.
- König, A., Gollwitzer, M. ve Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an Act of Revenge. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20(2), 210-224.
- Kratzer, S. ve Hegerl, U. (2008). Is Internet Addiction A Disorder of Its Own? A Study on Subjects with Excessive Internet Use. *Psychiatrische Praxis*, 35(2), 80-83.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T. ve Scherlis, W. (1998). Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being? *American Psychologist* 53(9), 1017-1031.
- Krop, E. H. (2006). *The Effects of a Cognitive-Moral Development Program on Inmates in a Correctional Educational Environment*. Unpublished doctorate's thesis. Viginia University, USA.
- Krumbholz, A.S., Jäkel, A., Schultze, M. ve Scheithauer, H. (2012). Emotional and Behavioural Problems in The Context of Cyberbullying: A Longitudinal Study among German Adolescents. *Emotional and Behavioural Difficulties* 17(3-4), 329–345.
- Kubey, R. W., Lavin, M.J. ve Barrows, J. R. (2001). Internet Use and Collegiate Academic Performance Decrements: Early Findings. *Journal of Communication*, 52(2), 366-382.
- Kula, N. (2006). Gençlik Döneminde Kimlik ve Din. Hökelekli, H. (Ed). *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Kurtaran, G.T. (2008). *İnternet Bağımlılığını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kutlu, F. (2005). *The Effect of Bullying Management Training on Bullying Behaviours of Elementary School Students*. Unpublished doctorate's thesis. The Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University, Ankara.
- Lacey, B. (2007). *Social Aggression: A Study of Internet Harassment*. Unpublished doctoral dissertation. Long Island University, ABD.
- Lam, L.T, Peng, Z.W, Mai, J.C. ve Jing, J. (2009). Factors Associated with Internet Addiction among Adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(5), 551-555.
- Lamberta, G.C. (2004). *A Values Education Intervention Through Therapeutic Recreation for Adolescents in A Psychiatric Setting*. Unpublished doctorate's thesis. Walden University, USA.
- Lee, S.K, Han, D.H., Yang, K.C., Daniels, M.A., Na, C., Kee, B.S. ve Renshaw, P.F. (2008). Depression Like Characteristics of 5HTTLPR Polymorphism and Temperament in Excessive Internet Users. *Journal of Affective Disorders*, 109(1), 165-169.
- Leung, L. (2004). Net-Generation Attributes and Seductive Properties of the Internet as Predictors of Online Activities and Internet Addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 333-348.
- Li, Q. (2008). A Cross-Cultural Comparison of Adolescents' Experience Related to Cyberbullying. *Educational Research*, 50(3), 223- 234.
- Li, Q. (2007a). New Bottle But Old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- Li, Q. (2007b). Bullying in The New Playground: Research into Cyberbullying and Cyber Victimization. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. *School*

Psychology International, 27, 157-170.

Li, Q. (2005). Cyber Harassment: A Study of New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.

Lin, S.S.J. ve Tsai, C.C. (2002). Sensation Seeking and Internet Dependence of Taiwanese High School Adolescents. *Computers in Human Behavior*, 18(4), 411-426.

M.E.B. (2010a). 18. Millî Eğitim Şûrası Kararları

http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2010/ttkb/18Sura_kararlari_tamami.pdf adresinden erişilmiştir.

M.E.B. (2010b). İlk Ders 2010/53 Genelge

http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2010/ttkb/18Sura_kararlari_tamami.pdf adresinden erişilmiştir.

M.E.B. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. T.T.K.B. Öğretmenler Portalı.

<http://www.ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/modules/php?name> adresinden erişilmiştir.

Menesini, E., Nocentini, A. ve Camodeca, M. (2011). Morality, Values, Traditional Bullying and Cyberbullying in Adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*, 31 (1), 1-14.

Messias, E., Castro, J., Saini, A., Umsan, M. ve Peeples, D. (2011). Sadness, Suicide, and Their Association with Video Game and Internet Overuse among Teens: Results from the Youth Risk Behavior Survey 2007 and 2009. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 41(2), 1-9.

Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2008). Are Blogs Putting Youth at Risk for Online Sexual Solicitation or Harassment? *Child Abuse & Neglect*, 32(2), 277-294.

Monks, C.P., Robinson, S. ve Worlidge, P. (2012). The Emergence of Cyberbullying: A Survey of Primary School Pupils' Perceptions and Experiences. *School Psychology International*, 33(5), 477-491.

- Morahan-Martin, J. ve Schumacher, P. (2000). Incidence and Correlates of Pathological Internet Use among College Students. *Computers in Human Behavior*, 16(1), 13-29.
- Morganett, R.S. (2005). *Ergenler İçin Grupla Psikolojik Danışma Uygulamaları* (Çev. S. Güçray, A. Kaya ve M. Saçkes). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Mossbarger, B. (2008). Is Internet Addiction Addressed in The Classroom? A Survey of Psychology Textbooks. *Computers in Human Behavior*, 24(2), 468-474.
- Muslu, G.K. ve Bolışık, B. (2009). Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı. *Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 445-450.
- Mythily, S., Qiu, S. ve Winslow, M. (2008). Prevalence and Correlates of Excessive Internet Use among Youth in Singapore. *The Annals, Academy of Medicine, Singapore*, 37(1), 9-14.
- Nalwa, K. ve Anand, A.P. (2003). Internet Addiction in Students: A Cause of Concern. *Cyberpsychology & Behavior*, 6(6), 653-656.
- Naylor, D.T. ve Diem, R.A. (1987). *In Elementary and Middle School Social Studies*. New York: Random House.
- Nichols, L.A. ve Nicki, R. (2004). Development of Psychometrically Sound Internet Addiction Scale: A Preliminary Step. *Psychology of Addictive Behaviours*, 18(4), 381-384.
- Ni, X., Yan, H., Chen, S. ve Liu, Z. (2009). Factors Influencing Internet Addiction in A Sample of Freshmen University Students in China. *CyberPsychology & Behavior*, 12(3), 327-330.
- Niemz K, Griffiths M. ve Banyard, P. (2005). Prevalence of Pathological Internet Use among University Students and Correlations with Selfesteem, the General Health Questionnaire and Disinhibition. *CyberPsychology & Behavior*, 8(6), 562-570.
- Noll, J.W. (1997). *Taking Sides: Clashing Views on Controversial Educational Issues*. Guilford: McGraw Hill.
- Odabaşı, H.F., Kabakçı, I. ve Çoklar, A.N. (2007). *İnternet, Çocuk ve Aile*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Odacı, H. ve Kalkan M. (2010). Problematic Internet Use, Loneliness and Dating Anxiety among Young Adult University Students. *Computers & Education*, 55(3), 1091–1097.
- Odacı, H. (2011). Academic Self-Efficacy and Academic Procrastination as Predictors of Problematic Internet Use in University Students. *Computers & Education*, 57(1), 1109-1113.
- Orhan, F. ve Akkoyunlu, B. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Kullanımları Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 107-116.
- Ögel, K. (2012). *İnternet Bağımlılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Öner, U. (2004). *Çatışma Çözme ve Arabuluculuk Eğitimi. İlköğretimde Rehberlik*. Kuzgun, Y. (Ed). s. 189-227. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özcan, N.K. ve Buzlu, S. (2005). Problemler İnternet Kullanımını Belirlemede Yardımcı Bir Araç: İnternet Bilişsel Durum Ölçeği'nin Üniversite Öğrencilerinde Geçerlik ve Güvenirliğı. *Bağımlılık Dergisi*, 6 (1), 19-26.
- Özcan, N. K. (2004). *Üniversite Öğrencilerinde İnternet Kullanımının Psiko-Sosyal Durum ile ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özçağlayan, M. (1998). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özçınar, Z. (2011). The Relationship Between Internet Addiction and Communication, Educational and Physical Problems of Adolescents in North Cyprus. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 21 (1), 22-32.
- Özensel, E. (2004). *Türk Gençliğinin Değerleri. Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya Üniversitesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özlem, D. (2004). Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellilik/Rölativizm Tartışması Üzerine. (Der. Ş. Yalçın). *Muğla*

Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri s. 282-312. Ankara: Vadi Yayınları.

Öztürk, Ö., Odabaşoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y. ve Kalyoncu, Ö.A. (2007). İnternet Bağımlılığı: Kliniği ve Tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 36-41.

Öztürk, C., Acun, İ. H., Akengin, H., Ata, B., Baysal, N.Z., Demircioğlu, İ.H., Doğanay, A., Gültekin, M., Kapapınar, Y., Karabağ, G., Tekindal, S., Yanpar, T., Yaşar, Ş. ve Yel, S. (2006). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Öztürk, C. (2006). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. C. Öztürk (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırma Bir Yaklaşım*. s.21-50. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Pallanti, S., Bernardi, S. ve Quercioli, L. (2006). The Shorter PROMIS Questionnaire and The Internet Addiction Scale in The Assessment of Multiple Addictions in a High-School Population: Prevalence and Related Disability. *CNS Spectrums*, 11(12), 966-974.

Park, S.K., Kim, J.Y. ve Cho, C.B. (2008). Prevalence of Internet Addiction and Correlations with Family Factors among South Korean Adolescents. *Adolescence*, 43(172), 895-909.

Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond The School Yard: A Preliminary Look at Cyber Bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.

Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80 (12), 614-621.

Peker, A. ve Eroğlu, Y. (24-26 Eylül 2010). Erkek Öğrencilerde Siber Zorba ve Kurban Olmanın Yordayıcısı Olarak İnternet Bağımlılığı. Sünbül, A.M. ve Şahin, İ. (Ed.) 4. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Kitabı*. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Peker, A., Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2012). Boyun Eğici Davranışlar İle Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Aracılığının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 205-221.

- Peker, A., Eroğlu Y. ve Ada, Ő. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 12(2), 185-206.
- Perry, A.D. ve Wilkenfeld, B.S. (2006). Using an Agenda Setting Model to Help Students Develop & Exercise Participatory Skills and Values. *Journal of Political Science Education*, 2, 303-312.
- Ponsford, J. (2007). *The Future of Adolescent Female Cyber-Bullying: Electronic Media's Effect on Aggressive Female Communication*. Unpublished honors thesis. Texas State Universty, Texas.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S. ve Cvetkovic, V. (2011). The Prevalence of Cyberbullying among Adolescents: A Case Study of Middle Schools in Serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412-424.
- Prencipe, A. ve Helwig, C.C. (2002). The Development of Reasoning about The Teaching of Values in School and Family Contexts. *Child Development*, 73, 841-856.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A.D. (2007). Involvement in Traditional and Electronic Bullying Among Adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Reeckman, B. ve Cannard, L. (2009). Cyberbullying. A TAFE Perspective. *Youth Studies Australia*, 28(2), 41-49.
- Richardson, R.C., Tolson, H., Huang, T.Y. ve Le, Y.H. (2009). Character Education: Lessons for Teaching Social and Emotional Competence. *Children & Schools*, 31, 71-78,
- Robbins, A. (1995). *İçindeki Devi Uyandır*. (Çev. B. Ç. Dişbudak). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Sabah. (2012). İŞte Türkiye'nin Twitter İstatistikleri
<http://www.sabah.com.tr>. 08.10.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Sabancı, B. (2005). *İlköğretimde Çalışan Branş Öğretmenlerinin İnternet Kullanma Durumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Sagan, E. (2001). *Freud, Kadın ve Ahlak*. (Çev. G. Metin). İzmir: İlyâ Yayınevi.
- Sağkal, A.S. (2011). *Bariş Eğitimi Programının İlköğretim 6. Sınıf öğrencilerinin Saldırganlık Eğilimleri, Empati Düzeyleri ve Barişe İlişkin Görüşleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sanders, C.E., Field, T.M., Diego, M. ve Kaplan, M. (2000). The Relationship of Internet to Depression and Social Isolation among Adolescents. *Adolescence*, 35(138), 237-242
- Sarak, Ö. (2012). *Lise Öğrencilerinde Sanal Zorbalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıca, A.K. (2008). *Sosyal Beceri Programının Ergenlerin Saldırganlık Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Saville, B.K., Gisbert, A., Kopp, J. ve Telesco, G. (2010). Internet Addiction and Delay Discounting in College Students. *The Psychological Record*, 60, 273-286.
- Schneider, S.K., O'Donnell, L., Stueve, A. ve Robert, W. S. (2012). Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171-177.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Shapira, N.A, Goldsmith, T.D., Keck, Jr P., Khosla, U.M. ve McElroy, S.L. (2000). Psychiatric Features of Individuals with Problematic Internet Use. *Journal of Affective Disorders*, 5(1-3), 267-272.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying. Issues and Solutions Fort He School. The Classroom and The Home*. New York: Oxon Published.
- Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Senemoğlu, N. (2003). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Serin, H. (2012). *Ergenlerde Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevindik, F. (2011). *Fırat Üniversitesi Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımı ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Sırakaya, M. (2011). *Öğretmen Adaylarının Problemlı İnternet Kullanımı ve İnternet Öz-Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Siomos, K.E., Dafouli, E.D., Braimiotis, D.A., Mouzas, O.D. ve Angelopoulos, N.V. (2008). Internet Addiction among Greek Adolescent Students. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 653-657.
- Slonje, R. ve Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another Main Type of Bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, Its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Socialbakers. (2012). <http://www.socialbakers.com/facebook-statistic/>
12.24.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Soydaş, D.K. (2011). *Ergenlerde Ebeveyn İzlemesi, Sanal Zorbalık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin Cinsiyete Göre İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Strom, P. ve Strom, R. (2005). When Teens Turn Cyberbullies. *The Education Digest*, 71 (4), 35-41.
- Stys, Y. (2004). *Beyond The Schoolyard: Examining Electronic Bullying Among Canadian Youth*. Unpublished master's thesis. Carleton University, Ottawa, Ontario.

- Subaşı, N. (23-24 Mart 2001). "Sanal Cemaat Örüntüleri". *Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji, Sosyoloji ve Hukuk'ta Etkiler Sempozyumu*, Ankara.
- Subrahmanyam, K., Kraut, R.E., Greenfield, P.M. ve Gross, E.F. (2000). The Impact of Home Computer Use on Children's Activities and Development. *Children and Computer Technology*, 10(2), 123-144.
- Subrahmanyam, K. ve Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119-146.
- Suler, J. (1999). Healthy and Pathological Internet Use. *CyberPsychology and Behavior*, 2(5), 385-394.
- Suler, J. (1996). Why is This Thing Eating My Life? Computer and Cyberspace Addiction at The "Palace".
<http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/eatlife.html> adresinden
13.09.20012 tarihinde erişilmiştir.
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2010). İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18 (1), 331-342.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. ve Er, S.H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarında Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, 257-270.
- Şahin, C. (2011). An analysis of Internet Addiction Levels of Individuals According to Various Variables. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10 (4), 60-66.
- Şen, Ü. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şendağ, S. ve Odabaşı, F. (3-5 Mayıs 2007). İnternet Bağımlılığı: Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri. *The Proceedings of 7. International Educational Technology Conference*, Near East University, North Cyprus.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Taıyıldız, . (2010). *Lise ğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Yordanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tahiroğlu, A.Y., Celik, G.G., Uzel, M., Ozcan, N. ve Avcı, A. (2008). Internet Use among Turkish Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11(5), 537-543.
- Tanrıkuu, T. (2013). *Siber Zorbalıkla İlgili Değişkenlerin İncelenmesi ve Gerçeklik Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Taştan, N. (2006). *Çatışma Çözme Eğitimi ve Akran Arabuluculuğu*. Öner, U. (Ed). Ankara: Nobel Yayın Eğitim.
- Tepe, H. (2003). Değerler ve Değerler Bilgisi. Yalçın, S. (Ed). *Bilgi ve Değer Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Tekdal, A. (2005). *Çukurova Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi'ndeki İnternet Laboratuvarlarını Kullanan ğrencilerin Profili ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Thornberg, R. (2008). The Lack of Professional Knowledge in Values Education. *Teaching and Teacher Education* 24, 1791-1798.
- Tokdemir, M.A. (2007). *Tarih ğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Topçu, Ç. (2008). *The Relationship of Cyber Bullying to Empathy, Gender, Traditional Bullying, Internet Use and Adult Monitoring*. Unpublished master dissertation. Middle East Technical University, Ankara.
- Topçu, C. ve Erdur-Baker, . (5-7 Eylül 2007). Geleneksel Akran Zorbalığının, Siber Zorbalığın ve Bu İki Zorbalık Türü Arasındaki İlişkinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. 16. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Kitabı*. Tokat.

- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygöl, E., Binark, M., Börekçi, S. ve Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!"* İstanbul: Kalderon Yayınları.
- Treuer, T., Fabian, Z. ve Füredi, J. (2001). Internet Addiction Associated with Features of İmpulse Control Disorder: Is It A Real Psychiatric Disorder? *Journal of Affective Disorders*, 66 (2-3), 283-289.
- Tsai, C.C. ve Lin, S.S.J. (2003). Internet Addiction of Adolescents in Taiwan: An Interview Study. *Cyberpsychology & Behavior*, 6(6), 649-652.
- Tsitsika, A., Critselis, E., Louizou, A., Janikian, M., Freskou, A., Marangou, E., Kormas, G., Kafetzis, D. (2011). Determinants of Internet Addiction among Adolescents: A Case-Control Study. *Scientific World Journal*, 11, 866-874.
- TUİK (2012). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr>, 03.04.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Ulusoy, O. (2008). *Ergenlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Saldırganlık İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Uysal, F. (2008). *Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uysal, Z. (2006). *Çatışma Çözme Eğitim Programının Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Düzeyindeki Öğrencilerin Çatışma Çözme Becerilerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Uysal, V. (26-28 Kasım 2004). Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul.
- Üçkardeş, E.A. (2010). *Mersin Üniversitesi Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığının Değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Mersin.

- Valkenburg, P. M., Peter, J. ve Schouten, A. P. (2006). Friend Networking Sites and Their Relationship to Adolescents' Well-Being and Social Self-Esteem. *CyberPsychology & Behavior*, 9 (5), 584-590.
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2008). Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into The Perceptions of Youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499-503.
- Voltan-Acar, N. (1995). *Grupla Psikolojik Danışma İlke ve Teknikler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası.
- Walrave, M. ve Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*, 25, 59-72.
- Wan, C.S. ve Chiou, W.B. (2006). Why Are Adolescents Addicted to Online Gaming? An Interview Study in Taiwan. *Cyberpsychology and Behaviour*, 9(6), 762-766.
- Weber, M. (1985). *Post-testan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı* (Çev: Z. Aruoba). İstanbul: Hil Yayınları.
- Welton, D. A. ve Mallan, J. T. (1999). *In Children and Their World: Strategies for Teachin Social Studies*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Whang, L.S-M., Lee, S. ve Chang, G. (2003). Internet Over-Users' Psychological Profiles: A Behavior Sampling Analysis on Internet Addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 6 (2), 143-150.
- Widyanto, L. ve Griffiths, M. D. (2006). Internet Addiction: A Critical Review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 4, 31-51.
- Widyanto, L. ve Mc Murran, M. (2004). The Psychometric Properties of The Internet Addiction Test. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(4), 443-450.
- Willard, N.E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats*. U.S.A: Research Pres.
- Willard, N. (2005). *Educator's Guide to Cyberbullying Addressing The Harm Caused by Online Social Cruelty*.
http://www.asdk12.org/MiddleLink/AVB/bully_topics/EducatorsGuide_Cyberbullying.pdf adresinden 15 Eylül 2011 tarihinde erişilmiştir.

- Williams, K. R. ve Guerra, N. G. (2007). Prevalence and Predictors of Internet Bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 14-21.
- Withespoon, W. A. (2007). *Character Education: Determining Barriers to Implementation*. Unpublished doctorate's thesis. George Fox University, USA.
- Wolak, J., Mitchell, K. ve Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment By Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health, 41*, 51-58.
- Wolak, J., Mitchell, K. ve Finkelhor, D. (2002). Close Online Relationships in a National Sample of Adolescents. *Adolescence, 37* (147), 441-455.
- Yalçın, C. (2003). Sosyolojik Bir Bakış Açısıyla İnternet. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27* (1), 77-89.
- Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalar, T. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme*. Yayınlanmamış doktora tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. ve Peker, A. (2011). *Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyete İlişkin Algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(3), 819-833.
- Yang, S-C. ve Tung, C.J. (2007). Comparison of Internet Addicts and Nonaddicts in Taiwanese High School. *Computers in Human Behavior, 23*, 79-96.
- Yang, C.K, Choe, B.M, Baity, M, Lee, J.H. ve Cho, J.S. (2005). SCL 90-R and 16PF Profiles of Senior High School Students with Excessive Internet Use. *Canadian Journal of Psychiatry 50*(7), 407-414.
- Yavuz, Ş. (2007). Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dinî ve Sosyal Karakteri ve Sürekliliği. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Aralan ve M. Zengin (Ed.). *Değerler ve Eğitimi*

- Uluslararası Sempozyumu* s. 89-110. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Yavuzer, H. (1990). *Yaygın Anne-Baba Tutumları. Ana Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages Between Depressive Symptomatology and Internet Harassment Among Young Regular Internet Users. *Cyberpsychology and Behavior*, 7(2), 247-257.
- Ybarra, L.M. ve Mitchell, K. J. (2004a). Youth Engage in Online Harassment: Associations with Caregiver-Child Relationships, Internet Use, and Personal Characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004b). Online Aggressor/Targets, Aggressors and Targets: A Comparison of Associated Youth Characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics and Associated Distress Related to Internet Harassment: Findings from The Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118, 1169-1177.
- Ybarra, M., West, M.D. ve Leaf, P. (2007). Examining The Overlap in Internet Harassment and School Bullying: Implications for School Intervention. *Journal of Adolescent Health* 41, 42-50.
- Yen, J.Y, Ko, C.H, Yen, C.F, Wu, H.Y. ve Yang, M.J. (2007). The Comorbid Psychiatric Symptoms of Internet Addiction: Attention Deficit and Hyperactivity Disorder [ADHD], Depression, Social Phobia, and Hostility. *Journal of Adolescent Health*, 41(1), 93-98.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H. ve Ko, C. H. (2007). Family Factors of Internet Addiction and Substance Use Experience in Taiwanese Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 10 (3), 323-329.

- Yeşilyaprak, B. (2007). *İlköğretimde Gelişimsel Rehberlik*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Yıldırım, G. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Bir Karakter Eğitimi Programı Model Önerisi ve Uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. (2007). *Suçta Araç Olarak İnternetin Teknik ve Hukuki Yönden İncelenmesi*. Konya: Nobel Yayınları.
- Yıldız, İ. (2010). *Lise Öğrencilerinde Problemlerli İnternet Kullanımı İle Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Yılmaz, S. (2006). *İnternet ve İnternet Kafelerin İlk ve Orta Öğretim Öğrencilerine Etkileri (İstanbul Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Young, K. S. (2007). Cognitive Behavior Therapy with Internet Addicts: Treatment Outcomes and Implications. *CyberPsychology and Behavior*, 10(5), 671-679.
- Young K.S. (2004). Internet Addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences, *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415.
- Young, K. S. ve Case, C. J. (2004). Internet Abuse in the Workplace: New Trends in Risk Management. *CyberPsychology & Behavior*, 7(1), 105-111.
- Young K.S. (1999). Internet Addiction: Symptoms, Evaluation and Treatment. <http://www.netaddiction.com/articles/habitforming.pdf>.
11.10.2012 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Young K.S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-244.
- Young K.S. (1997). What Makes The Internet So Addictive: Potential Explanations for Pathological Internet use? Paper Presented at the Annual Meeting of The *American Psychological Association*, 15, 1-5.
- Young, K. S. (1996). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1(3), 237-244.

EKLER

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

EK 1

Kişisel Bilgi Formu

Sevgili öğrenciler,

Bu araştırma bilimsel bir çalışma için yapılmaktadır. Sonuçlar sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır. Aşağıda sadece sizinle ilgili bir takım genel bilgiler yer almaktadır. Lütfen her ifadeyi size uygunluk derecesine göre işaretleyiniz. Bu soruları içtenlikle cevaplandırmanız araştırmanın amacı açısından büyük önem taşımaktadır. Lütfen her bir soruyu içtenlikle cevaplandırınız.

1.Yaş:

2.Cinsiyet: K () E ()

3.Sınıfı:

4. Annenizin Eğitim Düzeyi: İlköğretim () Lise ()

Lisans () Yüksek lisans ()

5.Babanızın Eğitim Düzeyi: İlköğretim () Lise ()

Lisans () Yüksek lisans ()

6.Aile gelir durumu: 0-1000 tl () 1001-2000 tl ()

2001-300tl () 3001 tl ve üzeri ()

7.Anne baba evlilik durumu:

Birlikte () Boşanmış () Üvey Anne ()/ Baba ()

8.Günlük internet kullanım süresi:

0-2 saat () 3-4 saat ()

5-6saat () 7 saat ve üzeri ()

9.İnternete en çok nerden bağlanıyorsunuz?

Okuldan ()

Cep telefonundan ()

Evden ()

İnternet kafeden ()

10.Kaç yıldır internet kullanıyorsunuz?

() yıl

11.İnternete genellikle hangi amaçlarla kullandığınızı (önem derecesine göre 1'den başlayarak) işaretler misiniz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

() Ödev hazırlamak

() Film -MP3 müzik indirmek

() Chat yapma (sohbet etmek)

() Oyun oynama

() İnternette sörf yapmak (internette gezinti yapmak)

() Diğer

12.İnternete girme sürenizi anneniz veya babanız denetliyor mu?

Evet () Hayır ()

EK 2
İnternette Bilişsel Durum Ölçeği

1. Kendimi en çok internetteyken rahat hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
2. İnternette tanıştığım insanların dışında çok az insan beni seviyor.	1	2	3	4	5	6	7
3. Kendimi en çok internetteyken güvende hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
4. Çoğu zaman internette çıkmamın üzerinden uzun süre geçtikten sonra bile internetteyken yaşadıklarımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
5. İnternetteyken çoğu zaman bir telaş veya duygusal bir yoğunluk hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6. İnsanları internet yoluyla, şahsen olduğundan daha iyi tanımak mümkün.	1	2	3	4	5	6	7
7. İnternette olmak bana çoğu zaman huzur veriyor.	1	2	3	4	5	6	7
8. İnternetteyken kendim olabiliyorum.	1	2	3	4	5	6	7
9. İnternetteyken gerçek hayatta olduğundan daha fazla saygı görüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
10. Ben interneti kullanmam gerekenden daha sık kullanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
11. İnsanlar interneti çok fazla kullanmamdan şikayet ediyorlar.	1	2	3	4	5	6	7
12. Asla planladığımdan uzun süre internette kalmıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
13. İnsanlar internette beni olduğum gibi kabul ediyorlar.	1	2	3	4	5	6	7
14. İnternet üzerinden kurulan ilişkiler günlük hayattaki ilişkilerden daha tatmin edici olabiliyor.	1	2	3	4	5	6	7
15. İnternette olmadığım zaman çoğunlukla interneti düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
16. İnternette olduğum zaman en iyi halimde oluyorum.	1	2	3	4	5	6	7
17. Günlük yaşam, internette yapılabileceklere oranla daha az heyecan verici.	1	2	3	4	5	6	7
18. Arkadaşlarım ve ailemin internetteki insanların benimle ilgili görüşlerini bilmelerini isterdim.	1	2	3	4	5	6	7
19. İnternet gerçek hayattan daha “gerçek”	1	2	3	4	5	6	7
20. İnternetteyken sorumluluklarımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
21. İnternet aklımdan hiç çıkmıyor.	1	2	3	4	5	6	7
22. İnternetteyken kendimi daha az yalnız hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
23. Uzun süre internette uzak kaldığımı hayal bile edemiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
24. İnternet hayatımın önemli bir parçasını oluşturuyor.	1	2	3	4	5	6	7
25. İnternete giremediğimde kendimi çaresiz hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
26. İnternette gerçek hayatta asla yapamayacağım şeyleri söylüyor ve yapıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
27. Yapacak daha iyi bir işim olmadığında internete giriyorum.	1	2	3	4	5	6	7
28. Yapmam gereken başka bir iş olduğunda internete daha fazla girdiğimi fark ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
29. İnternetteyken günlük hayatın sorunlarını düşünmek zorunda olmuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
30. İnterneti bazen yapmam gereken bir işi ertelemek için bahane olarak kullanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
31. İnternetteyken kaygılarımdan uzaklaşabiliyorum.	1	2	3	4	5	6	7
32. İnterneti çoğu zaman hoş olmayan işlerle uğraşmaktan kaçınmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
33. İnternet kullanmak, yapmam gereken ama aslında yapmak istemediğim şeyleri unutmanın bir yolu.	1	2	3	4	5	6	7
34. Zaman zaman istememe rağmen internet kullanımımı azaltamıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
35. İnterneti bu kadar çok kullanmayı bırakamamam beni rahatsız ediyor.	1	2	3	4	5	6	7
36. İnternet kullanımım zaman zaman denetimden çıkmış görünüyor.	1	2	3	4	5	6	7

EK 3**Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği**

	Bana Yapıldı					Ben Yaptım				
	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla	Daima	Sık sık	Bazen	Nadiren	Asla
1. İnternette söylenti çıkarma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
2. İnternette rahatsız edici lakap takma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
3. İnternette hakaret edici semboller kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
4. İnternette dalga geçme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
5. İnternette paylaşılan bilgilerle alay etme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
6. İnternet sitelerindeki haberlerle ilgili çirkin cevaplar yazma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
7. İnternette küçük düşürücü ifadeler kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
8. İnternette başkasının kimliğini kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
9. İnternette kimliğini gizleme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
10. İnternette başkalarının sayfalarına izinsiz girme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
11. İnternette şifre kırma (hacklemek)	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
12. İnternette virüslü dosya/programı gönderme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
13. İnternette izinsiz videolar gösterme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
14. İnternette izinsiz fotoğraf yayınlama	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
15. İnternetteki fotoğrafları rencide edecek şekilde yeniden düzenleme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
16. İnternette cinsel konularda konuşmaya zorlama	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
17. İnternette sohbet ederken cinsel içerikli semboller kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
18. İnternette cinsel içerikli görüntüler paylaşma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
19. İnternette küfür/hakaret içerikli mesajlar gönderme	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
20. İnterneti karalama aracı olarak kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
21. İnterneti çıkarları doğrultusunda propaganda aracı olarak kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
22. İnterneti dolandırıcılık amaçlı kullanma	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1

EK 4

İnsani Değerler Ölçeği

Aşağıda insani değerlerle ilgili bir seri ifade bulacaksınız. Lütfen sizin düşüncenizi en iyi temsil eden ifadeyi, sağında yer alan derecelemeye göre işaretleyiniz. Örneğin birinci ifadeye tamamen katılıyorsanız maddenin sağında 5’i daire içine alınız. Her Zaman 5’i, Sık Sık 4’ü, Arasına 3’ü, Nadiren 2’yi, Hiçbir Zaman 1’i daire içine alınız. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

1. Yaptıklarımın sorumluluğunu alırım.	1	2	3	4	5
2. Dostlarımla aramda güçlü bağlar vardır.	1	2	3	4	5
3. Yeryüzündeki bütün insanlarla barışık yaşamayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
4. İnsanlarla ilişkilerimde saygılıyım.	1	2	3	4	5
5. Sonuçları ne olursa olsun doğruları söylemekten kaçınmam.	1	2	3	4	5
6. Çevremdeki insanların “ufak tefek” hatalarını görmezden gelirim.	1	2	3	4	5
7. Okulda verilen görevleri zorunlu kalmadıkça almam.	1	2	3	4	5
8. Dostluğa çok önem veririm.	1	2	3	4	5
9. Sorunlarımı şiddetle değil güzel yollarla çözerim.	1	2	3	4	5
10. Dünyadaki her insanın eşit olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
11. Dostlarımla işim düştüğü zaman görüşürüm.	1	2	3	4	5
12. Arkadaşlarımla dertlerini dinlemekten kaçınmam.	1	2	3	4	5
13. Üstesinden geleceğime inandığım sorumluluklardan kaçınmam.	1	2	3	4	5
14. Kötü anlarımda arkadaşlarımla yanımda olmasını isterim.	1	2	3	4	5
15. İsteklerimi gerçekleştirirken toplumdaki insanları göz önünde bulundurmam.	1	2	3	4	5
16. Başkalarına saygılı olma açısından çevreme örnek olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
17. İnsanlara yardım ederken karşılık beklemem.	1	2	3	4	5
18. Hatalı davranan arkadaşlarıma karşı anlayışlı davranmam.	1	2	3	4	5
19. Yapacağıma inandığım görevleri üstlenip zamanında yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
20. Dostlarımla her zaman yanımda görmek isterim.	1	2	3	4	5
21. Şiddet içerikli programları izlemem.	1	2	3	4	5
22. Herkesin görüşünü kabul edebilirim.	1	2	3	4	5
23. Hak ederek kazandığım para beni mutlu eder.	1	2	3	4	5
24. İnsanlardan uzak durmanın gerekliliğine inanırım.	1	2	3	4	5
25. Okulda verilen görevleri gönüllü olarak alırım.	1	2	3	4	5
26. Karşılaştığım zorlukların üstesinden arkadaşlarımla sayesinde gelirim.	1	2	3	4	5
27. Tartışmaları konuşarak çözmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
28. Arkadaşlarımla yalan söylememeleri konusunda sürekli uyarırım.	1	2	3	4	5
29. Sonucun kötü olacağını bilsem doğruları söylemem.	1	2	3	4	5
30. İnsanların dış görünüşlerine (asla) değer vermem.	1	2	3	4	5
31. Arkadaşlarımla sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda sürekli uyarırım	1	2	3	4	5

32. Arkadaşlarım için yapamayacağım hiçbir şey yoktur.	1 2 3 4 5
33. Dünyada meydana gelen savaşlar beni huzursuz eder.	1 2 3 4 5
34. Çevremdeki insanlara, başkalarına saygı göstermenin önemli olduğunu söylerim.	1 2 3 4 5
35. Arkadaşlarımla ilişkilerimin bozulması pahasına bile dürüst davranmaya çalışırım.	1 2 3 4 5
36. Bana karşı yapılan her yanlışı affederim.	1 2 3 4 5
37. Okulda ve okul dışında sorumluluk alanıma giren işlerden kaçmam.	1 2 3 4 5
38. Dostlarım için elimden gelen her şeyi yaparım.	1 2 3 4 5
39. İnsanlarla olan problemlerimi konuşarak halledebileceğime inanırım.	1 2 3 4 5
40. Hayatımda her zaman başkalarına saygıyı ön planda tutarım.	1 2 3 4 5
41. Her şeyi her yerde söylemek doğru değildir.	1 2 3 4 5
42. Arkadaşlarımla yapmış olduğu hataları hoş karşılamam.	1 2 3 4 5

EK 5
Araştırma İzin Yazısı

T.C.
SAKARYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı :B.08.4.MEM.0.54.05.02-605.99.0000- **23055**
Konu :Araştırma İzinleri

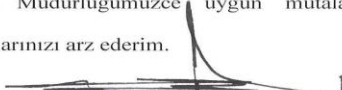
21 -11-2012

VALİLİK MAKAMINA

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ana Bilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı Doktora öğrencisi Adem PEKER'in "İnsani Değerler Psiko eğitim Programının Siber Zorbalık ve Problemlili İnternet Kullanımı Üzerindeki Etkisi" konulu anket uygulamasını, Sakarya İli Adapazarı İlçesi Mitatpaşa Şükrü Ayna Anadolu Lisesi Öğrencilerine uygulamak istediği, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğünün 05.11.2012 tarih ve 880 sayılı yazıları ile bildirilmiştir.

"İnsani Değerler Psiko eğitim Programının Siber Zorbalık ve Problemlili İnternet Kullanımı Üzerindeki Etkisi" konulu anket uygulamasını, Sakarya İli Adapazarı İlçesi Mitatpaşa Şükrü Ayna Anadolu Lisesi Öğrencilerine uygulanması, yasal gerekliliğin ilgili Okul Müdürlüğünce yerine getirilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınızı arz ederim.

Selim Yavuz SANDIKÇI
Millî Eğitim Müdürü

O L U R.
21/11/2012

Faruk BEKARLAR
Vali a.
Vali Yardımcısı

Resmî Daireler Kampüsü
B Blok 54290 Adapazarı / SAKARYA
Tel : 0 264 251 36 14-15-16
Fax : 0 264 251 36 04
<http://sakarya.meb.gov.tr>
sakaryamem@meb.gov.tr

EK 6

Problemlili İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Önemeye Yönelik İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Genel Akışı

Problemlili internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önemeye yönelik psiko-eğitim programının oturumları belirli bir sistem içerisinde işlemektedir. Bu sistem ise bir akışı gerekli kılmıştır.

Oturumların genel akışını gösterir aşamalar aşağıda verilmiştir.

1. Başlangıçta genel olarak grup üyelerinin her birinin, o andaki duygularının ifade edebilmeleri (kendilerini o anda nasıl hissettiklerinin sorulması).
2. Üyelere, süreç başlamadan önce birbirlerine ya da grup liderine iletmek istedikleri herhangi bir şeyin olup olmadığının sorulması.
3. Bir önceki oturumun kısaca hatırlanması (İlk oturumun dışındaki oturumlar için uygulanır).
4. Verilmiş olan ev ödevleriyle ilgili değerlendirmelerin yapılması (İlk oturumun dışındaki oturumlar için uygulanır).
5. Yapılacak olan oturumun gündeminin belirlenmesi.
6. Gündeme ilişkin sürecin başlatılarak katılımın sağlanması (Alıştırmalar, oyunlar ve danışma becerileri kullanılır).
7. Oturum sonunda, yapılmış olan oturumun geneline ilişkin üyelerin duygu ve düşüncelerinin paylaşılması.
8. Bir sonraki oturum için, grup dışı çalışmaların (ev ödevlerinin) belirlenmesi.
9. Oturumun özetlenmesi.
10. Oturumun sonlandırılması.

EK 7

Problemlİ İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Önemeye Yönelik İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Grup Kuralları

1. Problemlİ internet kullanımı ve siber zorbalık davranışları önlemeye yönelik insani değerler yönelimlipisiko-eğitim programı haftada bir gün ders saatinde, 75 dakika ve dokuz oturum olarak uygulanacaktır.
2. Grup üyelerinin zorunlu durumlar dışında, her oturuma katılımları beklenecektir.
3. Grup içinde konuşulanlar grup içinde kalacaktır. Grupta konuşulanlar bir başkasına anlatılmayacaktır.
4. Tüm üyeler birbirine güvenecek ve saygı gösterecektir.
5. Üyeler görüşlerini ifade etme konusunda özgür olacaklardır.
6. Grup üyelerinden herhangi birisi diğeri aşağılayıcı, suçlayıcı ve hakaret edici söz ve davranışlarda bulunmayacaktır.
7. Grupta konuşmak isteyenler izin alarak konuşmalı ve birisi konuşurken onun sözü kesilmeyecektir.
8. Grup üyelerinin oturum sonunda verilen ev uygulamalarını yaparak, bir sonraki oturuma gelmeleri beklenecektir.

EK 8

Problemlİ İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Davranışları Önemeye Yönelik İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Grup İlkeleri

1. Grupta yer alan her bir üye değerlidir.
2. Cezaya hiçbir koşulda yer verilmez.
3. Üyeler sorumlu davranışa davet edilir.
4. Gerçeklikle yüz yüze gelmek esastır.
5. Hiçbir koşulda mazeret üretilmez ve kabul edilmez.
6. Üyeler yapmamaları gerekenler yerine yapabilecekleri yönünde cesaretlendirilirler.
7. Program odaklı ilerlemeden çok değişim odaklı ilerleme önemlidir.
8. Grup sürecinde konuşulanlar kesinlikle grup oturumlarının dışına yansıtılmayacaktır. Bu bakımdan grup üyeleri gizlilik ilkesine uymayı kabul ederler.
9. Grup süreci içerisindeki tüm ilişkilerde bireye saygı ilkesin ön planda tutulacaktır.
10. Grup lideri aynı zamanda grubun bir üyesidir.

EK 9

İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programı Oturum Örnekleri

2. OTURUM

(Sanal Ortamdaki Davranışları Fark etme)

Amaç: Sanal ve sosyal iletişimin benzer ve farklı yönlerini kavramak, iletişim teknolojilerini kullanırken kontrolünü nasıl kaybedildiğini fark edebilmek.

Davranışsal Amaçlar

- 1.Sosyal iletişimin kurallarını kavrayabilme
- 2.Sanal ortamda iletişim kurallarını fark edebilme
- 3.İletişim teknolojilerini olumsuz bir şekilde kullandığı durumları kavrayabilme
- 4.İletişim teknolojilerini kullanırken siber zorbalık davranışları fark edebilme

Materyaller

Ailenizin kuralları ve gelenekleri formu

Sosyal ve sanal iletişimin benzer ve farklı yönleri formu

Sanal ortamda kontrolün nasıl kaybedildiği ile ilgili örnek olaylar

Süre

75 dakika

Uygulama:

1. Grup lideri, bir önceki oturumun özetini yaptıktan sonra geçen oturuma ilişkin yaşanan ve paylaşılmak istenen olumlu ya da olumsuz bir yaşantı olup olmadığını sorarak, paylaşmak isteyenlere söz hakkı verir. Geçen oturumun sonunda verilen ödevi hatırlatılır. Konu ile ilgili grup üyelerinden edindikleri bilgileri gruba aktarmaları istenir. Daha sonra ilgilerinden dolayı teşekkür edilir. Bu oturumda, sanal ve sosyal iletişimin benzer ve farklı yönleri ile iletişim teknolojilerini kullanırken kontrolü nasıl kaybedildiğine ilişkin bir çalışma yapılacağı söylenir.

2. Gruptan gönüllü bir üye tahtaya çağrılır ve “Hayatında mutlu olduğu bir ânı” anlatması istenir. Gruptan başka bir üye, dinleyici olarak gönüllü üye ile karşılıklı oturur. Bu sırada, diğer üyeler de gönüllü üye ve diğer üye arasındaki iletişimi gözlemler.

Üye konuşurken, diğer üye onu dinlemediğini aşağıda belirtilen davranışları sergileyerek gösterir:

- Konuşan üyeye bakmaz, etrafa bakınır.
- Sıkılmış gözükür (oflayıp pufklar, saatine bakar, başka üyelerle ilgilenir).
- Üyenin sözünü keser.
- Uygun olmayan yerlerde güler.

Konuşmacı üyeye şu sorular sorulur:

- Dinlendiğini hissettin mi?
- Dinleyicinin hangi davranışlarından seni dinlemediğini anladın?
- Konuşma isteğinin nasıl etkilendi?

Aşağıdaki sorularla grup etkileşimine devam edilir.

- Size göre dinleyici hangi sosyal iletişim kuralını ihlal etmiştir?
- Sizce arkadaşınız neler hissetmiştir?
- Arkadaşınızın yerinde siz olsaydınız ne tür tepkiler gösterirdiniz?
- Arkadaşınızın yerinde siz olsaydınız neler hissederdiniz?
- Toplumsal hayatı düzenleyen kurallar olmasa neler olabilir?

Daha sonra, gruptan başka bir gönüllü üyeyi tahtaya çağrılır ve “Hayatında mutlu olduğu bir ânı” anlatması istenir. Üye konuşurken, araştırmacı etkin bir şekilde dinler ve aşağıdaki davranışları sergiler:

- Konuşmacıyla göz teması kurar.
- Konuşmacının anlattıklarını dikkatli bir şekilde dinler.
- Dinlediğini karşısındakine gösterir.
- Başını sallar, gülümser, “hıhı” gibi onaylama davranışlarında bulunur.
- Beden dilini kullanır.
- Konuşmacının sözünü kesmez.
- Konuşmacıyı cesaretlendirir.
- Konuşmacının anlattıklarını daha iyi anlamak için sorular sorar.
- Doğru anlayıp anlamadığından emin olmak için, anladıklarını konuşmacıya yansıtır.

Canlandırma bittikten sonra, konuşmacı üyeye de şu sorular sorulur:

- Dinlenildiğini hissettin mi?
- Dinleyicinin hangi davranışlarından seni dinlediğini anladın?
- Dinlenildiğini görmek, konuşma isteğini nasıl etkiledi? (Sağkal, 2011).

3. Grup lideri, “sosyal iletişim kurarken nelere dikkat ediyorsunuz?” sorusunu grup üyelerine yöneltir. Üyelerin verdikleri cevaplar tahtaya yazılır. Toplumda kuralların olduğunu, bu kuralların bazıları kanunlarda yazılı olduğunu bazılarının da gelenek ve görenekler gibi yazılı olmayan kurallar olduğu belirtilir. Yazılı ve yazılı olmayan kuralların sosyal yaşantımızı nasıl etkilediği sorulur.

4. Grup lideri, “ailenizdeki kurallar ve gelenekler nelerdir?” sorusunu grup üyelerine yöneltir. Üyelerin cevaplarını form 6’ya doldurmaları istenir. Daha sonra grup üyelerinin sanal ortamda iletişim kurarken nelere dikkat edip etmedikleri sorulur. Verdikleri cevaplar tahtaya yazılır.

5. Grup üyelerine sosyal ve sanal iletişimin benzer ve farklı yönlerini neler olduğu sorularak tartışma ortamı oluşturulur. Grup üyelerinden yanıtlar alındıktan sonra sosyal ve sanal iletişimin benzer ve farklı yönlerini belirtmeleri için form 7 dağıtılır.

6. Grup üyelerinin sanal ortamda kontrolün nasıl kaybedildiğine ilişkin örnek olaylar verilerek bu olaylar üzerine düşünmeleri istenir. Bunun için form 8 dağıtılır. Örnek olaylar grup üyelerine aktarıldıktan sonra tartışma sorularını cevaplamalarını istenir.

7. Grup üyelerinin sanal ortamda kontrolün nasıl kaybedildiğine ilişkin örnek olaylar verildikten sonra bir birey veya grubun bilgi ve iletişim teknolojilerini diğer bireylere zarar vermek amacıyla kötü niyetle ve tekrarlayan biçimde kullanmasını (Belsey, 2008) siber zorbalık olarak ifade edildiği belirtilerek, siber zorbalık kavramının tanıtımı ile ilgili video izletilir.

8. Grup üyelerinden bir sonraki oturma kadar iletişim teknolojilerini kullandıklarında nelere dikkat ettiklerini gözlemlenmeleri istenir.

9. Grup lideri, grup üyelerine paylaşımlarından dolayı teşekkür eder. Grup üyelerine sormak istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Üyelere gizlilik kuralını ve bir sonraki oturumun zamanını hatırlatılarak oturum sonlandırılır.

Form 6 Ailenizin Kuralları ve Gelenekleri

1. Ailenizdeki kuralları ve gelenekleri aşağıda belirtiniz.

Kural:

Gelenek:

Sizin için önemli olan kurallar ve gelenekleri işaretleyiniz.

- Saygılı olmak
- Birlikte yaşamak
- Başkalarıyla iyi geçinmek
- Birlikte eğlenmek
- Güvende olmak
- Sağlıklı olmak
- Diğer (.....)

Form 7 Sosyal ve Sanal İletişimin Benzer ve Farklı Yönleri

Benzerlikler	Farklılıklar

Form 8 Sanal Ortamda Kontrolün Nasıl Kaybedildiği İle İlgili Örnek Olaylar

Açıklama: Aşağıdaki örnek durumları okuyun ve ne gibi sonuçlar oluşabileceğine karar verin.

1.Zeynep 10. sınıftaydı. Bazen can sıkıntısından dolayı başkasının adına msn açıyordu. Google'den tanımadığım birisini ismini yazıyordu. Bir de resim buluyordu. Bu resmi msn'ye ekleyerek tanımadığı kişilerle konuşuyordu. Böylece farklı bir kimlikte başkalarıyla görüşüyordu. Bu durum çok hoşuna gidiyordu. Çok eğlendiğini düşünüyordu.

2.Rıdvan ve Hakan 11. sınıftaydılar. Çok yakın arkadaşlıklar. Okul dışında da sık sık vakit geçiriyorlardı. Bir gün msn de Rıdvan Hakan'a 'slm' yazdı. Hakan Rıdvan'a şaka yapmak istemişti. Onun için cevap yazmadı. Birkaç kere bu durum tekrarlandı. En sonunda Rıdvan çok kızmıştı ve Hakan'ın msn'sini hackledi.

3.Aylin 12.sınıftaydı. Arkadaşlarıyla facebook'ta sohbet ederken genelde onlara lakap takarak konuşuyordu. Taktığı lakapların arkadaşlarıyla olan samimiyetin göstergesi olarak görüyordu. Facebook sayfasında Bora arkadaşının paylaştığı video hakkında yorum yapmıştı. Bu durumu gören Aylin, Bora'nın yorumlarına“*malbora' haklısın, sana katılıyorum çok güzel bir şarkı*” diye bir cevap yazmıştı. Bu yazıyı görünce Bora çok sinirlenmişti ve Aylin'i facebook sayfasında engelledi.

4.Bazı gençler 'Hüseyin'den Nefret Ediyoruz' isimli bir web sitesi hazırlarlar. Buraya Hüseyin'in yapmadığı ama yapmış gibi görünen dedikodular, söylentiler, onunla ilgili fıkra ve karikatürler koyarlar. Hüseyin bu siteyi görünce çok üzülür ve arkadaşlarına darılır.

5.Melih ve Burak internette birbirlerine sinirlenirler. Hakaretler havada uçuşur. Burak Melih'i ertesi gün okulda olacıklara hazırlıklı olması için uyarır. Melih'te sert cevap yazar ve aralarındaki tartışma büyür.

Tartışma Soruları

1. Bu örnek olaylarda kişiler sanal ortamda kontrollerini kaybetmişler midir? Niçin ya da niçin değil?

2. Yukarıdaki olayların gerçekleştirilmesindeki amaç nedir?

3. Yukarıdaki olayların sonucunda mağdur olan var mıdır?

4. Bu örnek olaylardaki kişiler yapılan davranışlardan olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmiş midir?

6. OTURUM

(Saygı)

Amaç: Sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilmek ve insanlar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara saygı duymak.

Davranışsal Amaçlar

1. İnsanlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların olabileceğini fark edebilme
2. Kendilerinden farklı düşüncelere ve duygulara sahip kişilere saygı duyabilme
3. Sanal ortamda yaşadığı durumlar için saygılı çözümler önerebilme
4. Sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilme ve bu ilişkiler süresince çevresindekilerle sağlıklı paylaşımlar yapabilme

Materyaller

Arkadaşım ile konuşma durumları formu

Örnek olay

Süre

75 dakika

Uygulama:

1. Grup lideri, bir önceki oturumun özetini yaptıktan sonra geçen oturuma ilişkin yaşanan ve paylaşılmak istenen olumlu ya da olumsuz bir yaşantı olup olmadığını sorarak, paylaşmak isteyenlere söz hakkı verir. Geçen oturumun sonunda verilen ödevi hatırlatılır. Konu ile ilgili grup üyelerinden edindikleri bilgileri gruba aktarmaları istenir. Daha sonra ilgilerinden dolayı teşekkür edilir. Bu oturumda, sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilmek ve insanlar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara saygı duymak ile ilgili bir çalışma yapılacağı söylenir.

2. Grup lideri, konu üzerinde çalışmaya başlamadan önce ısınma oyunu oynayacaklarını söyler ve grup üyelerinden ayağa kalkmalarını ister. Isınma oyunu müzik eşliğinde, 1 ile 10 arası değişen hızlarda yürümeyi, müzik kesildiğinde grup liderinin vereceği yönergelere (ayağını yerden kes, üç kafa bir araya gelsin, 5 kişi kucaklaşsın, duvara yapış, yerlerde cam kırıkları varmış gibi yürü, ayağında 5

numara büyük ayakkabı varmış gibi yürü, vb.) uymayı içerir. Oyundan sonra grup lideri üyelere oyun sırasında neler hissettiklerini paylaşmalarını ister (Sarıca, 2008).

3. Grup üyelerine aşağıdaki sorular yöneltilerek tartışma ortamı oluşturulur.

-Günlük yaşantınızda uyumsuzluk yaşadığınız arkadaşlarınız hakkında neler söylersiniz? Niçin?

-Kendilerine saygı duyduğunuz arkadaşlarınıza nasıl davranırsınız? Niçin?

-Size karşı saygısızlık yapıldığı zaman neler hissedersiniz?

4. Grup üyeleri arkadaşlarıyla konuşma durumları formu dağıtılır. Sanal ortamda karşılaşılan her durumla ilgili olarak grup üyelerinin arkadaşına ne söylerlerdi, bunu forma yazmaları istenir. Grup üyelerinin forma yazdıkları örneklerini paylaşmalarını istenir.

5. Grup lideri, grup üyelerinden gönüllü iki kişiyi seçerek örnek olayı canlandırmalarını ister ve her bir örnek olay sonunda grup üyelerine tartışma soruları sorulur.

6. Grup üyelerine bir sonraki oturuma kadar sanal ortamda sağlıklı ilişkiler kurabilmek ve insanlar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara saygı duydukları durumları not almaları için ev ödevi verilir.

7. Grup lideri, grup üyelerine paylaşımlarından dolayı teşekkür eder. Grup üyelerine sormak istedikleri bir şey olup olmadığını sorar. Üyelere gizlilik kuralını ve bir sonraki oturumun zamanını hatırlatılarak oturum sonlandırılır.

Form 15 Arkadaşımınla Konuşma Durumları Formu

Açıklama: Aşağıda verilen her bir durumu okuyarak, bu durumlar ile bir arkadaşınız karşılaşırsa ona ne söyleyeceğinizi yazınız.

1.Sohbet odasından atılma

2.SMS aracılığı ile incitici mesajlar alma

3.Cep telefonu ile habersiz utandırıcı resim çekilmesi ve başkalarına gösterilmesi

4.MSN/SMS ile paylaşılan bilgilerin başkalarına yayılması

5.Kendisini kötüleyen ya da utandıran web sayfasının hazırlanması

6.İnternet ortamında tanışılan birinden tehdit alma

Örnek Olay

Fatih msn de arkadaşlarıyla sohbet ederken Okan'ın kendisine lakap takmasına çok öfkelenmişti. Okan'ın kendisiyle alay ettiğini ve onu küçük düşürdüğünü düşünmekteydi. Okan ise Fatihle yakın arkadaş oldukları için lakap takmanın şaka olduğunu ve yakınlık göstergesi olduğunu düşünüyordu.

1.Sonuç

Okan: Fatih senden hiç beklemezdim. Çok kötü bir arkadaşmışsın. Msn de konuşurken sürekli olarak bana “pisi pisi” diyorsun. Benim diğer arkadaşlarımla olan iletişimimi çekemiyorsun, neden bana “pisi pisi” diyorsun?

Fatih: Anlamadım, neden bahsediyorsun?

Okan: Son bir aydır msn de konuşurken neden benimle düzgün konuşmuyorsun, Neden beni aşağılıyorsun?

Fatih: Msn'yi kapatır.

2.Sonuç

Okan: Fatih senden hiç beklemezdim. Çok kötü bir arkadaşmışsın. Msn de konuşurken sürekli olarak bana “pisi pisi” diyorsun. Benim diğer arkadaşlarımla olan iletişimimi çekemiyorsun, neden bana “pisi pisi” diyorsun?

Fatih: Anlamadım, neden bahsediyorsun?

Okan: Son bir aydır msn de konuşurken neden benimle düzgün konuşmuyorsun, Neden beni aşağılıyorsun?

Fatih: İstedğim gibi konuşurum, sana ne, sen bana karışamazsın.

Okan: Ben de Banu'ya senin onun msn şifresini kırdığını anlatacağım.

Fatih: Aman çok korktum, hele bir söyle de görürsün gününü.

3.Sonuç

Okan: Fatih senden hiç beklemezdim. Çok kötü bir arkadaşmışsın. Msn de konuşurken sürekli olarak bana “pisi pisi” diyorsun. Benim diğer arkadaşlarımla olan iletişimimi çekemiyorsun, neden bana “pisi pisi” diyorsun?

Fatih: Anlamadım, neden bahsediyorsun?

Okan: Son bir aydır msn de konuşurken neden benimle düzgün konuşmuyorsun, Neden beni aşağılıyorsun?

Fatih: Bir dakika, msn de konuşurken kimseye bir şey söylemiyorum, benim hakkımda böyle düşündüğün çok sinirlendim. Ayrıca sana şakayla söylenen bir sözün seni neden bu kadar kızdırdığını anlamadım.

Okan: Bana msn de konuşurken “pisi pisi” demen beni çok üzüyor, kendimi çok kötü hissediyorum. Diğer arkadaşlarım senin bu sözüne gülüyorlar.

Fatih: Biliyorsun sınıfta hepimizin bir lakabı var, bana da “bonus” diyorlar. Senin üzüleceğini hiç düşünmedim, o yüzden devam ettim.

Okan: Gerçekten çok üzülüyorum, msn’ye girmekten bile korkmaya başladım.

Fatih: Bunları düşünmen beni çok üzdü, artık sana msn de konuşurken “pisi pisi” demem, ama gerçekten şaka yapıyordum. Art bir niyetim yoktu. Gerçekten özür dilerim.

Okan: Beni kırmadığın için çok saol. Seninle arkadaşlığımızın sürmesini istiyorum.

Tartışma Soruları

1.Bu hikaye de arkadaşlar arasında nasıl bir uyumsuzluk yaşanmıştır?

2.Günlük konuşmalarımızda samimiyet ya da şaka diye düşünüp kullandığımız kelimelerin ya da davranışların sanal ortamda arkadaşlık ilişkilerinizi nasıl etkilemektedir?

3.Kişiler birbirlerine ne tür tepkiler vermiştir?

4.İki tarafta bu olayda neler hissetmiştir?

5.Siz olsaydınız nasıl davranırdınız?

EK 10

Deney Grubuna Uygulanan İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programı Etkinlik Örnekleri

Form 13 Olumlu Sloganlar

Aşağıdaki forma sanal ortamda kırıcı davranılabilecek durumu engelleyemediğiniz zaman bu düşünceye karşı olabilecek olumlu sloganları yazınız.

Olumlu Sloganlar
-Öfkeyle kalın zararlı oturur
-Keskin sinke küpüne zarar.
-Öfkeyle kalkarsın kırmızı başlıklı kızın büyükannesi seni vurur.
-internet seni kullanmasın sen interneti kullan.

Form 14 Sanal Ortamda Kırıcı Davranılacak Durumu Önlemede İleriye Doğru
Düşünme Tekniğini Kullanmak İçin Örnek Olaylar

1. Sanal ortamda biri hakkında söylenti çıkarmayı düşündüğümde

Eğer bunu şimdi yaparsam, sonra

Oda ayırırım bana yapabilir. Benim
hakkında söylenti çıkarır. Sıddet
uygulayabilir.

2. İnternette başkalarının msn, facebook gibi şifrelerini kırmak istediğimde

Eğer bunu şimdi yaparsam, sonra

Ayırısı Bana olabilir

3. Sanal ortamda birinden intikam almak istediğimde

Eğer bunu şimdi yaparsam, sonra

İş üzer O bana yapar ben ora
bünyüdüke bünyür

4. İnternette izinsiz fotoğraf yayınlamayı düşündüğümde

Eğer bunu şimdi yaparsam, sonra

izinsiz fotoğraf yayınlamam. arın
sonra kötü şeyler Jola bileceğini
biliyorum çünkü

5. İnternette başkasının kimliğini kullanmayı istediğimde

Eğer bunu şimdi yaparsam, sonra

Yapmam. Sonra basıma çok işler
açılır hapse bile girebilir.

Form 15 Arkadaşımın Konuşma Durumları Formu

Açıklama: Aşağıda verilen her bir durumu okuyarak, bu durumlar ile bir arkadaşınız karşılaşırsa ona ne söyleyeceğinizi yazınız.

1. Sohbet odasından atılma

teselli ederim. Başver derim

2. SMS aracılığı ile incitici mesajlar alma

Sende ora mesaj at derim.
teklime bakana derim

3. Cep telefonu ile habersiz utandırıcı resim çekilmesi ve başkalarına gösterilmesi

Bu durum hakkında ben bile
bişey diyemem eğer bilmişsem kimin
yaptığını söyle derim. Sarımsak yappan kişiyle
kavgaya ederim.

4. MSN/SMS ile paylaşılan bilgilerin başkalarına yayılması

Mesajlaştığın kişileri iyi seç derim

5. Kendisini kötüleyen ya da utandıran web sayfasının hazırlanması

Ben kapatırım a saçbeyi derim.
Yapanı biliyorsa uyarmasını söylerim

6. İnternet ortamında tanışılan birinden tehdit alma

Birdaha internette tanımadığı
kişilerle konuşmasını söylerim.

Ezgi'nin Hikayesi

Ezgi 9.sınıf öğrencisiydi. O konuşunca arkadaşları ondan uzaklaşıyorlardı ve dinlemek istemiyorlardı. Arkadaşlarına göre onun ses tonu çok iğrençti. Arkadaşları onunla twit atarak alay ediyorlardı. Ona çığıldıyan kuş, karga ses gibi lakaplar takıyorlardı. Bu durumdan dolayı Ezgi arkadaşlarıyla sık sık problemler yaşıyordu. Arkadaşlarının kendisine bu tür lakaplar takmasına üzülüyordu. Ezgi sesi ile ilgili gelen yorumlar nedeniyle canı çok sıkılıyordu ve artık okula gitmek istemiyordu. Sonunda başka bir okula naklini aldırdı.

Tartışma Soruları

1. Bu olayda sosyal ağ siteleri nasıl kullanılmıştır?

Bu olayda sosyal paylaşım siteleri olumsuz bir amaç doğrultusunda kullanılmıştır.

2. İnsanlar yaşanan duruma ne tür tepkiler vermiştir?

Arkadaşlarını fiziksel bir özelliği yüzünden dışlamışlardır. Alay konusu yapmışlardır. Arkadaşının ~~gizliliğini~~ gizliliğini kaybetmişlerdir.

3. Hangi twit yorumları size göre hoşgörülü bir davranış olarak kabul edilebilir?

⇒ Arkadaşının bu özelliğiyle utanmaması gerektiğini
⇒ onları bir tweet atarsak bu hoşgörülü
⇒ bir davranış olur. Arkadaşımızın ~~saygısını~~
⇒ saygısını ve güvenini kazanmış oluruz.

4. Yukarıdaki örnek durumda olan sürece benzer bir süreç yaşadınız mı? Yaşadıysanız nasıl sonuçlar ortaya çıktı?

Yaşamadım. Arkadaşlarımla iyi geçinirim. Utanacak veya utanıracak bir durum yaşamadım.

ÖZGEÇMİŞ

Adem PEKER: 1980 Erzurum doğumludur. İlk ve ortaöğretimini Erzurum'da tamamladı. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programından mezun olarak, aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya hak kazandı. 2008 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamladıktan sonra aynı yıl Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı'nda doktora öğrenimine başladı.

2003 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmaktadır. Adem PEKER halen Sakarya Mithatpaşa Şükrü Ayna Anadolu Lisesi'nde psikolojik danışman olarak görevini sürdürmektedir. Problemler, internet kullanımı, siber zorbalık ve okul rehberlik hizmetleri alanında araştırmalar yapmaktadır.

İletişim Bilgisi: rdmpdr5425@gmail.com